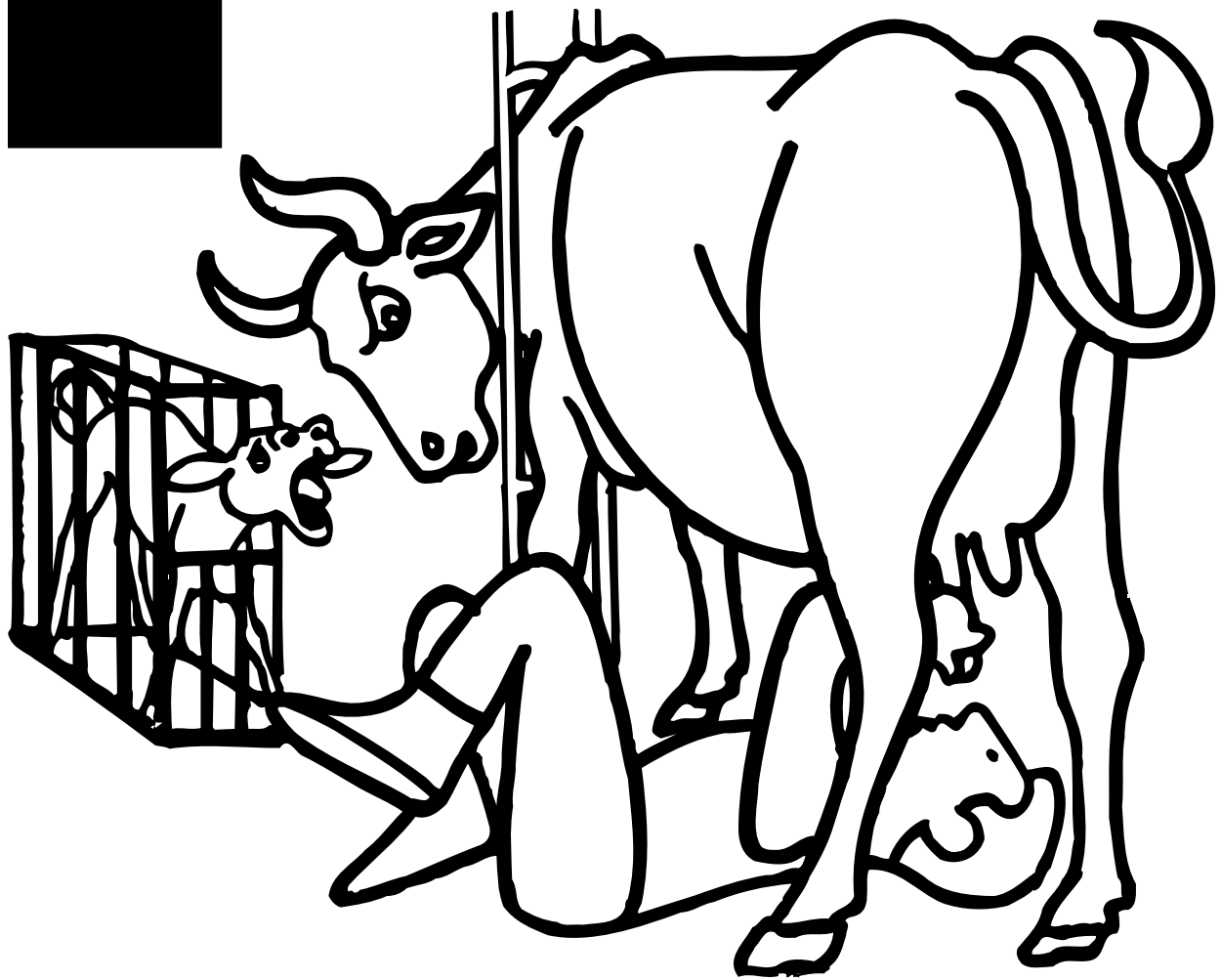


Djur rätt

- 110 frågor och svar

Av: Pelle Strindlund



**“Djuren som vi gjort
till våra slavar, vill vi inte
tänka på som våra jämlikar”**

Charles Darwin

Författare:

Pelle Strindlund, november 1998

Sandeslätt 45

424 36 Angered

Tel/fax: 031-330 92 32

pelle.strindlund@ebox.tninet.se

Grafisk formgivning:

Kristofer Åberg

kristofer.aberg@djurratt.org

Tryck:

Djurrätt.org

Box 261

551 14 Jönköping

info@djurratt.org

www.djurratt.org

Innehåll

Tryck, adress med mer

- sida 2

Innehåll

- sida 3

Förord

- sida 5

Djuretiska frågor

1. Vad är "artism" och "speciesism"?
2. Det är okej att favorisera den man känner mer för.
3. Djuret har redan dött. Varför inte äta det!
4. Det var inte jag som dödade djuret
5. Djuren måste ändå dö av något!
6. Människor är intelligenta än djur!
7. Vi är genetiskt och biologiskt närmare andra människor än djur!
8. Okej. Jag är artist. Jag tycker människor är viktigare än djur. So what?
9. Är djur och människor lika mycket värda?
10. Vem ska räddas om huset brinner och du måste välja mellan ett djur och en människa?
11. Kött är gott. Djurförsök är intressanta. Päls är snyggt!
12. Är djurrättsaktivister abortmotståndare? Om möss har rättigheter måste väl även foster ha det!
13. Djur är djur och människor är människor.
14. Varifrån kommer tanken om människans moraliska särställning?
15. Ni hävdar att djur och människor är jämlika! Det är absurt!
16. Djur och människor är väl inte jämlika. Det ser ju varenda en att det är skillnad på människor och djur!
17. Vi bör behandla individer utifrån vad som är normalt för deras art.
18. Barn är potentiella intelligenta och ansvarstagande varelser. Det är skillnaden mellan barn och djur.
19. Det känns fel att visa djur lika mycket hänsyn.
20. Ingen har rätt i etiska och moraliska frågor.
21. Människovärdet hotas om vi uppvärderar djuren!
22. Bör djur och människor ges samma rättigheter?
23. Är det okej att döda djur smärtfritt?
24. Var ska man dra gränsen för vilka djur som ska visas hänsyn? Vilka djur kan lida? Råkor? Ostron?
25. Om djuren inte existerar för vår skull, vad har de då för syfte?
26. Skulle du använda våld mot djur i självförsvar?
27. Djuren i lantbruket kan inte överleva i det vilda!
28. Smärta och död förekommer i det vilda!
29. Är det okej att ha sällskapsdjur?
30. Rättigheter förutsätter skyldigheter. Djuren har inga skyldigheter och kan därför inte ha några rättigheter!
31. Djur kan inte förstå vad rättvisa är. Därför har vi ingen skyldighet att visa dem rättvisa!

32. Humanismen baseras på människans unika ställning. Är djurrättsrörelsen anti-humanistisk?
33. Får man döda skadedjur?
34. Det enda som betyder något för mig är att maximera min egen lycka.

Teologi

35. Bara människan har en odödlig själ!
36. Bibeln ger oss rätt att äta kött!

Veg-frågor

37. Det öppna landskapet hotas om inte djur får gå på betel!
38. Vi blir utan gödsel om vi slutar med djurhållning!
39. Vi kommer att översvämmas av djur om alla blir vegetarianer.
40. Om alla blev vegetarianer skulle många djur aldrig få möjlighet att komma till världen.
41. Vad är fel med fiske? Fiskar lider inte!
42. Kött är nyttigt!
43. Det kommer att bli färre djur på jorden om alla blir vegetarianer!
44. Veganer och vegetarianer ska inte komma och säga vad andra ska äta!
45. Jag vill fortsätta njuta av läcker mat och behålla mina recept!
46. Om eskimåer inte fick äta kött skulle de dö ut!
47. Hitler var vegetarian!

Lantbrukets djur

48. Mjölkkorna har det väl bra?
49. Mjölkkossor står fastbundna, eftersom de inte behöver röra sig!
50. Kor måste mjölkas. Då kan vi lika gärna tillvarata mjölken!
51. Mjök behövs för kroppens kalkbehov!
52. Grisarna har det bra i Sverige!
53. Ägg är nyttig och billig mat!

Djurförsök

54. Djurförsöksmotståndare är vetenskapsfientliga!
55. Djurförsöken behövs. Det finns inga alternativ. Djurförsöken räddar liv!
56. Djurförsöken är tillförlitliga!
57. Om djurrättsaktivisterna var konsekventa skulle de inte använda mediciner som testats på djur.
58. Även djuren gynnas av djurförsöken!

Päls

59. Vi bör acceptera päls från djur som fångats med saxfälla, för indianerna och eskimåernas skull!
60. Pälsdjuren är domesticerade, ett slags husdjur. De lider inte i burarna!
61. Läder och päls är miljövänligt!
62. Att de rovgiriga minkarna gör rent i skogens skafferier beror på stolliga djurvänners minkutsläpp!

Jakt

63. Jakt är en gammal fin tradition!
 64. Vad är oetiskt med älgjakt?
 65. Den så kallade sårchocken gör att djuren inte känner smärta när kulan träffar dem!
 66. Jakten håller nere viltpopulationen!

Etologi, djurens beteende och behov

67. Människans överlägsna intelligens gör att vi lider mer än djur!
 68. Om djuren inte mådde bra skulle de inte växa och producera ägg, kött och päls!
 69. Djuren har det bra. Det vore inte lönsamt att behandla dem illa!
 70. Djuren vet inte om något annat liv. De är framavlade och lider inte av sin fångenskap!
 71. Hur vet du att djur lider?
 72. Ett vilt djur skulle avundas tamboskapen som får stå i en varm och trygg ladugård!
 73. Hur vet du vad djuren vill? De kan inte tala!

Ekologi, etik, natur och miljö

74. Köttproduktion är miljöanpassad, ekologisk och naturlig.
 75. Men jag har hört att köttätande är mer miljövänligt!
 76. Är inte djurrättsfilosofin okänslig för naturen?
 77. Varför begränsa sig till djur? Ska inte växter ges rättigheter?
 78. Växter kan känna smärta!
 79. I naturen äter djuren varandra.
 80. Måste inte djurrättsaktivister agera polis i naturen och rädda haren från räven?
 81. Är vi inte skyldiga att döda alla vilda djur för att minska lidandet i världen?
 82. I naturen och i ekosystemet är det arter som räknas. Individuella djur har inget särskilt värde!

Diverse

83. Men fåren har det väl bra?
 84. Djurparkerna behövs i utbildningssyfte!
 85. Djurcirkusar ger människor möjlighet att möta djur!
 86. Djuren omvandlar växter som vi inte kan äta till animaliskt protein!
 87. Att bara jag blir djurrättsaktivist och vegetarian gör ingen skillnad!
 88. Djurrättsaktivister demoniserar motståndarna. Kallar dem "sadister", "avskum" och "mördare"!
 89. Men ni säger ju att kött är mord?
 90. Djurrättsaktivister är terrorister som hotar och misshandlar djurförsökare!
 91. Vem kan man lita på? Läkemedelsbolagen och köttindustrin säger en sak, djurrättsrörelsen en helt annan.
 92. Vår kropp är skapad för kött. Vi har alltid ätit kött!
 93. Att jämföra djurförtryck med rasism och kvinnoförtryck är en förolämpning mot svarta och kvinnor!
 94. Det är kränkande att jämföra djurfabrikerna med koncentrationslägren!

95. Hur kan man bry sig om djurs lidande när så många människor lider!
 96. Ni bryr er mer om djur än om människor!
 97. Vad sker med samerna och den traditionella renskötseln om vi ger renar rättigheter?
 98. Nazisterna hade Europas mest progressiva djurskyddslagstiftning!
 99. Djurförsökare, pälsuppfödare och slaktare skulle bli arbetslösa om vi slutade att utnyttja djur!
 100. I Sverige har vi lagar som skyddar djuren!
 101. Djurrättsaktivister är extremister och fundamentalister!
 102. Djurvännerna är statsbor som fjärrmat sig från djuren. Folk som bor i stan förstår sig inte på lantbruket!
 103. Har du någonsin själv varit på en djurfabrik eller ett laboratorium?
 104. Om det vore fel att utnyttja djur vore det väl inte lagligt?
 105. Djur kan ägas. Ägodelar kan väl inte ha rättigheter?
 106. Majoriteten har rätt i en demokrati!
 107. Omsorg om djuren är bara utlopp för något annat. Ett pubertalt uppror!
 108. Om vi inte utnyttjade djur skulle det inte finnas så många mjölkkostrar, labbråttor och minkar!
 109. Finns det någon djurfråga som är viktigare än andra?
 110. Vad kan djurrättsengagemang ge mig?

Källor – istället för fotnoter

sida 29

Lästips

sida 42

Litteraturlista

sida 45

Förord

Några ord innan du kastar dig in bland frågorna

Att tala om "djur" är missvisande. Denna beteckning döljer dels att djuren sinsemellan skiljer sig mycket från varandra - vad har t.ex. en schimpans och en kräfta gemensamt? - dels det faktum att människan är ett djur, låt vara ett speciellt sådant. "Medlemmar av andra djurarter", är en mer korrekt benämning av de individer vi buntar ihop under beteckningen "djur". Men för att texten ska vara lätt att läsa, även för den som inte är van att tänka på djur som medlemmar av andra djurarter, har jag valt att tala om "djur".

Första hjälpen

Argumentsamlingar bör innehålla korta svar. Risken är dock att detta ger intryck av att det finns korta enkla svar på alla frågor. Så är det naturligtvis inte. Många av svaren förtjänar mer utförlig behandling. För den som vill ha längre utredningar - och jag hoppas verkligen att läsaren ska bli intresserad att gå vidare med dessa frågor - finns mycket litteratur. Jag nämner några titlar i Lästips. Denna argumentsamling kan betraktas som en slags första hjälpen. Den ger snabba svar på centrala frågor, för den som för tillfället inte har tid att gå till källan, det vill säga läsa någon mer välformulerad och sakkunnig författare. *Djurens frigörelse* av Peter Singer och den djuretiska antologin *Djur och människor*, red. Lisa Gålmark, är exempel på bra böcker.

Mina källor

För att underlätta läsningen har jag inga fotnoter. Källorna till fakta och påståenden hittar läsaren i *Mina källor - istället för fotnoter*.

Inte de enda svaren

Ett annat problem med argumentsamlingar är att läsaren kan få intrycket att det bara finns ett "riktigt" svar på varje fråga. Det finns ett brett spektrum av djurrättsfilosofer och djurrättsfilosofier och alltså många olika svar på häftets frågor. Flera av filosoferna skulle dessutom vara djupt oense om vissa svar. Denna text rymmer sunda svar. Men de är inte de enda tänkbara svaren, och möjligen inte de bästa. Jag skulle mycket uppskatta om läsaren meddelade kritik och kommentarer till mig.

Jag vill tacka er som hjälp mig med denna argumentsamling. *Särskilt behjälpliga har Astrid Strindlund och Kristina Odén varit. Tack!*

Djurrätt - 110 frågor och svar!

1. Vad är "artism" och "speciesism"?

Orden artism och speciesism betyder samma sak. De är översättningar från engelskans "speciesism". I den här argumentsamlingen kommer ordet artism att användas. Filosofen Peter Singer definierar artism på följande sätt: "En fördom eller attityd av partiskhet till förmån för intressen hos medlemmar av den egna arten på bekostnad av de som tillhör andra arter". (Ordet "intresse" leder kanske tanken till hobbies, eller fritidsintressen, men används i filosofisk jargong synonymt med behov, önskemål, preferenser).

Artism är att godtyckligt diskriminera en individ enbart på basis av arttillhörighet. Detta är lika fördomsfullt och irrationellt som att diskriminera enbart på basis av rastillhörighet (rasism) eller könstillhörighet (sexism). När man hävdar att människors lidande, enbart för att de tillhör arten Homo sapiens, bör väga tyngre än djurs lidande gör man sig skyldig till artism. Så även när man hävdar att en människas död – enbart för att hon tillhör arten Homo sapiens – är något mer ont än ett djurs död. (Vi ska senare se att många djurrättsfilosofer anser att en människas död i regel är något ondare än ett djurs död, men då åberopar de icke-artistiska skäl). Praktisk tillämpning av artism är bl.a. köttindustri, djurförsök och pälsfarmer.

Den bestående ordningens ideologi

Artismen är en ideologi i betydelsen att den inte står på saklig grund. Den kan inte rättfärdigas med rationella och logiska argument, utan försvaras som en dogm, en helig trossats.

Tidigare har vänner av den bestående ordningen kunnat säga: "Det står i bibeln att..." eller "Kyrkan lär att...", och därmed var det slut på diskussionen.

Idag kan man – i samma försök att bevara saker som de är – anta uttalanden som lyder: "Människolivets unika karaktär förbjuder varje jämförelse med andra levande varelser, deras livsformer eller intressen" (Tyskland 1990).

Låt oss byta ut ett par ord. "Européers unika karaktär förbjuder varje jämförelse med andra raser, deras livsformer eller intressen." Så resonerar rasister.

2. Det är okej att favorisera den man känner mer för. Eftersom människor bryr sig mer om andra människor än djur är det okej att favorisera människor på djurs bekostnad.

Inte så få människor bryr sig mer om sina husdjur, än om grannarna. Innebär det att de bör rädda sin katt snarare än grannarna om det brinner? Ku Klux Klan-medlemmar känner onekligen mer för vita än för svarta. Bör de gynna vita på svartas bekostnad?

3. Djuret har redan dött. Varför inte äta det!

Peter Singer har påpekat att denna invändning vittnar om att man inte förstått vad en bojkott, av t.ex. kött, handlar om. En bojkott syftar inte till att rätta till det onda som redan skett, utan försöker se till att det onda inte upprepas.

Vegetarianen kan inte väcka liv i det djur som dödas. Men genom att bojkotta kött minskar efterfrågan på kött och färre och färre djur föds upp tills djurrättsaktivister nått målet då köttindustrin slår igen. Jämför med bojkotten av det multinationella livsmedelsbolaget Nestlé. De barn som dött i fattiga länder som en följd av livsmedelsbolaget Nestlés aggressiva marknadsföring av bröstmjölsersättning kan inte stå upp från de döda. Bojkotten kan dock förhindra att fler barn dör i framtiden.

Politiskt ställningstagande

Dessutom är det viktigt att förstå att bojkott av kött, om det sker offentligt, är ett viktigt politiskt ställningstagande. Det synliggör bojkottarens etik, och utmanar andra att tänka till kring sina matvanor.

4. Det var inte jag som dödade djuret!

Med samma logik skulle krigsförbrytare och maffialedare kunna försvara sig: "Det var inte jag som utförde mordet." Med våra matvanor befäller vi andra att döda, och vi är lika ansvariga som slaktaren, den som direkt dödar djuret.

5. Djuren måste ändå dö av något!

Människor måste också dö av något. Det är väl inget argument för att döda människor hur som helst.

6. Människor är intelligentare än djur!

Antag att utomjordningar som var mentalt och fysiskt överlägsna Homo sapiens skulle landa på jorden. Skulle vi då acceptera att de åt upp oss med argumentet: "Vi är intelligentare än ni"?

Det är något underligt med detta intelligensaristokratiska resonemang. Ändå är det vanligaste argumentet i filosofihistorien för att utnyttja djur människans överlägsna intelligens, språkförmåga, kultur etc.

Detta är ett dåligt argument. Intelligens är moraliskt relevant i så motto att det vore absurt att tala om exempelvis rösträtt för djur eller djurs rätt att läsa vid universitet. Djur har – liksom barn och utvecklingsstörda – inget intresse av sådana rättigheter. De *grundläggande* rättigheterna, rätt till liv och frihet, att slippa tortyr osv. bör inte ha något att göra med individens intelligens. Djur är kännande varelser vilkas liv kan vara bra eller dåliga. Detta är tillräckligt för att visa samma hänsyn till deras behov och önsningar (av t.ex. frihet och välfärd) och ge dem dessa grundläggande rättigheter.

Freys obehagliga slutsats

Om vi menade att intelligens vore moraliskt relevant skulle det innebära att småbarn, utvecklingsstörda och senildementa kunde offras i plågsamma medicinska experiment eller födas upp till mat. Det är ingen tillfällighet att en av de filosofer som mest kraftfullt försvarar djurförsök, R.G. Frey, accepterar – låt vara motvilligt – även plågsamma medicinska experiment på människor med låg intelligens. Frey är beredd att ta, de otrevliga men logiska, konsekvenserna av uppfattningen att en varelses intelligens är avgörande för hur mycket respekt som bör visas henne.

Huvudmisstaget med argumentet att vår överlägsna intelligens ger oss en moralisk särställning är att man tror att en skillnad i *ett* avseende, i detta fall intelligens, innebär att man kan göra skillnad i behandling i *alla* avseenden, även när det påverkar djurs välfärd.

Ingen skolgång för djur

Att djur är mindre intelligenta än normalbegåvade människor är ett skäl att inte ge djur rätt till universitetsutbildning, men inte en ursäkt för att droppa schampokoncentrat i deras ögon.

Grisars lägre intelligens gör dem inte lämpliga som yrkesarbetande (t.ex. som vårdbiträden), men är inget skäl att låta dem få lunginflammation i bullriga och stressiga stall.

7. Vi är genetiskt och biologiskt närmare andra människor än djur!

Detta är förstärkt riktigt, även om alla levande varelser har ett gemensamt ursprung som bakterier för 4–5 miljarder år sedan. Men, som filosofen Evelyn Pluhar konstaterat, vita människor är genetiskt närmare andra vita, än svarta (även om rasrenhet förstås är en myt). Legitimerar detta att vita favoriserar vita?

Föräldrar som har adopterade barn bör ha samma skyldigheter mot dem som mot barn de själva avlat, trots att de adopterade barnen rent genetiskt står dem längre ifrån. Vore ovanstående invändning riktig skulle det innebära att dessa föräldrar hade större skyldigheter mot avlägsna släktingar – som de kanske inte ens träffat – än sina adopterade barn.

8. Okej. Jag är artist. Jag tycker människor är viktigare än djur. So what?

Okej. Jag är rasist. Jag tycker européer är viktigare än afrikaner. So what?

9. Är djur och människor lika mycket värda?

Ja och nej, skulle många djurrättsfilosofer svara. Vi har samma värde i den bemärkelsen att alla kännande varelsers intressen, behov och önskningar (t.ex. att undvika lidande) ska väga lika tungt, menar djurrättsfilosofer som Peter Singer, David DeGrazia och James Rachels. Djurs lidande ska räknas som något lika ont som människors motsvarande lidande. Singer tar som exempel att det är lika illa att slå en häst hårt med en påk, som det är att slå ett barn med handflatan. Slagen genererar lika mycket lidande. I detta avseende är djurens mindre intelligens betydelselöst.

Djur omedvetna om deras "liv"

Man kan dock säga att människor är mer värda i bemärkelsen att vi i regel bör rädda en människa i en situation där man måste välja mellan henne och ett djur (se även nedanstående fråga). *I denna situation* ger människans överlägsna mentala kapacitet henne en särställning, enligt ovan nämnda filosofer. T.ex. menar Singer att bara varelser som är självmedvetna – det vill säga som vet att deras liv har ett förflutet och en framtid; som förstår vad det innebär att existera över en tidsperiod – kan ha en önskan att fortsätta "sitt liv". Detta eftersom endast varelser med denna förmåga är medvetna om att det har "ett liv". Varelser som lever i ett evigt nu vet inte om att de har ett liv, och enligt Singer så krävs detta medvetande för att man ska ha en stark "rätt till liv". (Singer menar dock att vi bör avstå från att döda icke-självmedvetna varelser av andra skäl. Lever någon ett lyckligt liv handlar vi fel om vi avslutar detta liv, oavsett om den dödade inte är självmedveten).

Det är svårt att veta vilka djur som är självmedvetna, men Singer förmodar att "lägre stående" djur som hästar och fiskar inte är det.

Välja att födas

Singer menar dessutom att det inte ett uttryck för artism – det vill säga irrationell diskriminering enbart grundat på arttillhörighet – att hävda att liv är mer värdefulla om de rymmer högre grader av medvetande, förnuft och förmåga till komplicerade sociala relationer (egenskaper som människor i regel har i högre grad än andra djur). Om vi fick välja mellan att födas som en häst eller en människa skulle vi välja att födas som människa, och därmed har vi sagt att en människans liv är mer värdefullt än en hästs, resonerar han. Därmed har vi sagt att människors liv i regel är mer värdefulla än djurs.

Att bli dödad inte kul

Observera att detta inte ska tas som intäkt för att döda djur. Att bli dödad sker sällan utan smärta, och dessutom bör vi inte avsluta ett lyckligt liv vare sig det är självmedvetet eller ej. Med tanke på att vi så extremt sällan befinner oss i situationer där vi måste välja mellan ett djur och en människas liv kan det vara bäst att ha som regel att aldrig döda någon, oavsett vederbörandes mentala kapacitet.

Tom Regan i livbåten...

Filosofen Tom Regan hävdar att människor och djur har samma inneboende värde – och att de därför ska visas lika mycket respekt – men att människan drabbas mer av döden än andra djur, eftersom människor har fler och rikare möjligheter till tillfredsställelse. Måste man välja bör man ge plats för en människa, inte en hund, i livbåten.

... och Evelyn Pluhars kritik

Evelyn Pluhar, också hon filosof, kritiserar både Singer och Regan för att de gynnar människan i denna liv och dödsituation. Hon menar att det är tre faktorer som spelar in när man ska välja vilket liv som bör räddas:

- Ålder; det är värre att en ung varelse dör än en gammal.
- Välfärd; det är värre att en frisk varelse dör än en sjuk.
- Intelligens; en människa kan vara medveten om att den dör vilket innebär ett större lidande än om man är

omedveten om döden. (Pluhar anser alltså att man t.ex. bör rädda en ung och frisk hund hellre än en gammal och sjuk människa.)

Ett anspråkslöst förslag – ät barn

Filosofen Steve Sapontzis sammanfattar djurrättsrörelsens ståndpunkt så här:

”Rörelsen för djurens frigörelse vill inte utsträcka till djur samma uppsättning av rättigheter som människor åtnjuter, inte heller förnekar man att mänskligt liv – genom att man antar att vi i regel har en större förmåga att göra världen en moraliskt bättre plats och att vi kommer att använda denna förmåga – kan ha ett större moraliskt värde än djurs liv. Snarare, vad djurbefriare hävdar är att det på samma sätt som det vore omoraliskt att följa Swifts ’anspråkslösa förslag’ att regelbundet (och i onödan) offra vissa människors intressen för att tillfredställa andras intresse av mat, så borde det vara omoraliskt att regelbundet (och i onödan) offra djurs intressen för sådana ändamål”.

(Den irländske författaren Jonathan Swifts satir *Ett anspråkslöst förslag* förslog att man skulle lösa irländarnas problem, för många människor och för lite pengar, genom att sälja irländska småbarn som kött till de rikas middagsbord).

10. Vem ska räddas om huset brinner och du måste välja mellan ett djur och en människa?

Denna fråga har delvis besvarats i ovanstående resonemang kring djur och människors värde. Vi har i sett att det åtminstone enligt Singer, Regan och andra djurrättsfilosofer finns icke-artistiska skäl för att i regel rädda människan (hennes självmedvetande osv.). Till detta ska läggas att de anhöriga till den innebrända människan, i de flesta fall, lider mer av dödsfallet än djurets eventuella anhöriga.

Oro i samhället

Vad mer är, om vi inte hade som regel att rädda människor i dessa situationer skulle det spridas oro i människosamhället. Folk skulle vara rädda för att eventuellt offras om valet stod mellan dem och ett djur. Djur är inte medvetna om att vi brukar rädda människor i dessa situationer och lider inte i förväg så att säga. Dessutom lider människor i regel mer än djur när olyckan skett. Banden mellan människor i regel är starkare än de mellan djur, även om vi ofta – t.ex. när vi skiljer mjölkkon från hennes barn – bortser från att även djur sig emellan kan ha starka band, exempelvis moderskänslor.

Ej generalisera nödsituationer

Ett annat sätt att svara på denna fråga är att säga som Tom Regan: Tänk dig att huset brinner och du tvingas välja mellan ditt barn och ett okänt barn. Vem skulle du rädda? Förmodligen ditt eget barn. Detta handlande rättfärdigar dock inte att du går runt och döda andras barn hur som helst, bara för att det roar dig. Även om vi väljer att offra djuret till förmån för en människa i en nödsituation betyder det inte att vi kan döda dem när vi vill.

Kvinnor först i båten

Steve Sapontzis ger ett annat exempel när han skriver

att även om man i enlighet med traditionell, gentlemannamässig, moral anser att kvinnor och barn bör räddas först i nödsituationer behöver man inte anse att det ger kvinnor rätt att använda män som forskningsredskap, äta män till middag eller jaga dem som sport.

Människan kan göra mer gott

David DeGrazia hävdar att människor har möjlighet att göra mer gott, just i kraft av att vi är moraliska agenter som kan välja hur vi ska handla. Detta anser han vara ett argument för att rädda en människa före ett djur. Detta förutsätter förstas att människan verkligen gör gott. Om valet var att dra upp en Hitler eller hans hund ur isvaken så skulle detta argument tala för att dra upp hunden och låta Hitler drunkna. En rimlig slutsats.

11. Kött är gott. Djurförsök är intressanta.

Päls är snyggt!

”Det är ju så skönt”, sa en pedofil om sina övergrepp på barn; som försvar i rättsalen.

Om man rättfärdigar djurförtryck med egenintresset förlorar man möjligheten att fördöma nazister, kvinnomisshandlare, maffiagångsters och andra våldsverkare, även när man själv blir offer för dem.

12. Är djurrättsaktivister abortmotståndare?

Om möss har rättigheter måste väl även foster ha det!

Det finns djurrättsaktivister som är vill inskränka möjligheterna till abort av samma skäl som de är för vegetarianism, och det finns djurrättsaktivister som hävdar att abort och djurrätt inte har något med varandra att göra. Bland djurrättsrörelsens ledande teoretiker och filosofer är abortmotståndarna få.

Så här skulle man kunna resonera: Mellan djur och människor finns sällan någon verklig intressekonflikt. Det är inte ofta vi behöver döda ett djur för att undvika att vår välfärd drabbas.

Mellan fostret och kvinnan som inte vill ha barn finns det däremot en verklig intressekonflikt. Det kan vara mycket psykologiskt påfrestande att föda och ta hand om ett barn som en förälder inte önskar. Många ofrivilliga mammor skulle uppleva att deras liv förstördes, och i en sådan situation är abort berättigat.

Ingen smärta, inget att ta hänsyn till

Under de första veckorna känner fostret ingen smärta och då finns det överhuvudtaget inget att ta direkt hänsyn till. När fostret nått så långt i sin utveckling att det kan känna smärta – efter cirka 26 veckor, enligt brittiska experter – är det självfallet viktigt att abortera så smärtfritt som möjligt, om man måste abortera.

På samma sätt som dödandet av djur (eller människor), om det är nödvändigt, bör ske så smärtfritt som möjligt.

13. Djur är djur och människor är människor.

Man hör ju på själva orden att det handlar om två olika grupper, med olika rättigheter!

Vårt språks uppdelning av jordens levande varelser i två skarpt åtskilda grupper; ”djur” och ”människor” är i sig ett bra exempel på den artistiska ideologin. För vad finns det för skäl till denna uppdelning, annat än att ge oss

känslan att vi är i en klass för sig?

Så länge man trodde att människan skapats till Guds avbild och med uppdraget att råda över den övriga skapelsen gick det kanske att upprätthålla bilden av oss som väsensskilda från djuren. Den engelske biologen Charles Darwins evolutionsteori har dock bryskt väckt oss till verkligheten.

Grad- eller artskillnad

Darwin skrev: "Det kan knappast råda något tvivel om att några arter har utvecklats synnerligen långsamt och steg för steg. Arterna...är så nära släkt inbördes att många av dem faktiskt är svåra att särskilja". Den engelske biologen hävdade att "det finns ingen fundamental skillnad mellan människan och de högre däggdjuren vad gäller deras mentala kapacitet...Skillnaden mellan människans och de högre däggdjurens mentala förmåga är, stor som den må vara, en gradskillnad och inte en väsensskillnad".

Darwins främste försvarare i USA, den framstående botanikern Asa Gray, ställde redan 1880 den fråga som blir uppenbar i ljuset av evolutionsteorin: Om det bara är en gradskillnad mellan oss och andra djur, hur kan vi då anse att endast människor bör ges rättigheter?

Modern etologi

"Etologi" kallas läran om djurs beteende. Modern etologisk forskning har gett Darwin rätt. Det har visat sig att de egenskaper vi länge trott oss vara ensamma om – att använda verktyg, att tillverka verktyg, språk, förnuft osv. – delas av andra djur.

Den tredje schimpansen

Ur ett genetiskt och evolutionärt perspektiv står det klart att schimpansens närmaste släkting är – människan. Detta har föranlett fysiologen och ekologen Jared Diamond att tala om människan som "den tredje schimpansen", vid sidan om den vanliga schimpansen och dvärgschimpansen.

Relevanta skillnader

Det vore dock absurt att hävda att det inte finns viktiga skillnader mellan "djur" och "människor". Lika absurt som att påstå att det inte finns viktiga skillnader mellan barn och vuxna.

Det avgörande är dock att eventuella skillnader mellan djur och människor – precis som skillnader mellan vuxen och barn, eller mellan normalbegåvade och utvecklingsstörda – inte är relevanta för hur mycket hänsyn man bör ta till individens behov, önskemål och intressen.

14. Varifrån kommer tanken om människans moraliska särställning, idén att människor är mer värdefulla än djur?

Filosofen James Rachels menar att tanken om det unika människovärdet vilar på två pelare.

Den första är den judisk-kristna skapelseberättelsen, som den kom att tolkas av kyrkan. Enligt den skapades människan till Guds avbild med uppdraget att "råda över" djuren (1 Mos 1:26). Detta tolkade kyrkan, med den helige Franciskus som möjligt undantag, som att människorna var fria att göra vad de ville med den övriga

skapelsen. Det var denna uppfattning som under århundraden formade det kristna västerlandets syn på djurs värde. Det samhälle som inte betraktar kyrkans bibeltolkning som gudomliga bud har m.a.o. skäl att revidera sin djursyn.

Störst hjärna vinner

Det unika människovärdets andra pelare – som blivit allt populärare i takt med att religiösa föreställningar förlorat sitt inflytande – är idén att människans mentala kapacitet ger oss ett särskilt värde. Vi har dock sett att även detta är en klen argument. Framförallt för att intelligens inte är moraliskt relevant för hur mycket hänsyn man bör visa någon, men också för att Darwins evolutionsteori gör gällande att det blott är en gradskillnad mellan oss och andra djur när det gäller förnuft och intellektuella förmågor.

Dogmen om det unika människovärdet vilar således på mycket bräcklig grund, enligt James Rachels.

15. Ni hävdar att djur och människor är jämlika! Det är absurt!

Djurrättsfilosofer som Peter Singer, James Rachels och David DeGrazia menar att djur och människor är jämlika endast i bemärkelsen att man ska ta lika mycket hänsyn till djurs intressen (begreppet intresse används alltså synonymt med önskemål och behov) som man tar till människors intressen.

Observera att lika hänsyn inte betyder lika behandling. Man tar hänsyn till människors intresse genom att ge dem utbildning, fast arbete och bostad, medan djur har intresse av frihet, lämplig mat, social gemenskap osv. Man gynnar inte djur genom att skriva in dem vid universitet.

Tom Regan formulerar sin syn på djur och människor med att alla "livsobjekt", dvs. djur och människor med upplevelseförmåga och ett komplext medvetande, är jämlika i det att vi har samma inneboende värde, samma egenvärde, och att vi således ska visas lika hög grad av respekt.

Avkrävas moraliskt ansvar

Det finns en viktig skillnad mellan djur och människor i det att endast (vuxna) människor till fullo kan vara moraliska aktörer, dvs. att endast vi kan avkrävas moraliskt ansvar. Endast vuxna människor kan välja mellan rätt och fel, och ha moraliska skyldigheter. I denna bemärkelse är djur och människor självfallet inte jämlika, men denna skillnad berättigar inte att djur visas mindre hänsyn.

16. Djur och människor är väl inte jämlika. Det ser ju varenda en att det är skillnad på människor och djur!

De som hävdar att barn och vuxna är jämlika, t.ex. organisationer som Rädda Barnen, hävdar inte att man inte kan se skillnader på barn och vuxna. De anser dock att barn ska visas samma hänsyn och respekt som vuxna. När djurrättsrörelsen talar om djur och människor som jämlika är det på samma sätt. Självfallet finns det skillnader, men dessa berättigar inte att djur visas mindre respekt.

Jämlikhet är en moralisk idé, en uppfattning om hur individer bör behandlas, inte en beskrivning av verkligheten.

17. Okej, vissa människor överträffar inte vissa djur när det gäller intelligens och språkförmåga. Men, vi bör behandla individer utifrån vad som är normalt för deras art, och därmed kan vi hävda att intelligens är moraliskt relevant för hur mycket respekt vi bör visa någon och ändå inte ge barn och förståndshandikappade samma låga moraliska status som djur!

Den moraliska individualism som många djurrättsfilosofer förespråkar hävdar att man ska behandla en person beroende på hennes individuella egenskaper, snarare än vilken grupp, ras, kön osv. hon tillhör. ("Individualism" i denna bemärkelse har inget att göra med "egoism", att var och en ska sköta sig själv och strunta i andra). Vi bör visa alla samma hänsyn, och olik behandling är rättfärdigad bara när det finns moraliskt relevanta skillnader mellan individer. (Läkare bör inte ge samma medicin till en cancersjuk som till en med hjärtfel. Där finns en moraliskt relevant skillnad. Sjukvården bör dock, allt annat lika, satsa lika mycket resurser på båda patienterna. De bör visas samma hänsyn. Intelligens, rastillhörighet osv. är inte moraliskt relevanta skillnader.)

Individuell bedömning

Detta är en ståndpunkt som vi anser självklar när det gäller behandlingen av människor. När någon t.ex. söker en anställning ska denne inte bedömas efter eventuella egenskaper som kännetecknar vederbörandes grupp (socialklass, kön, yrke osv.), utan efter sina individuella egenskaper och meriter. Om det skulle visa sig att män har en biologiskt betingad tendens till aggressivitet och kvinnor på samma sätt tenderar till omsorg och vård (observera att jag inte säger att det faktiskt är på detta vis) vore detta inte ett skäl att generellt diskriminera män vid tillsättningen av t.ex. vårdpersonal. Hur naturen än skapat män och kvinnor är onekligen vissa män mer vårdande och omsorgsfulla än vissa kvinnor, alltså bör var och en bedömas på grundval av just sina individuella egenskaper.

Frågan är varför denna princip inte ska omfatta vårt umgänge med djuren. Bevisbördan tycks vila på den som inte tar det logiska steget att låta alla kännande varelser omfattas av detta synsätt.

Darwin: Det finns inga arter

James Rachels menar dessutom att den moraliska individualismen passar Darwins tanke att det egentligen inte finns några arter, utan att vi som lever på jorden är individer som liknar varandra mer eller mindre. I *Om arternas uppkomst* skrev han "...jag betraktar termen 'art' som en bekvämlighetsterm som godtyckligt används för en uppsättning individer som är mycket lika varandra..."

18. Barn är potentiella intelligenta och ansvarstagande varelser. Det är därför vi inte kan jämställa djur och barn och därför ska vi

ge barn – men inte djur – samma rättigheter som vuxna. Det är i själva potentialiteten som den moraliskt relevanta skillnaden ligger mellan barn och djur!

Det är riktigt att de flesta barn är potentiella (dvs. de kan utvecklas till) ansvarsfulla, förnuftiga och intelligenta varelser som kan reflektera etiskt och välja mellan rätt och fel. Det är dock tveksamt att denna potentialitet skulle vara moraliskt relevant.

Hönan och ägget

Kronprinsessan Victoria är Sveriges potentiella regent. Det innebär dock inte att hon har en regents rättigheter. Ett foster är en potentiell intelligent människa i samma grad som barnet. Ändå ger vi inte foster samma värde som en vuxen människa. Ett befruktat ägg är en potentiell höna. Vi ser dock stor skillnad mellan att kasta ett ägg i en kokande gryta och att kasta en levande höna i samma gryta.

Kort sagt fäster vi inte stor vikt vid potentialitet – möjligheten att utvecklas – när vi avgör någons moraliska värde, utan vi bedömer människor, djur och annat utifrån dess nuvarande tillstånd, deras nuvarande egenskaper. Frågan är varför vi skulle göra det när det gäller barn och deras potentialitet?

Skälet att ge barn grundläggande rättigheter är, precis som med djur, att de kan lida, att de har en individuell välfärd, dvs. liv som kan bli bra eller dåliga.

Vad är fel med barnmisshandel

Som svar på frågan: "Varför bör vi inte misshandla barn?", anför de flesta de just nämnda egenskaperna (att barnet kan lida osv.). Få skulle svara: "Barnmisshandel är något ont eftersom barn är potentiella ansvarsfulla, rationella och intelligenta varelser".

Den som inte känner sig övertygad av detta resonemang ska komma ihåg att det finns många människor som aldrig kommer att kunna bli lika ansvarsfulla och intelligenta som "normala" vuxna människor. Argumentet med potentialitet räddar inte förståndshandikappade och andra med permanenta mentala skador.

19. Det känns fel att visa djur lika mycket hänsyn.

I etiska frågor måste man kunna ge argument för sin uppfattning. Vi kan inte blint lita på våra känslor, hur starka de än må vara. Ta frågan om slaveri och rasism. De flesta vita kände under århundraden att svarta var mindre värda. Om man avgjort frågan på grundval av vad människor känt hade det blivit svårare att avskaffa slaveriet. Dessbättre fanns det människor som inte nöjde sig med detta, utan frågade efter argument för att svartas behov, önskemål och intressen skulle visas mindre hänsyn. När man granskade dessa fann man att skälen inte höll.

Vi bör med andra ord vara på vår vakt mot det som "känns rätt". Bakom okritisk intuition finns inte sällan fördomar och missförstånd. Det är alltså viktigt att vi försöker låta våra känslor vägledas av förnuftigt och logiskt tänkande.

Elda under vreden

Därmed inte sagt att etiskt och politiskt liv inte rymmer

känslor. Tvärtom! När vi upptäcker hur oförnuftig och fördomsfull rasism och djurförtryck är blir vi med rätta rasande över det som fördomarnas offer drabbas av. Det vore konstigt annars. Känslor kan vara en fin drivkraft för engagemang. Vi bör dock inte låta viktiga etiska frågor avgöras av hur vi känner för något.

Vakthållning mot egoismen

Vi bör vara särskilt misstänksamma när vår känsla eller moraliska intuition gynnar oss, t.ex. när vita kan rättfärdiga billig arbetskraft genom att hänvisa till den "vita rasen överlägsenhet", eller när människor kan försvara sin önskan att äta kött med "människans moraliska överlägsenhet". Till grund för sådana känslor döljer sig ofta naken egoism.

(Känslor är självfallet grundläggande för etiken i så motto att de är en förutsättning för att vi ska kunna leva oss in i andras situation, vilket i sin tur är en förutsättning för etisk reflektion. Men det är en annan fråga).

20. Ingen har rätt i etiska och moraliska frågor. Du kan tycka en sak, jag en annan. Ingen kan säga att den andre har fel!

Denna invändning – som blandar ihop etiska frågor med smakfrågor – gör ofta entré när köttätaren eller djurförsökaren inte har några argument kvar, men ändå inte vill ta de praktiska konsekvenserna av hon avväpnats. Det kan låta som en demokratisk, tolerant och upplyst ståndpunkt, men om man ser frågan ur slavars eller misshandlade barns perspektiv inser man att invändningen inte håller. Vem skulle acceptera att barnmisshandlaren försvarade sig med: "Okej, du tycker det är fel med barnmisshandel. Jag tycker det går för sig. Ingen av oss kan säga att den andre har fel!"

Etiska frågor och smakfrågor

Det är skillnad på etiska frågor och smakfrågor. I etiska frågor finns det – sedan en fråga fått genomlysas av förnuft och logik – vissa uppfattningar som är mer försvarbara än andra. Det är därför vi kan fördöma rasism och sexism. I smakfrågor, t.ex. vilken mat som är "godast" eller vilken musik som är "vackrast", är det dock meningslöst att argumentera. I dessa bör vi vara toleranta och acceptera olika uppfattningar.

21. Människovärdet hotas om vi uppvärderar djuren!

Knappast! Vitas värde föll väl inte i och med slaveriets avskaffande. Inte heller sjunker mäns värde i takt med att män och kvinnor blir mer jämställda. Det är snarare tvärtom. Så länge en grupp (t.ex. djur) diskrimineras hotas andra svaga grupper (t.ex. handikappade). Det faktum att en grupp uteslutits ur den moraliska gemenskapen kan användas som skäl att kasta ut även andra grupper.

Träning i empati

Dessutom är det rimligt att anta att vår inlevelse med utsatta människor ökar om vi lär oss att ta djur – varelser som det är ännu svårare att identifiera sig med än människor – och deras lidande på allvar. Detta har bland andra filosofen Torbjörn Tännsjö påpekat.

22. Bör djur och människor ges samma

rättigheter?

Ja och nej. Djur bör ges samma grundläggande rättigheter som människor, t.ex. rätt till liv, frihet och att slippa tortyr. Däremot vore det nonsens att ge djur fri- och rättigheter som tryckfrihet, religionsfrihet, rösträtt eller rätt till utbildning. Djur har, liksom barn och förståndshandikappade, inget intresse av sådana rättigheter.

23. Är det okej att döda djur smärtfritt?

Peter Singer menar att det är fel att döda varelser som kan förväntas ha goda liv framför sig. Varför släcka ett lyckligt liv? Tom Regan och Gary Francione menar att djur har andra intressen än att undvika lidande, i första hand att inte bli behandlade som blott ett medel för mänskliga mål "Lycklig" slaveri är inte desto mindre slaveri, menar de. Ett smärtfritt mord är inte desto mindre mord.

Dödsindustrins processer

I vilket fall torde det vara mycket svårt att döda djur smärtfritt så länge vi håller ett så stort antal djur i lantbruket som idag. Mängden djur tvingar oss till industriella slaktförhållanden, med buller, elektriska pådrivare, nya lukter, ljud och ljusreflexer som stressar. I takt med att lokala och regionala slakterier läggs ned och slakten i Sverige koncentreras till ett litet antal jätteslakterier ökar längden på transportererna.

Okej att döda barn?

Men om man då dödar djuret på sin egen gård? En motfråga kan ställas: Är det okej att döda människor, t.ex. spädbarn och förståndshandikappade, vars mentala kapacitet inte överstiger många djurs? Så länge vi anser det fel att döda dessa människor, måste vi i konsekvensens namn också anse smärtfritt dödande av djur (på samma mentala nivå) vara orätt.

24. Var ska man dra gränsen för vilka djur som ska visas hänsyn? Vilka djur kan lida? Räkör? Ostron?

Det är alltid svårt att dra gränser. När blir en kvinna lång? Vid 175 cm? 180 cm? 185 cm? Denna svårighet förhindrar dock inte att man utan svårighet kan se skillnad på en kvinna som är 145 cm och en som är 190 cm. Den ena är kort, den andra lång.

På samma sätt kan man bedöma djurens förmåga att lida. Även om det kan vara svårt att exakt dra gränsen så finns det ändå solklara fall, och de allra flesta djur vi utnyttjar är sådana solklara fall.

I de fall då det är svårt att avgöra djurs upplevelseförmåga, t.ex. ostrons, bör vi ge dem "the benefit of the doubt", dvs. vara generösa så länge det inte är en stor uppoffring att avstå från att döda dem.

Observera att detsamma gäller människor. Även om vi inte vet exakt när det är okej att döda en människa (foster, hjärndöda, i krig och självförsvar osv.) finns det solklara fall då det är fel att döda.

25. Om djuren inte existerar för vår skull, vad har de då för syfte?

Djur är lika lite som människor på jorden för att utnyttjas. "Världens djur existerar för deras egen skull. De skapades

inte för människorna mer än svarta skapades för vita och kvinnor för män”, skriver den svarta författarinnan Alice Walker.

26. Skulle du använda våld mot djur i självförsvar?

Eftersom de flesta människor skulle använda våld om de tvingades till detta, t.ex. om någon försöker döda henne, utgör denna fråga inget särskilt problem. Bara den radikalaste pacifist skulle hävda att man inte har rätt att försvara sig om nöden kräver, vare sig det är en björn eller en mördare som anfaller (risken för att bli dödad av en människa är för övrigt betydligt större).

27. Djuren i lantbruket kan inte överleva i det vilda!

När djurrättsfilosofer talar om djurens frigörelse är det frigörelse från människans tyranni; frihet från lidande och förtida död. Det är självklart att djur inte tanklöst ska släppas fria i det vilda (vissa djur, grisar t.ex., kan dock överleva i naturen).

När vi upphör att tvångsbefrukta djur i lantbruket kommer antalet djur att minska gradvis i takt med att gamla djur dör och inga nya föds. Detsamma gäller djur som föds upp på pälsfarmar och för djurförsök.

28. Smärta och död förekommer i det vilda!

Hur skulle detta göra den smärta och död som t.ex. mjölkkor utsätts för mindre allvarlig? En ond företeelse gör väl inte en annan ond företeelse mindre ond?

Det onda som vi åstadkommer i labben och i lantbruket kan vi korrigera. Det som sker i naturen är mycket svårt att göra något åt utan att äventyra ekologiska värden, som t.ex. biologisk mångfald. Människan har tidigare gjort – och fortsätter att göra – stora ingrepp i naturen och erfarenheterna förskräcker.

29. Är det okej att ha sällskapsdjur?

De som förespråkar sällskapsdjurshållningen påstår att djur och människor kan leva tillsammans utan att utnyttja varandra. De säger också att detta att leva tillsammans med sällskapsdjur är ett bra sätt att lära känna djur och få respekt för dem – om man behandlar dem väl dvs. Historikern Keith Thomas skriver att det tilltagande bruket bland städernas medelklass att ha sällskapsdjur i England på 1500- och 1600-talet bidrog till att riva muren mellan människor och djur och lade grunden för uppfattningen att djur var berättigade moralisk hänsyn. Många av de engelsmän som på 1700-talet skrev om djur, t.ex. filosofen Jeremy Bentham, hade själva sällskapsdjur. De som försvarar seden att ha sällskapsdjur påstår också att djur ger människor möjlighet att älska, och uppleva sig älskade.

Sällskapliga slavar?

De som är kritiska till sällskapsdjur säger att det är en form av slaveri, att det till syvende och sist är människan som bestämmer. ”Även välnärda och välskötta slavar förblir slavar”, skriver djurrättsaktivisten John Bryant i ett angrepp på företeelsen sällskapsdjur.

Kritikerna påstår att djuren blivit lidande av den långt gångna aveln på vissa egenskaper. Många av sällskapsdjurskritikerna tycker dock att det är bra att man

tar hand om hundar som kanske annars skulle avlivats. Det är själva uppfödandet och aveln av djur de vänder sig emot.

Att ge husrum åt flyktingar

”Jag anser inte att djur bör födas upp för att bli sällskapsdjur, men sanningen är att det finns massor av övergivna djur i kennlar. Jag har fyra hundar som skulle ha dödats om jag inte tagit hand om dem. Jag betraktar dem som flyktingar, inte som sällskapsdjursägodelar”, säger djurrättsjuristen Gary Francione i en intervju. Hur man än gör bör man tänka på vad man ger sällskapsdjuren att äta. En vegetarian vill förstås inte ge kött till ”sitt” djur. Hundar kan vara veganer. Huruvida katter kan det är omdiskuterat.

30. Rättigheter förutsätter skyldigheter.

Djuren har inga skyldigheter och kan därför inte ha några rättigheter.

Barn och utvecklingsstörda har inte skyldigheter i högre grad än djur. Det är inget skäl att inte ge dem rättigheter. Varför har de rättigheter? Jo, de är varelser vars liv kan gestaltas till det bättre eller till det sämre.

De har intresse av att leva goda liv, att inte plågas osv. Samma skäl kan användas för att ge djur rättigheter.

Poängen med moraliska rättigheter (rätt till liv, god livskvalité etc.) är att se till att dessa intressen tillgodoses. Djur befinner sig i samma kategori som barn och utvecklingsstörda i detta avseende, och så länge vi anser att den ena gruppen ska ha rättigheter måste vi hävda detsamma för den andra.

31. Djur kan inte förstå vad rättvisa är.

Därför har vi ingen skyldighet att visa dem rättvisa!

Det må vara riktigt att djur inte förstår begrepp som rättvisa, frihet, jämlikhet osv. Men på vilket sätt skulle detta vara moraliskt relevant? Barn överträffar inte djur i detta avseende, men det innebär inte att barn inte bör ha rättigheter, att de inte bör behandlas rättvist osv. Varje gång man hänvisar till något speciell egenskap måste man förklara på vilket sätt den är moraliskt relevant.

Blinda taxichaufförer

Vissa människor är blinda. Om någon föreslog att alla blinda ska berövas mänskliga rättigheter – t.ex. för att vetenskapen skulle kunna använda dem i medicinska experiment – skulle vi med rätta fråga: Men vad har någons synförmåga att göra med grundläggande rättigheter som liv och frihet?

Det är däremot inte orättvist att säga att blinda inte har någon rätt att bli t.ex. taxichaufförer. I detta fall är deras handikapp relevant. Det samma gäller djur.

Ingen har hävdad att det inte skulle finnas stora skillnader mellan människor och andra djur (eller mellan människor och människor, och djur och djur). Frågan är om, eller på vilket sätt, skillnaderna är moraliskt relevanta.

Rösträtt för djur

Människors i regel överlägsna intelligens är moraliskt relevant när det gäller att avgöra vilka som ska ha rösträtt eller rätten att studera vid universitet. Att hävda att djur – eller spädbarn – skulle ha rätt till detta vore absurt,

och djurrättsrörelsen sysslar inte med sådant nonsens. I detta avseende (vem som ska ha rösträtt osv.) är skillnaden i mental kapacitet relevant. Men när det gäller lidande är den det inte.

Schampo i ögat

När man droppar schampo i kaninögon för att testa produkters skadlighet, vad har då kaninens begränsade intelligens för relevans? En mindre intelligent varelse lider inte mindre av att få schampo i ögonen än en intelligent. I denna situation är intelligens lika irrelevant som hudfärg, kön eller arttillhörighet.

32. Humanismen baseras på människans unika ställning. Är djurrättsrörelsen anti-humanistisk?

Frågan är förstas vad man menar med humanism. Om man med humanism menar att människan har rätt att använda andra djur för nytta och nöje måste naturligtvis humanismen avvisas. "Art-chauvinism" eller "art-tyranni" vore dock lämpligare namn för detta ideologiska syskon till rasism.

Att riva barriärer

Det finns dock en annan syn på vad humanism innebär. Peter Singer formulerar det så här: "grunden för den sanna humanismen är en omfattande medkänsla med andras lidande, och ett förkastande av all religiös och ideologisk fanatism... Humanismen har rivit barriärer mellan människor... När omsorgen en gång väl vidgats till att gälla alla varelser av vår art, då är det ett logiskt steg att också ifrågasätta gränsen mellan arterna. En gång ska humanismen överskrida den gränsen, och därigenom överskrida sig själv. Den kommer att bli inte 'humanism', utan omsorg om alla kännande varelser. Veganismen och djurbefrielsen bygger på humanismen, slår vakt om dess insatser, men går utöver den."

Djurrättsaktivism kan alltså förstås som en fördjupad humanism.

Humanismens fundamentalister

Sverker Sörlin, idéhistoriker och professor i miljöhistoria, har skrivit: "Det synes mig som om veganerna är ett slags humanismens fundamentalister i det att deras omsorg inte upphör med människan. De har tagit sin 'själs beslut'. De vill fortsätta etikens utvidgning till andra varelser."

33. Får man döda skadedjur?

Det beror förstas vad det rör sig om för djur. Att döda "skadedjur" som sälar och älgar är inte detsamma som att döda "skadedjuret" barkborre.

Peter Singer anser det kan vara okej att döda vissa skadedjur, om det verkligen finns en intressekonflikt; om vi verkligen har starka skäl att döda djuret. Han påpekar att det viktiga är att vi inser att det är en intressekonflikt, att vi faktiskt måste ta hänsyn till djuret. Att slå ihjäl en råtta är inte detsamma som att dra upp ogräs eller bryta en kvist.

P-piller för djur

När vi väl förstått detta kommer vi utveckla andra metoder att hålla så kallade skadedjur borta och lösa konflikter mellan människor och andra djur. Exempelvis genom att vi lägger ut bete som steriliserar djur, snarare

än att döda dem långsamt och plågsamt med gift.

34. Det enda som betyder något för mig är att maximera min egen lycka. Jag blir inte lyckligare av att inte äta kött. Alltså finns det ingen anledning för mig att bli vegetarian!

Om någon skulle hävda: "Det enda som betyder något är att maximera lyckan för dem som är födda på torsdagar" skulle vi ställa frågan: "Vad är så speciellt med dem som är födda på torsdagar? Varför ska just deras lycka och önskningar räknas som extra viktiga?"

Vi skulle upptäcka att människor som är födda på andra veckodagar har samma behov och önskningar av att t.ex. uppleva lycka. Påståendet att vi ska ta särskild hänsyn till dem som är födda på torsdagar skulle avvisas som ogrundat. Detsamma gäller rasism. När rasister hävdar att vita bör visas särskild hänsyn, frågar vi kritiskt: "Vad är så speciellt med vita? Varför ska deras lycka väga tyngre än svartas? Har inte svarta samma intresse av välfärd?"

Vi ser tydligt att hudfärg är en godtyckligt vald egenskap som inte har någon moralisk relevans.

När någon säger: "Mina intressen, min lycka är det viktigaste", kan vi ställa samma kritiska fråga: "Vad är så speciellt med just dig? Varför ska just dina intressen väga särskilt tungt? Vad har du gjort som gör dig förtjänt av särskild hänsyn? Njuter du av livet mer än andra? Är du särskilt begåvad?"

Vi ser då att egoism – påståendet att mina önskningar och behov, enbart för att de är mina, ska ges en särskild vikt – är av samma slag som rasism, eller påståendet att dem som är födda på torsdagar ska visas extra hänsyn. Att det är mina intressen, vad har det för relevans? Varför skulle det vara mer relevant än hudfärg?

Vi – och de andra

Om man ska behandla någon annorlunda måste man peka på någon särskild egenskap hos denne som rättfärdigar denna behandling (man kan med rätta vägra småbarn möjligheten att läsa vid universitet med motiveringen att de inte kan tillgodogöra sig studierna. Vid ansökan till universitet är mental kapacitet, till skillnad från rastillhörighet, en moraliskt relevant egenskap, som rättfärdigar särskild behandling). Egoisten kan inte peka ut någon sådan egenskap som gör att just han eller hon bör ges särskild, positiv, behandling. Egoister, precis som rasister, delar utan skäl upp världen i två delar. Jag/vi och de andra.

Vad är så speciellt med människor

Observera att samma kritiska fråga bör ställas till artister (dvs. art-egoister) som hävdar att endast människors lycka är viktig: "Varför? Har människor en särskild förmåga att njuta av livet? Har vi gjort oss förtjänta av speciellt goda liv? Varför bör medlemmar av arten Homo sapiens lidande väga tyngre än djurs motsvarande lidande?"

"...vad som har kallats Den Gyllene regeln borde utvidgas från enbart den mänskliga sfären till hela djurriket."

(brev till The Humanitarian) Thomas Hardy (1840-1928),

engelsk författare

35. Bara människan har en odödlig själ!

Vissa kristna hävdar att bara människan har en "odödlig själ". Vore så fallet tycks, vilket bland annat författaren och teologen C.S. Lewis och Kardinal Bellarmine konstaterat, vår plikt att ta hänsyn till djuren öka eftersom deras liv på jorden då är det enda som erbjuds dem. De kan inte hoppas på någon kompensation i himmelen.

"Själ-löshet är, i så motto det överhuvudtaget är relevant för frågan, ett argument mot djurförsök" C.S. Lewis (1898–1963) A Case for Abolition

36. Bibeln ger oss rätt att äta kött!

Skaparens avsikt var att djuren skulle leva goda liv i frihet, medan vi skulle livnära oss på vegetabilier (1 Mos 1:29), menar många kristna djurrättsaktivister. Först efter syndafloden tycks Gud, som en följd av människornas synd, kompromissa och sanktionera köttätande.

Det vegetariska idealet kommer dock igen i Jesajas vision om det framtida Fridsriket, där *"vargar ska bo tillsammans med lamm, och pantrar ligga tillsammans med killingar...och lejon skall äta halm liksom oxar"* (Jes 11:6–9). Jesus frossade inte i animalier, som många av hans sentida efterföljare. Enligt evangelierna åt han fisk, vilket inte vore så konstigt. I Palestina vid den tiden fanns förmodligen inget annat sätt att tillgodose proteinbehovet. Det problemet har vi emellertid inte idag, varvid det bibliska idealet om vegetabiliska matvanor kommer i nytt ljus, hävdar djurengagerade kristna.

En inspirationskälla för djurengagemang kan vara Jesu ord i Matteusevangeliet: *"Säljs inte två sparvar för en kopparslant? Men ingen av dem faller till marken utan er fader"*. Budskapet tycks vara att Gud identifierar sig med djuren till den grad att varje gång ett djur dör så dör Gud själv med henne.

37. Det öppna landskapet hotas om inte djur får gå på bete!

Vi kan hålla landskapet öppet genom att odla spannmål, rotfrukter och grönsaker och genom de reservat med fria djur som vi möjligen kan inrätta när djur inte används i lantbruket.

Om det finns ett starkt önskemål att uppleva sommarängar får vi, genom skattsedeln, helt sonika betala för att folk ska slå ängarna med lie eller slättermaskin, på motsvarande sätt som vi betalar för att bevara vackra stadsmiljöer.

Öppna landskapsinvändningen är besläktat med "Päls är snyggt"-argumentet. Det handlar om att ett grundläggande behov för djuret offras för människans relativt oviktiga önskemål.

Negrer i bomullsfälten

Människor tycker det är vackert med elfenben, ändå accepterar vi inte att elefanter skjuts hur som helst. Om nakna arbetande negerkroppar i vita bomullsfält skulle innebära en skönhetsupplevelse för någon skulle vi med rätta inte godta det som ett argument för neger-slaveri. I frågan om det öppna landskapet får alltså estetiska hänsyn stå tillbaka för de etiska, dvs. att inte utnyttja djur.

38. Vi blir utan gödsel om vi slutar med djurhållning!

Nej. För det första är det viktigt att komma ihåg vad gödsel är, nämligen växter som passerat genom ett djur. Istället kan man låta växterna passera en kompost. För det andra kan man använda växelodling för att ge näring till marken. Icke-animalisk odling använder kvävefixerande leguminosor som ärtor, bönor, lupiner osv.

Sluter kretsloppet

Av de olika metoder som finns för att odla utan djurhantering är emellertid det viktigaste att vi sluter kretsloppet och börjar återföra människoavföring till åkrarna. Detta gör man redan i stor skala i Kina, samt i olika eko-byar i Sverige.

39. Vi kommer att översvämmas av djur om alla blir vegetarianer. Kossor och grisar som springer på gatorna!

Det är märkligt hur ofta man hör denna absurda invändning. Man får försöka behålla lugnet och förklara att det aldrig kommer att bli tal om att släppa djur vind för våg. Folk kommer inte bli vegetarianer över en natt, inte heller kommer alla djurförsök att avskaffas över en natt. Allt eftersom människor blir vegetarianer kommer efterfrågan på kött minska. Det blir alltså en långsam process där färre och färre djur föds upp.

Så länge vi har djur som inte klarar sig själva har vi ett ansvar att göra deras liv så bra som möjligt och att inte döda dem i förtid.

40. Om alla blev vegetarianer skulle många djur aldrig få möjlighet att komma till världen. Djuren kan således vara glada för att vi äter dem, annars skulle de inte existera!

Tänk dig att människor som älskar småbarn, men inte vill ha tonåringar eller vuxna barn, skulle döda sina barn vid t.ex. tre års ålder. Skulle vi acceptera att monsterföräldrarna försvarade sig med: "Barnen ska vara glada för att vi satt dem till världen. Tre års liv är bättre än inget liv alls!"

Lyckliga grisar

Det är svårt att komma ifrån känslan att människor äter kött för att de tycker det är gott, och inte av hänsyn till djuren, som "ät djuren för deras egen skull"-argumentet antyder. Men låt oss ändå granska frågeställningen.

Frågan tycks förutsätta att lantbrukets djurs liv innehåller ett överskott av välfärd, och att man därför har gjort dem en tjänst genom att sätta dem till världen. Detta är ett tveksamt antagande. Många djur hålls så illa att deras liv sannolikt innehåller mer lidande än lycka. Djurfabrikernas invånare lider av stress, sjukdomar, ångest och tristess. Man gynnar dem således inte genom att låta dem komma till världen. Men kanske finns det djur i lantbruket (t.ex. den promise av Sveriges grisar som får gå utomhus, utomhus frigående höns osv.) vars liv innehåller ett överskott av välfärd.

The more – the merrier

Har vi då en skyldighet att sätta dessa lyckliga djur till

världen? Detta är en svår filosofisk fråga. Den som ställer denna fråga ska man fråga om hon verkligen menar att vi har en skyldighet att sätta så många djur som möjligt till världen. Om vederbörande anser det, ja då måste hon också mena att vi är tvungna att maximera antalet människor, något som leder till den föga tilltalade uppfattning att vi måste fördöma preventivmedel, abort och sexuell avhållsamhet.

Dessutom: eftersom det skulle kunna leva fler människor på jorden om vi åt veg-mat och inte hade djur som åt spannmål tycks detta att maximera antalet människor tala för en drastisk minskning av djurhållning och köttätande.

Leva i reservat

Vad mer är: Om vi skulle vara tvungna att maximera antalet djur på jorden finns det inget skäl för att vi skulle skilja barn från deras mödrar, kastera djur, hålla dem under dåliga omständigheter, transportera dem och slakta dem under industriella förhållanden. De lantbruksdjur vi beslutar ha kvar – sedan vi slutat äta djur – bör få leva så fritt och bra som möjligt, kanske i stora reservat.

41. Vad är fel med fiske? Fiskar lider inte!

Tänk dig att du sträcker dig mot ett äpple som hänger på ett träd när plötsligt en järnkrok borrar sig genom din hand och lyfter dig – med hela din kroppsvikt på den genomborrade handen – till en atmosfär där du inte kan andas.

Den största oberoende undersökning som gjorts om fiskars smärta, The Medway Report (1980), konstaterade enhälligt att beläggen för att fiskar kan känna smärta är lika starka som beläggen för smärta hos andra ryggradsdjur.

42. Kött är nyttigt!

Kött innehåller kolesterol och mättat fett, vilket vi bör äta mindre av. Kött saknar fibrer vilket vi bör äta mer av. Kött innehåller onödigt mycket protein. För högt proteinintag – i synnerhet animaliskt protein – leder till kalkförluster i skelettet och benskörhet enligt flera undersökningar.

En rad studier pekar på att vegetarisk/vegankost leder till bättre hälsa. Visst kan kött i begränsade mängder vara nyttigt. Det är dock inget argument så länge man kan leva hälsosamt utan kött och andra animaliska produkter.

43. Det kommer att bli färre djur på jorden om alla blir vegetarianer!

Idag finns det över 1,2 miljarder boskapsdjur. När vi inte längre behöver odla spannmål för att föda dem och sedan vi sett till att alla människor får tillräckligt med spannmål, kommer vi att kunna låta skog och vildmark åter breda ut sig på områden som vi nu använder till odling av fodersäd. Vilda djur kommer med andra ord ersätta lantbrukets fångna djur, och människor kommer att ha rikare möjligheter till friluftsliv i skog och mark.

44. Veganer och vegetarianer ska inte komma och säga vad andra ska äta! Jag lägger mig inte i vad ni äter, då ska ni strunta i vad jag äter!

Detta är en variant av ovanstående invändning. Återigen, vem skulle acceptera pedofilen eller barnmisshandlaren

som försvarade sig med: ”Ingen ska komma och säga hur jag ska behandla mina barn”, eller ”Jag ger tusan i vad du gör med dina barn, då ska du inte bry dig om hur jag behandlar mina.”

För övrigt har LRF, Scan, Arla och andra som säljer animaliska produkter oändligt mycket större ekonomiska resurser än djurrättsrörelsen. Och dessa bolag talar om för oss varje dag, genom annonser, reklam, sponsring osv., att vi ska äta deras produkter. De om några lägger sig i vad vi äter.

45. Jag vill fortsätta njuta av läcker mat och behålla mina recept!

Veg-mat kan vara lika läcker som animaliebaserad kost. Prova t.ex. Terneborgs Lyckliga Kokbok, av Jim och Gabriella Terneborg, eller Läcker veganmat av Elisabet Karlx. Du kommer upptäcka att du kan använda de flesta av dina gamla recept även om du skulle bli vegan. Sockerkakor, pannkakor och mycket annat du trodde man behövde mjölk och ägg i kan man laga utan animalier. De få rätter som kräver animalier (maräng och dylikt) klarar man sig utan. Det finns så mycket annat gott. Djurköttets smak och konsistens kan man ersätta genom så kallat sojakött.

46. Om eskimåer inte fick äta kött skulle de dö ut!

Det kan vara så att vissa folk, i den teknisk-vetenskapliga och kulturella utvecklingsfas de befinner sig i för tillfället, tvingas äta kött för att överleva. Många kristna vegetarianer accepterar utan problem att Jesus åt fisk. Det var förmodligen det enda sättet att tillgodose proteinbehovet i den tidens Palestina.

I städer odlas ej

Tvingas eskimåerna att välja mellan sin egen överlevnad och sälarnas finns det goda skäl att jaga sälar. Dessbättre står de inte inför detta val eftersom vi numera kan transportera livsförnödenheter med flyg och båt. I städer där asfalt och cement brer ut sig, kan invånarna lika lite som i polarområden odla mat. Folk överlever i städer tack vare att man fraktar maten dit.

47. Hitler var vegetarian!

Jaha, men Stalin åt kött!

Varför är Hitlers matvanor intressanta när man diskuterar veg-livsstil och djurrätt.

Hitler lät bygga motorvägar. Innebär det att motorvägsbyggen är fascistoida?

Hitler var konstnär. Bör vi stänga alla konstmuseer?

Mördarens hälsokost

I Hitlers bordsamtal i führerhögkvarteret 1941–42 uppges att Hitler talade varmt om vegetarisk kost. Men observera att i samtliga referenser till vegetarisk kost så rör det sig om dess hälsoaspekter, ej hänsyn till djur.

Även massmördare kan inse värdet av en hälsosam livsstil. Nazisterna bekämpade ju t.ex. rökning.

48. Mjölkkorna har det väl bra?

I Sverige finns cirka 500 000 mjölkkor. De har alldeles för liten möjlighet att få utlopp för sina nedärvda, naturliga behov. Under större delen av året står den

förkrossande majoriteten av mjölkkor fastbundna vid en båspall, med ingen annan sysselsättning än att resa sig, lägga sig och äta. Maten serveras mitt under mulen.

Kor vill röra på sig

Att överhuvudtaget binda upp kor är att förgripa sig på deras motions- och rörelsebehov. Sättet de binds upp på i Sverige är i sig ett problem. Används så kallade långbåsar har korna inte tillgång till foder hela tiden. Används så kallat kortbåsar kan de inte ligga ned med utsträckt framben, vilket de gärna gör.

Mjölkmaskiner

En mjölkko på riktigt bra bete utan kraftfoder kan mjölka högst 15–20 liter per dag. Men med hjälp av bl.a. avel och kraftfoder (spannmål, soja, ärtor osv.), producerar dagens mjölkossor 25–50 liter mjölk per dag, under den tid hon mjölkar per år, dvs. 8–10 månader efter kalvningen. Juvret kan väga upp till 50 kilo.

Under de första veckorna som kossan mjölkar är mjölkproduktionen så hög att hon gör av med mer energi än hon kan äta. Hon kan av energibristen drabbas av sjukdomen acetoniemi.

Kons ämningssammansättning är alltså mycket ansträngd p.g.a. de stora mängder hon tvingas producera. I takt med att kons mjölkproduktion ökar, stiger också hennes känslighet för sjukdomar.

Mjölkindustrin suger

Den kontinuerligt höga ämnesomsättning som följer av ständigt mjölkande, tillsammans med de många sjukdomar (t.ex. juverinflammation, kalvförlamning och acetoniemi) som mjölkindustrin orsakar, leder till att djuren slits ut och slaktas vid 4–5 års ålder, ibland ännu tidigare. Kons naturliga livslängd är 20–25 år.

Att ta barn från deras mödrar

Att skilja kalven från modern är en påfrestning för båda parter. Korna föder en kalv, ibland två, om året. Hälften är tjurkalvar, vilka säljs till nötköttsproducenter. Där växer de upp i karga boxar i vilka de ofta utvecklar beteendestörningar. Cirka 90 procent av det nötkött som äts kommer från mjölkkorasen. Mjolk- och köttindustrin är alltså sammanflätade. Stödjer man den ena – stödjer man den andra.

I Sverige slaktas 165 000 köttkor varje år, enligt Slakteriförbundet/Scan.

49. Mjölkossor står fastbundna, eftersom de inte behöver röra sig!

Till kons naturliga beteende hör att förflytta sig, t.ex. vid födosök, och att idissla vid en avskild plats. I frihet rör sig en nötflock sig cirka fyra kilometer per dygn. Motionen förbättrar kossornas ämnesomsättning, vilken är hårt ansträngd av mjölkindustrins produktionskrav. Motion stärker också kons muskler och förebygger ben- och ledbesvär.

50. Kor måste mjölkas. Då kan vi lika gärna tillvarata mjölken! Kor måste mjölkas för att inte juvren ska värka!

Kossors mjölkproduktion fungerar som kvinnor. När kon/mamman har slutat att ge di/amma så produceras inte mer mjölk. Det är bara för att människan tvångsbefruktar,

eftersom kon måste bli gravid och ständigt föda för att producera mjölk, och tvångsmjölkar kossan som hon ger ifrån sig mjölk. (Mjölkas kon mindre, så ger hon också ifrån sig mindre mjölk). Dessutom har människan avlat fram kossor som mjölkar mycket.

51. Mjölk behövs för kroppens kalkbehov!

Dessbättre behöver vi inte komjölk. Kalciumberikad sojamjölk, tofu, gröna bladgrönsaker, sesammjölk, oskalade sesamfrön är exempel på kalkrika vegetabiliska produkter. De innehåller inte komjölkens stora mängder mättat fett. Mättat fett är en viktig orsak till i-ländernas vanligaste dödsorsak, hjärt- och kärlsjukdomar. Kalktabletter är ett annat sätt att undvika det skadliga mättande fettet.

52. Grisarna har det bra i Sverige!

Det slaktas 3,7 miljoner grisar i Sverige varje år. Bara en bråkdel av dem får gå utomhus och se solens ljus, innan slaktbilen kommer. Många av slaktsvinen drabbas av lunginflammation p.g.a. den dåliga stallmiljön.

Grisar är intelligenta djur, med naturliga behov av att t.ex. böka och bygga bon. De flesta tvingas emellertid leva i bullriga och dammiga byggnader med cementgolv, där den enda sysselsättningen är att gnaga på järnrör eller på varandras svansar. Den bullriga miljön kan leda till att grisar utvecklar lungsäcksinflammation.

Att äta sig mot döden

Ganska tidigt efter födseln, efter tre månader, när grisarna väger cirka 25 kilo, flyttas de till tillväxt- och slaktsvinsstallar. Där står de tre, fyra månader för att bara äta och växa, tills de nått slaktvikten på cirka 110 kilo. Nio, tio grisar delar på varje box och de har 0,64 kvadratmeter liggyta var. Enligt lagen ska grisarna ha halm i boxarna, men i många äldre stallar går det inte eftersom halmen täpper till gödselgallren.

Många transporter

Fram till det att de är sex veckor tillåter lagen att man kastrerar galtarna helt utan bedövning. Suggorna hålls fixerade vid betäckning och förlossning, den tid då de har störst behov av aktivitet och rörelse. Lägg till detta att grisarna möter döden på hektiska fabrikslakterier efter timplånga stressande transporter. Allvarliga magsår kan uppkomma på mindre än ett dygn vid transport och slakt.

Svenska grisar transporteras mycket, efter som cirka två tredjedelar av smågrisarna föds upp i annan besättning än där de är födda.

Egen gård, egen vård

Den som tycker det är okej att äta kött från ”lyckliga” lantbruksdjur ska dock vara så konsekvent att hon avstår från att äta det som läggs på tallriken om hon inte kan förvissa sig att köttet verkligen kommer från en så kallad lycklig gris. Om hon inte har en egen gård, eller känner någon som föder upp grisar, där hon kan kontrollera att djuren har det bra tycks hon, av rent praktiska skäl, vara förpliktad att vara vegetarian.

53. Ägg är nyttig och billig mat!

Eftersom äggulan innehåller mycket kolesterol, vilket orsakar hjärt- och kärlsjukdomar, kan ägg knappast

beskrivas som nyttigt. Men visst är ägg ett förhållandevis billigt livsmedel. Om det är ett etiskt livsmedel är förstås en helt annan sak.

Industrihönor

Hönan är den art som industrialiserats mest. Av Sveriges drygt 6 miljoner värphöns lever 85–90 procent i storskaliga anläggningar (mer än 5000 höns) tätt hoppackade i burar, med en buryta per höna som motsvarar ett A4 ark, dvs. betydligt mindre än hönans vingspann.

Några av äggfabrikernas konsekvenserna är: kannibalism, kloackhackning, fjäderplockning, fötter som deformeras av nätgolvet, svaga muskler och försvagat skelett på grund av brist på rörelsefrihet, sjukdomar som förfettad lever, bölder och äggledarbesvär – det sista som en följd av den höga äggproduktionen. I burarna får hönsen inte utlopp för sitt naturliga beteende; leva ett socialt liv med andra hönor, motion, flaxa med vingarna, sprätta, sandbada, söka efter föda, sitta på pinne, värpa på undanskynd plats osv.

Tuppsycklingar dödas direkt

Häften av alla höns som föds är tuppsycklingar. Dessa dödas omedelbart, genom att gasas eller malas ner i kvarn, eftersom man inte har någon nytta av dem. Det är mer lönsamt att använda framavlade snabbväxande broilerkycklingar i så kallad matfågelproduktion. Värphönskycklingarna växer inte tillräckligt snabbt. Men med tanke på torftiga liv som väntar slaktkycklingar ska de kanske vara glada för att de slipper leva.

Hönsslakt

Höns har avlats fram för att lägga så stora ägg att det händer att kloaken, det hål där ägget kommer ut, går sönder och de blir ihjälhackade. Till detta ska läggas att höns slaktas på löpande band. Det händer att bedövningen inte tar och att hönan får halsen avskuren vid fullt medvetande. Att många människor avstår helt från ägg borde inte förvåna den som känner till dessa fakta.

Problem med s.k. frigående höns

Den som inte vill avstå från ägg väljer ibland ägg från så kallad frigående höns. Man bör dock veta att även i alternativt värphönshållning på golv finns problem, t.ex. fjäderplockning, kannibalism och hög dödlighet.

54. Djurförsöksmotståndare är vetenskapsfientliga!

Djurförsöksmotståndare är inte mer vetenskapsfientliga än människor som motsätter sig plågsamma medicinska experiment på människor som inte lämnat sitt samtycke; sådana som t.ex. nazisterna utsatte judar för.

Djurförsöksmotståndare är inte vetenskapsfientliga eftersom de vill satsa på andra vetenskapliga forskningsmetoder som alternativ till djurförsöken.

Filosofen Tom Regan har påpekat att de verkligt vetenskapsfientliga är de som avvisar alternativa metoder till djurförsöken, innan de provats. Att säga: "Det går inte" innan forskningen på allvar försökt med alternativa metoder är en vetenskapsfientlig attityd.

Medeltida människosyn

Som vi konstaterat tidigare: Djurrättsrörelsen har vuxit fram i takt med att vetenskapen, i synnerhet biologin, lärt oss mer om djur, om deras beteende, känsloliv, förmåga att lida etc. Vetenskapsfientliga är de som klamrar sig fast vid den uppblåsta medeltida uppfattningen av människan som världen och tillvarons centrum, skapelsen krona, väsensbild från de andra djuren.

"Djurförsök är det svartaste av svarta brott som människan för närvarande begår mot Gud och hans underbara skapelse." (The Moral Basis of Vegetarianism) Mahatma Gandhi (1869-1948), indisk folkledare

55. Djurförsöken behövs. Det finns inga alternativ. Djurförsöken räddar liv!

Alla de djurförsök som utförs för att ta fram ännu ett schampomärke eller ännu en hostmedicin behövs förstås inte. Men kanske tänker man på andra djurförsök, experiment som bryter ny vetenskaplig mark.

Frågan gäller dock inte om djurförsöken är bra vetenskap, utan om de kan rättfärdigas etiskt. Man kan jämföra med experiment på försvarslösa människor, som *rent vetenskapligt* skulle vara mycket mer intressanta och värdefulla än försök på djur. Även om sådana skulle man kunna säga: "Experimenten på förståndshandikappade behövs. Det finns inga alternativ. De räddar liv!". Men inte skulle vi väl acceptera detta som ett argument för dylika experiment?

Socialpolitik, inte experiment

Vad som behövs om vi verkligen vill minska antalet sjuka och döda är politiska och sociala åtgärder. Rättvis världsordning, offensiv alkohol-, tobak- och narkotikabekämpning, sundare livsstil – t.ex. bättre matvanor och mer motion – skulle rädda fler liv än aldrig så många djurförsök.

"...Om du inte kan få kunskap utan att tortera en hund, så måste du avstå från kunskap" (ur förord till pjäsen "Doctor's dilemma") George Bernard Shaw 1856–1959, författare, Nobelpristagare 1925, vegetarian, djurförsöksmotståndare

56. Djurförsöken är tillförlitliga!

Tillförlitliga eller inte. Frågan är om djurförsöken kan försvaras etiskt. De må vara tillförlitliga, de är likväl inte moraliskt acceptabla.

57. Om djurrättsaktivisterna var konsekventa skulle de inte använda mediciner som testats på djur.

Djurrättsfilosofen Evelyn Pluhar svarar på frågan genom att be oss föreställa oss att de förfärliga experiment som nazisterna utsatte koncentrationslägerfångar för gett oss information som kunde rädda liv. Hon säger sig förstå den som i en sådan situation skulle ta del av denna medicinska information med motiveringen att ytterligare död och lidande inte hjälper dem som redan offrats.

Det viktiga är dock enligt Pluhar att vi lovar: "Aldrig

mer!”

Det faktum att vi utnyttjar kunskap som uppnått med omoraliska metoder – experiment på djur eller människor – får absolut inte uppmuntra till vidare omoralisk forskning.

Vidare kunde den information som vi har tack vare djurförsök erhållits på annat sätt, genom alternativa metoder. Det faktum att man fått kunskapen genom djurförsök bör inte blockera oss från att använda den. Varför ska vi behöva lida för att myndigheter och företag envisats med att djurtesta?

Dilemma

Inte bara djurförsök ställer denna oss inför detta dilemma. I en orättvis och ofullkomlig värld är det så gott som omöjligt att inte indirekt stödja orättfärdiga samhällssystem. Den som ville bekämpa rasism i den amerikanska södern var tvungen att resa på vägar som byggts av slavar.

Den som vill minska bilismen kanske gör sig av med sin bil för att istället köpa en cykel. Nå, vid cykelköpet betalar miljövännens moms, och en liten del av de skattepengarna går till statens motorvägsbyggen. Med cykelköpet stöder hon m.a.o. bilismen indirekt.

Vi måste minska de globala koldioxidutsläppen för att hejda växthuseffekten. Om man ringer ambulansen vid en hjärtinfarkt ökar koldioxidutsläppen något eftersom ambulansen går på bensin. Bläcket som det har häftet trycks med är sannolikt djurtestat. Listan av exempel är oändlig.

Konsekvent först som död

Vad är då alternativet? Att ta livet av sig? Nej, snarare att göra så mycket som är rimligt för att hitta alternativ i liten och stor skala. I liten skala kan det vara att handla etiskt och miljömedvetet, och förändring i stor skala kan innebära att man organiserar sig för att tillsammans med andra arbeta för samhällsförändring.

Ansvar och skuld förutsätter handlingsfrihet, och finns det bara djurtestade mediciner har man ingen handlingsfrihet. Till kött, djurtestade hygienartiklar och päls finns det dock alternativ. Om djurrättsaktivisten inte bojkottar dessa produkter kan hon med fog anklagas för att inte vara konsekvent i sitt engagemang.

”Du har just ätit, och hur samvetsgrant än slakteriet är dolt i det behagfulla avståndet i mil, finns där delaktighet.” Fate Ralph Waldo Emerson (1803-1882), amerikansk författare

58. Även djuren gynnas av djurförsöken!

Det är svårt att se hur djur kan gynnas av att medlemmar av arten *Homo sapiens* droppar schampo i deras ögon, ger dem reumatism, eller drogar dem för att studera aggressivitet. Invändningen är särskilt absurd eftersom så gott som alla djurförsök genomförs för att de ska vara till nytta för *människor*. Läkemedelsbolagen ger ju inte möss reumatism för att man ska bota reumatism på möss. Det är människor forskningen vill kureras.

Men okej, kanske finns det något djurförsök som gynnar något djur på något sätt. I vilket fall överstiger den skada som djurförsöken åsamkar djuren vida dess eventuella

nytta för människor och naturligtvis i ännu högre grad försökens nytta för djur.

Filosofen Tom Regan har påtalat att det är helt okej att ta redan sjuka djur (dvs. djur som inte med avsikt gjorts sjuka så att man ska kunna studera dem i djurförsök), försöka bota dem och använda eventuell kunskap som kommer ur detta.

59. Vi bör acceptera päls från djur som fångats med saxfälla, för indianerna och eskimåernas skull!

Den avgörande frågan i just detta fall är naturligtvis huruvida vi anser att indianer och eskimåer ska ha rätt att bevara sin kultur, utan att i stor skala plåga och döda djur (observera att endast två procent av Kanadas ursprungsbefolkning, inuiter, ägnar sig åt fångst av pälsdjur).

En självklar åtgärd vore att möjliggöra för dessa människor att försörja sig på ett sätt som är i överensstämmelse med djurs önskemål att slippa lidande och en förtida död.

Brott i kulturens namn

Den livsstil som vi inte accepterar för oss själva ska vi inte påtvinga andra. (De som slungar ut ovanstående påstående menar sällan att vi ska fånga vilda djur med saxfällor i Sverige).

Det är för övrigt ett dåligt argument att tillåta grymhet i traditionens eller kulturens namn. Negerslaveriet i de amerikanska sydstaterna innehöll en särskild kultur, men det rättfärdigade inte slaveriet. Könstympning av kvinnor är en del av kulturen i vissa länder. Det är ändå inget skäl för detta kvinnoförtryck.

60. Pälsdjuren är domesticerade, ett slags husdjur. De lider inte i burarna!

Pälsdjur i burar drabbas av apati, eller stereotyp beteende som överdriven putsning av sin päls. Att rävhonan ofta biter ihjäl hennes ungar är ett annat tecken på vantrivsel. Minkar lever ofta i vatten och är goda simmare. Ett sådant beteende har de förstas ingen möjlighet till på pälsfarmerna.

61. Läder och päls är miljövänligt!

Eftersom stora mängder krom används vid konventionell läderframställning är läder allt annat än ekologiskt. Till detta ska man lägga att genom att köpa läder så bidrar man till köttindustrin (läder är ingen så kallad biprodukt. Skinnen representerar en anseelig del av boskapens värde), en av de stora miljöbovarna.

Päls är miljöfarligt...

I Sverige klassas pälsfarmning som miljöfarlig verksamhet. Pälsfarmerna förorenar grundvatten och läcker näring till åkermark. Vid bearbetning och behandling av päls används giftiga kemikalier.

Men även om det vore ekologiskt med läder och päls finns det andra alternativ som inte är sämre i ekologiskt avseende och som dessutom inte går ut över djur.

62. Att de rovgiriga minkarna gör rent i skogens skafferier beror på stolliga djurvännens minkutsläpp!

Helt fel. Vad man än anser om att det finns vilda minkar i

den svenska faunan så är sanningen att det är pälsindustrin som är orsaken till att de finns här. Minkarna, vars ursprungliga miljö är Nordamerika, har fötts upp på farmer i Sverige sedan 1928. Enligt radioprogrammet *Vetandets värld* smet minkar från farmerna redan från början. De etablerade sig först vid sjöar och vattendrag, och sedan vid kusterna. Minkar får sex till sju ungar per hona. Det är ett skäl till att de ökat explosionsartat de senaste fem tio åren.

Kritik från djurrättsorganisationer

De utsläpp som djuraktivister gjort de senaste åren påverkar förstås inte minkpopulationen mer är möjligen lokalt. I synnerhet som de flesta minkar som är uppfödda på farmer inte överlever i det fria.

Flera djurrättsorganisationer har bl.a. av detta skäl kritiserat minkutsläpp i stor skala.

63. Jakt är en gammal fin tradition!

Oetiska samhällsföreteelser bör avskaffas. Att de är traditioner, något som pågått länge, gör bara vår skyldighet att avskaffa dem ännu starkare. Har individer lidit länge under ett förtryck är det ännu mer bråttom att befria dem.

Tradition att jaga?

Är jakt då traditionell? Fysiologen och ekologen Jaired Diamond skriver: ”Studier av de flesta nutida jägarsamlare med långt effektivare vapen än tidiga Homo sapiens visar att det mesta av en familjs kaloriintag kommer från växter som samlats av kvinnorna — Under större delen av vår historia var vi inte mäktiga jägare, utan skickliga schimpanser, som använde stenredskap för att anskaffa och bearbeta växter och smådjur.”

Statussymbol

Under lång tid var jakten kungen och adelns privilegium. Jakt har fått status till stor del för att det var något de rika och mäktiga sysslade med, det gäller för övrigt köttkonsumtion i största allmänhet.

Jakt med älggrovar eller spjut, för att klara livhanken må vara traditionellt. Nöjesjakt med sofistikerade gevär, kikarsikten och walkie-talkie är ett mycket nytt påfund. I vilket fall bör vi inte bevara dåliga traditioner.

64. Vad är oetiskt med älgjakt?

10 000 älgar och 60 000 rådjur skadskjuts varje år, enligt Svenska Jägareförbundet. Skadskjutna älgar kan plågas i flera dagar. Jägarexamen kan man ta över en helg, utan att någonsin sett en levande älg. De nyexaminerade jägarna tränar alltså på levande djur. Det har blivit vanligt att älgjakt fungerar som ett sätt att knyta affärskontakter. Oerfarna jägare – ibland från andra länder – beväpnas. Inte sällan med skadskjutningar som följd.

Skadeskjuten demokrati

Svenska Jägareförbundet är inte bara ett hot mot djuren utan också mot demokratin, om man får tro Studieförbundet Näringsliv och Samhälles (SNS) Demokratirapport 1996. Där står: ”*Staten och Jägareförbundet har bundits samman i en symbios av beroenden...Jägareförbundet uppträder både som expert åt staten och som intressegrupp för medlemmarna.*”

Jägareförbundet har under många år fått stora summor i

statsbidrag för oklara och allmänt hållna uppgifter. 1997 uppgick de till drygt 46 miljoner.

65. Den så kallade sårchocken gör att djuren inte känner smärta när kulan träffar dem!

Birger Schantz, tidigare professor i veterinär kirurgi och nu forskningsdirektör vid Försvarets forskningsanstalt (FOA), har forskat kring skottskador i 20 år. Att påstå att djuren inte skulle känna något första timmen efter skottet – den så kallade sårchocken – beskriver han som cynisk: ”*Ingen kan säga att ett påskjutet djur inte lider. Vad vi vet är att nervsystemet som uppfattar smärta ser ut ungefär likadant hos alla däggdjur. En bra tumregel är att det som du tror gör ont på dig själv också gör ont på ett djur.*”

66. Jakten håller nere viltpopulationen!

Om det inte vore nöjet av att jaga utan populationsvård som driver jägarna till skogs kan man för det första fråga sig varför de inplanterar vilt, dvs. med mänskligt ingripande ökar stammen.

Och för det andra varför de dödar rovdjur, som håller populationen nere utan mänskligt ingripande. Jägarna döljer inte att de ser rovdjuren som konkurrenser om bytet, och jägarkåren bidrar till att hålla liv i rovdjurshatet. För det tredje. Om det inte var jaktens sport och spänning som lockade, varför avstår man då från att använda motorfordon. Med dessa kunde ju populationskontrollen sker mer effektivt.

För det fjärde. Varför jagar man så kallat småvilt? Populationen av hare, orre, tjäder och andra små djur som dödas, påverkas inte nämnvärt av jakten på dem.

67. Människans överlägsna intelligens gör att vi lider mer än djur!

Visst finns det skäl att tro att människans mentala kapacitet gör att hon lider mer än djur i motsvarande situation. En döende människa kan t.ex. lida av vetskapen att hennes barn lämnas ensamma och av vetskapen att hon inte kommer att kunna förverkliga de livsmål (t.ex. karriär, få barn, resa jorden runt) hon hade. Ett döende djur lider inte av just detta.

Hantera smärta

Man kan emellertid också hävda det motsatta. Det tycks finnas skäl att tro att frånvaron av ett komplicerat språk och hög intelligens leder en individ att lida värre. Detta menar t.ex. fysiologen och filosofen Bernard Rollin. Han refererar bl.a. till smärtfysiologen R L Kitchell som anser att det faktum att djur inte kan hantera smärta och fara med sitt intellekt på samma sätt som vi, gör att de lider mer.

Författaren Brigid Brophy tar upp samma tanke när hon skriver: ”smärtan uppfyller troligen fårets hela förmåga till upplevelse på ett sätt som sällan sker inom oss då vårt intellekt och vår fantasi kan göra våra upplevelser mindre omedelbara”.

I fånglägret

Peter Singer illustrerar detta faktum med att man till en krigsfånge kan säga att vederbörande släpps fri när kriget är slut. Ett djur kan däremot inte veta om den fångenskap

eller smärta det utsätts för ska vara för evigt, något som gör lidandet värre.

68. Om djuren inte mådde bra skulle de inte växa och producera ägg, kött och päls!

Detta är fel. Höns kan värpa trots äggleddarinfektion och grisar som inte kan stå på bakbenen kan växa lika fort som friska grisar. Etologen Per Jensens slutsats är att det inte finns något samband mellan god välfärd och god produktion.

69. Djuren har det bra. Det vore inte lönsamt att behandla dem illa!

Det intressanta för djurindustrin är inte avkastning per djur utan avkastning per enhet (t.ex. per djuruppsättning). Animalieproducenterna gör större vinst på att ha många djur (även om det skulle ge lite mindre avkastning) än färre djur som ger högre avkastning.

"Djurvetenskapsmän har visat att fler djur dör i takt med att man tränger ihop dem, men dessa förluster är obetydliga jämfört med den högre avkastningen av kött och ägg per ytenhet, arbetskraftskostnader och fasta utgifter", skriver Jim Mason och Peter Singer. Av detta skäl har djurindustrin börjat föda upp grisar i väningsburar som burhöns. Det sker bland annat i Danmark, det land från vilket vi importerar mest griskött.

Burhönsförbudet

Ett bra exempel på att det kan vara ekonomiskt lönsamt att behandla djur illa är den svenska äggindustrins motstånd mot att avskaffa hönsburarna. För äggproducenterna är det lönsamt att hålla hönsen på en så liten yta som möjligt. Om det inte vore ekonomiskt lönsamt att utnyttja djur till max skulle djurindustrin, vars enda mål är vinstmaximering, naturligtvis inte göra det.

70. Djuren vet inte om något annat liv. De är framavlade och lider inte av sin fångenskap!

Djuren behåller sina medfödda instinkter och genetiskt betingade behov av att bete sig naturligt, även om man domesticerar dem och håller dem fångna. Släpper man ut en höna från buren, börjar hon snart att bete sig naturligt, sprätter, flaxar med vingarna, sandbadar, bygger reden osv.

Djurens hjärnor är "programmerade" att utföra vissa beteenden. En sugga som närmar sig grisningen vill bygga bo – och manifesterar bobygningsbeteende – trots att hon egentligen inte behöver det på grisfarmen, där farmaren sörjer för att hon och hennes barn håller sig varma.

"När djurfabriksägarna säger oss att djur som hålls i 'intensiv' (dvs. 'koncentrations') läger, är välvilligt besparade den stränga vintern utomhus och att kalvar inte har något emot att stå uppboundna på livstid på spaltgolv, därför att de inte vet om något annat, borde det eka i vårt historiska samvete: Minns du hur de barnlika svartingarna välvilligt besparades frihetens ansvar, hur pigorna inte plågades av att skura hela dagarna, därför att de var vana vid det, hur de fattiga accepterade att bo i slummen för de hade ju aldrig vetat om något annat?" Författarinnan Brigid Brophy i Clark & Linzey Political Theory and Animal Rights

71. Hur vet du att djur lider?

1600-talsfilosofen René Descartes förnekade att djur kunde lida, men denna uppfattning har alltid varit ovanlig, och idag ifrågasätter väldigt få att djur kan känna smärta. Hur vet vi att människor lider? Jo, vi känner igen deras beteende från våra egna erfarenheter av smärta. De klagar eller gråter, de vrider sig och försöker komma bort från det som orsakar smärtan. Dessutom vet vi att andra människor har ett likadant nervsystem som vi själva.

Observera att detsamma gäller djur (men inte växter). Djur betar sig i princip som människor när de upplever smärta (de skriker, försöker fly osv.). Dessutom har de ett nervsystem som liknar vårt.

72. Ett vilt djur skulle avundas tamboskapen som får stå i en varm och trygg ladugård, där de regelbundet serveras mat och slipper rovdjur!

Det är intressant att notera att neger-slaveriet försvarades på samma sätt. Slavhandeln erbjöd afrikanerna "ett mycket lyckligare levnadssätt" än livet i Afrika, hävdade juristen och författaren James Boswell. Men att slaverianhängare resonerat så här är förstas inget argument i sig. Låt oss granska invändningen. För det första glömmer den att det inte är en fråga om att välja mellan ett liv i det vilda eller ett liv i ladugården. Det är ju nämligen inte de vilda djuren som vi håller i lantbruket, utan framavlade och manipulerade djur som i regel inte kan överleva i frihet. Det är svårt att se vad de vilda djurens situation skulle ha med saken att göra.

Lön för mödan

För det andra är det faktum att tamboskap och andra djur i lantbruket inte behöver leta efter mat, inte någon välsignelse. Detta berövar nämligen djuren deras huvudsakliga och mest naturliga aktivitet, att leta efter föda. Resultatet blir ett liv i tristess där den enda aktiviteten är att på samma plats äta samma mat dag efter dag.

Hela eller halva livet

Till detta ska läggas att djur i det vilda, till skillnad från husdjuren, kan gå, springa, sträcka ut sig och leva i flock. Lantbrukets djur lever dessutom bara en liten del av sin naturliga livslängd. Ett liv i frihet tycks vara att föredra, om det nu fanns något sådant val. Med få undantag finns det dock inte några förutsättningar för ett liv helt i det vilda för det moderna lantbrukets djur.

I en värld utan djurförtryck kanske vi kan ha grupper av lantbruksdjur i reservat, i den mån klimatet tillåter det, där de får gå fria och leva hela sin livslängd.

Lyckligt slaveri, alltjämt slaveri

Tom Regan och Gary Francione skulle svara på invändningen med att "lyckligt" slaveri, där slavarerna hölls i "varma och trygga" bostäder, där de "regelbundet serverades mat och slapp rovdjur" lika fullt är slaveri.

73. Hur vet du vad djuren vill? De kan inte tala!

Inte heller småbarn kan tala, ändå vet vi ganska väl vad de vill, och framför allt vad de vill undvika (t.ex. hunger, köld och våld). Många av våra känslor, önskemål och

attityder uttrycker vi icke-verbalt, genom beröringar och kroppsspråk. Denna ordlösa kommunikation är ofta mer pålitlig än verbal sådan. Det är naturligtvis svårt att veta exakt vad djur uttrycker och vilka behov de har, men det är heller inte nödvändigt. Vi vet att de vill undvika lidande och leva goda med möjlighet till naturligt beteende. Det är tillräckligt för att vi ska sluta utnyttja dem i djurförsök, djurfabriker osv.

74. Köttproduktion är miljöanpassad, ekologisk och naturlig. I en svältande värld har vi inte råd att avstå från köttets livsviktiga protein!

Sanningen är att vår planet och dess fattiga inte har råd med i-ländernas köttkonsumtion. En rad miljö- och solidaritetsorganisationer har påtalat att det inte räcker med rättvis fördelning av Jordens resurser om vi vill att maten ska räcka till alla. Vi måste, med tanke på befolkningsökningen, dessutom radikalt minska vår köttkonsumtion.

Proteinslöseri

Upp till 90 procent av proteinet och 96 procent av kalorierna går förlorade då man låter vegetabiliskt protein passera genom husdjur för att producera animaliskt protein. Idag används 35–40 procent av Jordens spannmål till djurfoder.

Köttproduktion innebär dessutom slöseri med vatten, en allt mer bristfällig resurs.

McMiljöförstöring

Animalieproduktionen innebär en omfattande miljöförstöring. Regnskoogar har skövlat för att ge plats åt boskapsrancher. När idisslare bryter ned föda bildas växthusgasen metan. Ammoniak som avdunstar från husdjurens urin och ekskrementer bidrar till försurning av sjöar och mark.

Animalieproduktion kräver mer energi än vegetabilieproduktion. Det alltför höga proteintaget som följer på animaliekonsumtion leder till kväveutsläpp till vatten via avloppssystemet. Något som bidrar till övergödning och fiskdöd.

Jorderosion och vattenförorening är andra av animaliekonsumtionens konsekvenser.

Ett första steg

Vegetarianism är inte lösningen på jordens alla problem – men det är ett konkret steg i rätt riktning. Dessutom är det ett steg som var och en av oss som haft turen att födas i en välmående del av världen enkelt kan ta.

”...halva världen svälter. Vilken planet. Och ätandet, om du är lycklig nog att ha något. Stoppa bitar av döda djur i ett hål i ansiktet. Sen, mums, mums, mums. Om någon såge det skulle de väl skratta ihjäl sig.” Iris Murdoch (1919–), engelsk författare *A Fairly Honourable Defeat*

75. Men jag har hört att köttätande är mer miljövänligt!

I december 1997 publicerade den engelska tidskriften *New Scientist* en artikel som hävdade att köttkonsumtion var bättre för miljön än vegetariskt. Motiveringen var att

en ny engelsk undersökning hävdar att det krävs mindre energi för att producera kött jämfört med till exempel salladsgrönsaker. Tidningarnas telegrambyrå skrev en notis om artikeln, som flera svenska medier uppmärksammade. Naturvårdsverkets studie Att äta för en bättre miljö, som kom i slutet av december 1997 hävdar emellertid det motsatta. Minskad köttkonsumtion innebär minskning av energianvändningen, kväveläckaget och behovet av mark konstaterar deras rapport. Studien hävdar att det krävs ungefär fyra gånger mer energi för att producera fläskstekprotein än ärt- eller bönprotein. Naturvårdsverket presenterar ett exempel på hur vi äter år 2021. I det är konsumtionen av kött, fågel och korv bara en fjärdedel av dagens. Hur kan *New Scientist* och Naturvårdsverket komma till så olika slutsatser?

Kalorier eller protein

Jo, den engelska undersökningen mätte energiåtgång (MJ) för att producera visst många kalorier av olika sorters livsmedel. Till exempel: Hur mycket energi krävs det för att producera 1000 kalorier tomater eller 1000 kalorier kött? Fett- och kaloririka livsmedel (som glass, potatischips och i viss mån kött) klarar sig således bra i undersökningen, medan fett- och kalorisnåla livsmedel (som grönsaker) får dåligt betyg i den engelska undersökningen.

Detta är förstås helt tokigt. Vi äter ju inte bara för att få i oss energi, utan näringsrik kost. Man måste alltså räkna på näringsinnehåll, om det ska vara någon mening med en sådan här studie. Med *New Scientist* artikelns logik vore det ”miljövänligt” att bara dricka margarin, eller bara äta gräddglass, eftersom man på så vis fick i sig väldigt mycket energi, i förhållande till den energi som förbrukas vid margarin- eller glassproduktionen.

76. Är inte djurrättsfilosofin okänslig för naturen? Ni bryr er bara om djuren, och inte växter, vattendrag och berg. Ni har inte mycket att säga om miljöförstöring, eller hur?

Ett sätt att svara är så här: Varför ska naturen skyddas? Eftersom växter, vatten, stenar inte kan känna eller uppleva något har de inga intressen och kan inte ha någon ”välfärd”, i någon icke-metaforisk bemärkelse. När vi säger att en växt eller en sjö ”mår bra” uttrycker vi oss metaforiskt, dvs. säga i bilder. Ingenting kan vara gott – i någon moralisk mening – för en icke-kännande organism eller ett ting.

Att förstöra någons hem

Vi bör skydda miljön för att människors och djurs välfärd blir sämre av miljöförstöring. Det är alltså för alla kännande varelsers skull vi bör kämpa för en god miljö. Naturen är djurens hem, och bryr man sig om någon vill man inte förstöra hennes bostad, tänker många djurrättsaktivister.

Eftersom köttkonsumtion bidrar till en omfattande miljöförstöring (t.ex. skogsskövling, försurning, växthusgasen metan, vatten- och landförorening, övergödning och fiskdöd) gör man dessutom en insats för miljön när man blir vegetarian eller vegan.

Det är ingen tillfällighet att djurrättsfilosofen Peter Singer är miljöengagerad och aktiv i Australiens miljöparti.

Djurrättsfilosofin inte eko-djup

Djurrättsfilosofin sätter den enskilda kännande varelsen i centrum. I detta skiljer man sig från den så kallade djupekologin/ekosofin som menar att allt levande, eller t.o.m. ekosystem, har inneboende värde. När vi hugger ner ett träd, eller smutsar ner en bergskedja, förbryter vi oss direkt mot det enskilda trädet eller den enskilda bergskedjan, menar djupekologerna. Djurrättsrörelsen är alltså inte holistisk eller eko-djup, även om djurbefriare naturligtvis ofta har samma politiska mål, att t.ex. bevara skogar och vatten, som djupekologer.

77. Varför begränsa sig till djur? Ska inte växter ges rättigheter?

Endast för varelser som kan känna och lida är det meningsfullt att tala om rättigheter. Varför? Jo, finns ingen känsel finns inget att ta hänsyn till. Därför har vi inga direkta skyldigheter mot växter och stenar. Däremot finns det dock andra goda skäl till varför vi ska ta vara på naturen. Framförallt för att den är hem för många kännande djur, men också för att naturen ger oss möjligheter till avkoppling och skönhetsupplevelser.

78. Växter kan känna smärta!

Nej. En av dem som spritt denna idé är L. Ron Hubbard, grundare till den religiösa sekten scientologikyrkan. Det finns inget vetenskapligt stöd för detta påstående. T.ex. har växter, till skillnad från människor och djur, inget centralt nervsystem.

Evolutionen utrustar oss med egenskaper vi behöver i kampen för överlevnad. Eftersom växter inte kan förflytta sig vore det högst osannolikt att evolutionen utvecklat dem med förmågan att känna smärta. De skulle inte, till skillnad från människor och de flesta andra djurarter, ha någon nytta av smärtförmåga (t.ex. rycka bort handen från eld eller en het platta). Växter betar sig inte som djur och människor när de skadas.

Om det skulle visa sig att växter kunde känna smärta skulle skälen att äta veg-mat vara ännu starkare, eftersom animalieproduktion kräver mycket mer vegetabilier än om vi konsumerar dem direkt utan omvägen via djur.

79. I naturen äter djuren varandra. Innebär det inte att människan, som ett djur bland andra, har rätt att äta andra djur?

För det första måste rovdjur döda för att överleva. Det behöver inte vi som lever i dagens i-länder. För det andra bör vi inte ta naturen eller det ekologiska kretsloppet som förebild när det gäller vårt moraliska agerande. Om vi tar naturen till förebild får vi avskaffa sådant som sjukvård och socialt skyddsnät, och acceptera ett samhälle där svaga lämnas åt sitt öde. Vi hamnar i någon form av fascism där starka lever på svagas bekostnad.

Det är en annan sak att det självfallet är viktigt att känna till fakta om natur och ekologi för att kunna fatta välavvägda etiska beslut.

Moralisera över vargen

Skillnaden mellan oss och andra djur är att vi kan fundera kring vad som är rätt och fel. Djur kan lika lite som spädbarn

resonera etiskt. Det är lika meningslöst att kritisera vargen som river en ren som spädbarnet som slår sönder en vas. Vuxna människor kan dock välja mellan rätt och fel, vi kan förstå när vi handlar fel, och därigenom har vi ett moraliskt ansvar.

80. Måste inte djurrättsaktivister agera polis i naturen och rädda haren från räven?

En form av kritik som riktades mot Peter Singer och andra lidande-centrerade djurrättsfilosofer, skulle kunna formuleras så här: Om vi anser att lidande är någonting ont, oavsett om den som utsätts för det är svart eller vit, människa eller djur, innebär det att vi måste gå in för en alternativ rovdjurshållning, för att skydda t.ex. renar från vargar. Människor har frihet vad det gäller sin kost, vi kan välja mat som medför lidande, men har vi inte samma frihet, och skyldighet, att se till att rovdjur får en alternativ kost, så de inte äter andra djur? Denna invändning går ut på att en jämlik hänsyn till djurs intressen får orimliga konsekvenser. Det skulle innebära att vi ständigt skulle tvingas agera polis i naturen och i djurens inbördes förhållanden.

Bör katten tas ned från trädet

De flesta anser att det är rätt att hjälpa en sköldpadda som kommit på rygg, och inte kan ta sig runt. Likaså anser vi att det är rätt att hjälpa en katt som inte kan komma ned från ett träd. Vi ingriper m.a.o. redan idag i naturen och bistår djur, på samma sätt som vi hjälper människor i trångmål. Det vore inte omöjligt att göra dessa insatser, till djurens fromma, i *något* större skala. Det skulle t.ex. kunna ske genom att människosamhället i större utsträckning byggde tunnlar under motorvägar så att exempelvis älgar och rådjur ges möjlighet att röra sig över större områden. Här ligger Sverige efter kontinenten.

Pilla med ekosystemet

Det finns emellertid ett starkt skäl för att avstå från att styra och ställa med ekosystemet i stor skala, nämligen den erfarenhet som vi har av dylika ingrepp. Några exempel är introduceringen av vilda kaniner i Australien, implanteringen av nilaborre i Victoriasjön i Västafrika, det moderna kinesiska experimentet att utplåna småfåglar, skövlingen av regnskogen och koldioxidutsläpp. Resultatet har i regel inneburit minskad välfärd för samtliga inblandade, djur och människor. Lärdomen är således att vi, för djurs och människors bästa, bör visa försiktighet i vår hantering av ekosystemet. Vår utgångspunkt bör vara att man tar mest hänsyn till djurs behov, intressen och välfärd genom att låta dem leva i sin naturliga miljö, där de kan tillgodose sina intressen av att leta efter föda, para sig, röra sig fritt, upprätta en social struktur osv.

81. Om djur normalt lider i det vilda – t.ex. brist på mat och rädsla för rovdjur – är vi då inte skyldiga att döda alla vilda djur för att minska lidandet i världen?

Från en nyttoetisk (utilitaristisk) horisont är denna fråga förvisso berättigad, eftersom nyttoetiker menar att det är lycka/välfärd som bör maximeras. Om det är så att ett djur

eller en människans liv rymmer mer olycka än lycka – detta är naturligtvis inte lätt att mäta – finns det skäl att avsluta det genom dödshjälp, anser nyttoetiker.

Frågan är dock om djuren är olyckliga i det fria. Man tvingas erkänna att detta är en svår fråga, precis som frågan: Är människor mer lyckliga än olyckliga?

Söka lyckan

Charles Darwin trodde att strävan efter lycka var den huvudsakliga drivkraften för djur, och att djurens liv således innehöll mer lycka än lidande. Han menade att evolutionen utrustat oss med de egenskaper som har överlevnadsvärde (om vi inte försökt tillfredsställa hunger genom att söka mat skulle vi dött osv.), och bland dessa egenskaper finns strävan efter lycka. Det skulle således finnas skäl att ur ett evolutionärt perspektiv tro att djur i regel har ett överskott av välfärd i sina liv i det vilda.

Tumregel – döda inte

Det bästa svaret på denna fråga är kanske att konstatera att det är svårt att veta om *människors* liv innehåller mer lidande än lycka, ändå överväger vi inte att barmhärtighetsdöda friska och aktiva människor. Gäller denna princip för människor borde den förstås gälla även för djur.

Det lämpligaste tycks vara att ha en tumregel om att inte – utom i exceptionella fall (t.ex. i krig och i självförsvar) – döda vare sig människor eller djur.

82. I naturen och i ekosystemet är det arter som räknas. Individuella djur har inget särskilt värde!

Samma princip tillämpad på människor skulle kunna låta så här: Att enstaka (miljoner?) människor dör, t.ex. i svält, gör inget så länge arten *Homo sapiens* består.

Accepterar vi inte denna princip på människor bör vi inte göra det när det gäller djur.

Även om vi skulle acceptera antagandet att det i naturen "är arter som räknas" gäller återigen att vi inte bör hämta moralisk vägledning i naturen och det ekologiska kretsloppet. Att det är på ett vis i naturen, t.ex. att vissa hanar dödar avkomman till den hona de vill befrukta, innebär inte att människor bör göra detsamma (t.ex. döda sina styvbarn).

83. Men fåren har det väl bra?

Jo, jämfört med andra arter som utnyttjas för mänsklig vinning i Sverige har får det förhållandevis bra. De tillåts gå ute och själv söka föda när vädret tillåter. Men inte heller de har möjlighet att bete sig naturligt. I Sverige stängs får p.g.a. kylan in på vintern, med stereotyp beteende som följd.

I andra länder har fåren det verkligen bedrövt. I Australien, en av världens största ullproducenter, dör 30–40 procent av lammen vid födseln eller före åtta veckors ålder p.g.a. svält eller hårda väderförhållanden. Lejonparten av australisk ull kommer från merinofåren. På dessa skär fårägarna bort huden runt analöppningen. Det kallas "mulesing" och är en mycket smärtsam procedur som sker utan bedövning.

84. Djurparkerna behövs i utbildningssyfte!

Frågan är vad man kan lära sig i djurparker, som man inte

kan lära sig lika bra eller bättre genom böcker, multimedia, modeller, filmer och studiet av djur i det fria. Jo, en sak lär man sig vid Kolmården, Skansen och andra djurparker. Det är att människan, som förströelse, har rätt att spärra in medlemmar av andra djurarter.

1988 gjorde Zoo Check (en organisation som arbetar för fångna djurs välfärd) en undersökning av Europeiska djurparker. Man besökte över 1000 djurparker och djursamlingar och inte en enda klassificerades som "verkligen bra" (really good).

85. Djurcirkusar ger människor möjlighet att möta djur!

Columbus förde tillfångatagna indianer från den nyupptäckta kontinenten till det spanska hovet, så att de kunde beskådas av kungaparet. Ökade detta kolonialmaktens förståelse för den amerikanska ursprungsbefolkningen?

Negerslaveriet gav européer möjlighet att möta afrikaner, men ökade det européernas inlevelsen och uppskattningen för sina mörkhyade bröder och systrar? Snarare tvärtom. På samma sätt med djurcirkusar. De lär oss att djur får fängslas, förnedras och förlöjligas för människors skull.

I vilket fall innebär djurcirkusarna ett övergrepp på djur, och ingen mänsklig önskan om att få möta djur rättfärdigar sådana kränkningar av djurindividuella rättigheter

86. Djuren omvandlar växter som vi inte kan äta till animaliskt protein!

Det stämmer. Problemet är att vi använder 35–40 procent av jordens spannmål till djurfoder, dvs. stora jordarealer upptas för att föda i-ländernas lantbruksdjur. Med en växande världsbefolkning borde naturligtvis denna åkerareal användas för att odla mat till svältande människor

Älgjakt för överlevnad

Om vi skulle hamna i en situation där maten inte räckte – trots att vi delade lika och inte slösade genom att föda upp husdjur på spannmål – ja, i en sådan situation menar Peter Singer, Tom Regan och många andra att vi kan döda, t.ex. älgar, för att överleva. En sådan krissituation står vi dock inte inför idag, och sannolikt inte heller i framtiden.

Filosofen Evelyn Pluhar ifrågasätter vår rätt att döda ens i en sådan krissituation. I hennes ögon är det som om vi – efter att diagnosticerats med en obotlig leversjukdom – skulle döda en annan människa för att ta hennes lever. Om båda parter, både älgen och människan, riskerar att dö p.g.a. resursbrist anser hon dock att det är berättigat att döda för att rädda sig själv och sina anhängare.

87. Att bara jag blir djurrättsaktivist och vegetarian gör ingen skillnad!

Varför röstar du i val? En röst gör ju ingen skillnad! Ingen som engagerar sig i politiska och etiska frågor, t.ex. mot kvinnodiskriminering och miljöförstöring, kan förvänta sig att just hon ska vara tuvan som stjälpes. En befrielseörelse är ett maskineri som består av en massa kuggar, och den som vill göra något för förtryckta får ställa

in sig på att bli en sådan kugge.

Sätta snöbollen i rullning

Författaren George Bernard Shaw (1856-1950) lär ha sagt att han skulle följas till graven av en stor grupp kossor, grisar, höns, fiskar och andra djur som var tacksamma över att de fått leva tack vare hans vegetariska matvanor. Genom att bli vegetarian kommer färre djur att lida och dö. I takt med att färre människor äter kött kommer efterfrågan att minska och med den minskar uppfödningen av djur. I takt med att människor blir vegetarianer ökar utbudet av vegetariska alternativ, och förståelsen för vegetariska livsstil, och på så sätt blir det lättare för andra att ansluta sig till det vegetariska lägret. Snöbollen sätts i rullning.

Föregå med gott exempel

Dessutom är människor som visar med sina matvanor och sina liv att det faktiskt är möjligt att leva väl utan att äta kött den bästa propagandan för veg-livsstil och djurrätt. Som Albert Einstein uttryckte det: *"Att föregå med gott exempel är inte ett sätt att påverka människor – det är det enda sättet!"*

Var offentlig

Men det avgörande är att man gör sin ståndpunkt offentlig, känd för andra. Att grannar, vänner och allmänheten tvingas tänka till om sina matvanor och djurs värde. Att stå på djurens sida handlar inte om att sopa framför sin egen dörr, att eliminera djurprodukter bara ur sitt eget liv, utan om att försöka få andra att också göra något. I den bemärkelsen är det viktigare att vara aktivist – än vegetarian.

Det är bättre att vara köttätare som inför andra försvarar vegetarianism och beklagar sina egna matvanor, än att vara vegan i hemlighet.

88. Djurrättsaktivister demoniserar motståndarna. Kallar dem "sadister", "avskum" och "mördare"!

Det är riktigt att det finns somliga djuraktivister som använder uttryck som "sadister". Man kan emellertid fråga sig om dessa har en klar uppfattning om vad djurrättsfilosofins idéer handlar om. Djurrättsfilosofin hävdar ju att det är djurförtrycket som samhällssystem som är problemet; att samhället bygger på en art-egoistisk ideologi och ett institutionaliserat förtryck av djur. Djurrättsfilosofin hävdar inte att problemet är att det finns onda, grymma individer som gillar att plåga djur, utan att samhället bygger på förtryck av andra arter. Det är systemet som djurrättsrörelsen försöker förändra, inte enstaka "nyckelindivider", vare sig dessa är djurförsökare, politiker, eller slakteridirektörer.

Idén att djurförsökarna skulle vara "grymma" är något som kritiserats av bl.a. djurrättsfilosoferna och aktivisterna Tom Regan, Lawrence Finsen och Susan Finsen. Regan påpekar att med grymhet menar man någon som njuter av andras lidande, eller är likgiltig inför det, och det är uppenbart att de flesta djurförsökare inte är grymma i denna bemärkelse.

89. Men ni säger ju att kött är mord?

Man behöver inte betrakta kött som mord för att vara

djurrättsaktivist. Peter Singer t.ex. skulle inte använda ett sådant uttryck. Men visst ser många djurrättsaktivister djurdödande som mord. Åtminstone så vårt samhälle anser att det är mord att ta livet av människor som har samma mental förmåga som djur, måste den fördomsfria betrakta dödan av djur som mord. Man kan emellertid ha denna uppfattning utan att för den delen kalla folk för mördare. Hjälper det djuren om någon blir kallad "mördare"? Hjälper det henne att byta matvanor?

Ledande djurrättsteoretiker som Tom Regan och Andrew Linzey har påtalat vikten av att vara ödmjuk och respektfull gentemot de som inte insett art-förtrycket och Peter Singer har talat om hur djupt rotat djurförtrycket ligger i vår kultur.

"...det handlar om att bekräfta mänskligheten hos den som vi har framför oss. Om vi blir ursinniga, om vi talar till henne med förakt, så fjärrar vi oss från henne, och det hade varit bättre om vi tigit." Tom Regan, djurrättsfilosof

90. Djurrättsaktivister är terrorister som hotar och misshandlar djurförsökare!

Det är riktigt att det förekommit hot mot djurförsökare och andra som utnyttjar djur. De allra flesta djurrättsorganisationer och ledande djurrättstänkare har tagit kraftigt avstånd från dessa. Man menar att en rörelse som vill bekämpa våld och övergrepp inte får använda sig av sådana metoder. Dessutom brukar man påpeka att dessa metoder är kontraproduktiva eftersom allmänhetens sympati går till djurutnyttjare. Man glömmer djuren, och fokuserar på metoderna.

Våld mot djurrättsaktivister

Man ska dock veta att inte en enda djurutnyttjare dödsats eller skadats allvarligt av djurbefriare. Jämför detta med att ett flertal djurrättsaktivister – bland andra flera som helt fredligt och lagligt försökt hjälpa djur under jakter, så kallade jaktsabotörer – inte bara skadats svårt utan också dödsats av dem som vill utnyttja djur.

91. Vem kan man lita på?

Läkemedelsbolagen och köttindustrin säger en sak, djurrättsrörelsen en helt annan.

Som i alla frågor gäller det att lyssna på argumenten och väga dem mot varandra; se vilka argument som väger tyngst. Men man kan få ledning genom att betänka vilka de olika sidorna i debatten företräder. Läkemedelsbolagen, LRF (Lantbrukarnas riksförbund), djurindustrin etc. försvarar sina egna intressen, och för detta ändamål har de enorma ekonomiska resurser. De tjänar pengar så länge de kan få folk att tro att det är okej att använda sig av djur till mat och forskning.

Talar ej i egen sak

De som försvarar djuren har inget att vinna för egen del. De blir inte rika av att folk byter matvanor, slutar bära päls eller att den medicinska forskningen läggs om. Djurrättsaktivister arbetar i regel oavlönat. De drivs inte av vinstmotiv. De vill vara solidariska med utsatta och röstlösa individer.

Företag och personer som utnyttjar djur har däremot helt andra motiv bakom sin "information" – annonser, reklam,

sponsring etc. – till allmänheten. De arbetar och sprider propaganda för sin egen egoistiska vinning.

Descartes skonade köttätaren

Den franske 1600-tals filosofen René Descartes hävdade att djur inte har några känslor, utan att de är att likna vid maskiner. När man slår en hund och hunden skriker är det inte för att den känner smärta. Nej, djuret reagerar som en klocka som klämtar och lever om när man slår sönder den. Eftersom man inte behöver visa moraliskt omsorg om känslolösa maskiner kunde djurförsökare i Descartes efterföljd spika fast djur och skära upp dem utan att ge bedövning.

Matvanor som filosoferar

Att Descartes insåg den praktiska nyttan av en sådan filosofi framgår av följande ord:

”min åsikt är inte främst grym mot djur, utan mild mot människor – åtminstone de som inte gett efter för Pythagoras (vegetarian) vidskepelse – eftersom det fritar dem från varje misstanke om brott när de äter eller dödar djur”.

Oavsett vilket motiv Descartes hade för sin teori om djurs frånvaro av känslor kan citatet tjäna som påminnelse om att det kan vara frestande att formulera filosofiska och etiska idéer så att de passar ens egna egoistiska syften.

92. Vår kropp är skapad för kött. Vi har alltid ätit kött!

Det är helt irrelevant huruvida vi alltid ätit kött. Människor har alltid använt våld mot varandra. Kvinnor har alltid utnyttjats. Detta är väl inga argument för våld och kvinnoförtryck?

Djurfabrikernas entré

För övrigt kom det verkliga uppsvinget i köttätande inte förrän efter andra världskriget. Även om storskalig djurhållning funnits i många kulturer slår djurfabrikerna igenom först på 1960-talet. Kött i stora mängder är alltså en mycket ny företeelse.

”...likheterna mellan förslavandet av svarta människor i det förgångna (och inbegripet andra förslavade folk) och förslavandet av djur, i nutid och dåtid...är en jämförelse som, även för de av oss som erkänner dess giltighet, är svår att konfrontera. I synnerhet om vi är ättlingar till slavar. Eller till slavägare. Eller bådadera”
Alice Walker, amerikansk författarinna (ur förordet till Spiegels The Dreaded Comparison)

93. Att jämföra djurförtryck med rasism och kvinnoförtryck är en förolämpning mot svarta och kvinnor!

När filosofen Steve Sapontzis granskar detta påstående konstaterar han att:

1. Vad det gäller antalet förtryckta så är djuren otvivelaktigt fler. Bara i USA dödas fem miljarder (!) däggdjur och fåglar varje år. I Sverige slaktas varje år cirka 70 miljoner djur.

2. När det gäller hur grundläggande de intressen och rättigheter är som kränks, är djurförtrycket väl så allvarligt som de övriga. Det handlar ju om att känande varelser torteras och dödas systematiskt.

3. Mot punkt 1. och 2. ska ställas att många (de flesta?) djur saknar självmedvetande, vilket innebär att de inte kan lida av att en situation är förödmjukande och ovärdig, på ett sätt som förtryckta människor kan. Förtryckta djur är i samma situation som barn och gravt mentalt handikappade som misshandlas och far illa.

Sapontzis påpekar dock att ingen skulle anse det förolämpande att jämföra barnmisshandel med ras- eller könsdiskriminering (t.ex. att kvinnor ges lägre lön). Om någon av grupperna, dvs. de misshandlade barnen och de misshandlade mentalt handikappade eller kvinnor och etniska minoriteter, skulle betraktas som förolämpad vid en jämförelse av deras situation vore det de misshandlade barnen och de misshandlade mentalt handikappade. Dessa människor lider värst i detta exempel, skulle de flesta anse.

Eftersom djur befinner sig i samma moraliska kategori (båda grupper kan lida, men har begränsad mental kapacitet) som dessa, blir Sapontzis slutsats att det inte är opassande att jämställa kampen för djurs frigörelse med kampen för människors frigörelse.

Bara art-egoisten blir förolämpad

I påståendet att jämförelsen djurförtryck – rasism – kvinnoförtryck är en förolämpning mot svarta och kvinnor ligger underförstått att djurförtryck inte är en första rangens fråga. Djurrättsaktivister tar djurförtryck på blodigt allvar, och därför är det ingen förolämpning att göra denna jämförelse.

94. Det är kränkande att jämföra djurfabrikerna med koncentrationslägren!

Man behöver inte anse att djurförtrycket är av samma omfattning som judeutrotningen för att vara djurrättsaktivist, och somliga djurrättsaktivister undviker att detta skäl att göra denna jämförelse.

Man bör dock veta att det i den judiska vegetariska- och djurrättsrörelsen inte är ovanligt att likna djurfabrikerna vid koncentrationsläger.

En judisk Nobelpristagare

Den judiske författaren, vegetarianen och Nobelpristagaren Isaac Bashevis Singer skriver i sin roman Fiender: *”Herman... hade en längre tid funderat på att bli vegetarian. Så snart han hade tillfälle framhöll han att det som nazisterna hade gjort med judarna, det gjorde människan mot djuren. — Varje gång Herman bevitnade slakt på djur slogs han av samma tanke – i sitt uppträdande mot djuren var alla människor nazister. Det välbehag med vilket människan behandlade andra arter precis som hon behagade var ett utmärkt exempel på den mest extrema rasteori – principen att makt är rätt.”*

En sak är säker. Vi hedrar inte Hitlers offer genom att vi gentemot djuren tillämpar nazismens kungstanke, de starkas rätt att förtrycka de svaga.

95. Hur kan man bry sig om djurs lidande när så många människor lider!

Detta påstående bygger på det artistiska antagandet att djurs intressen (t.ex. mat, frihet, sömn) ska väga lättare

än människors intressen vid etiska bedömningar; att djurs lidande ska räknas som något mindre allvarligt än människors motsvarande grad av lidande. Detta vore detsamma som att säga att det lidande svarta utsätts för är något mindre ont än vitas lidande, något som bara en rasist skulle hävda. Det spelar ingen roll vem som lider, djur eller människa, ung eller gammal, begåvad eller obegåvad. Lidande är lidande. Den engelske 1700-tals filosofen Jeremy Bentham formulerade, med avseende på djur, det med orden: *"Frågan är inte: Kan de resonera?, ej heller: Kan de tala? utan: Kan de lida?"*. Arttillhörighet är inte mer moralisk relevant än rastillhörighet i när det gäller lidande.

Enkelt att bojkotta

Man kan göra en stor insats för djuren enbart genom att bojkotta de produkter som framställts på djurs bekostnad, t.ex. kött och djurtestade hygienartiklar. Detta tar inte tid från annat humanitärt och politiskt arbete. Det tar inte längre tid att laga och äta vegetariskt mat än animalisk.

Däremot tar köttätandet mer av hushållskassan, eftersom kött är dyrt jämfört med näringsrika vegetabilier. De pengarna kunde man ju använda till något humanitärt ändamål.

Köttet och miljöförstöringen

Upp till 96 procent av proteinet går förlorat när man ger vegetabiliskt protein till husdjur för att få animaliskt protein i form av kött. Med tanke på att minskad köttkonsumtion är en förutsättning för att maten ska räcka till en växande världsbefolkning samt att köttätandet innebär en omfattande miljöförstörelse kan man genom att äta veg-mat i ett slag göra en insats för både djur, svältande människor och miljö.

"Jag och mina döttrar och make har betraktats som nästan fanatiska in vår omsorg om djur var än vi har varit." Harriet Beecher Stowe, författare till anti-slaveriromanen Onkel Toms stuga, i brev till Henry Bergh, grundare av USA:s första djurskyddsörening.

96. Ni bryr er mer om djur än om människor!

"Under slutet av sjuttonhundratalet var många av djurens förkämpar samtidigt aktiva på andra områden" skriver historikern Keith Thomas i sin studie av natursynen i England 1500–1800. Han presenterar en lång rad med personer som arbetade för djur och samtidigt mot religiös intolerans, slaveri, krig osv. *"Vanligen...var omtanken om djurens välfärd en del av en betydligt mer omfattande rörelse som innebar att de humana känslorna riktades också mot de människor som man tidigare hade föraktat, som brottslingar, sinnessjuka och slavar"*, skriver han.

För att bara ta ett exempel. Thomas Tryon (1634–1703) var vegetarian, social reformator och motståndare till negerslaveriet.

Kvinno- och slavfrigörelse

Flera av ledarna i slavmotståndet i England tillhörde samtidigt RSPCA (Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals), föregångaren till de moderna djurskyddsorganisationerna. Biologen Charles Darwin

var en av dem som hade detta breda engagemang. *"De två frågor som kanske engagerade min far starkare än några andra var grymhet mot djur och slaveri"*, sa Francis Darwin om sin far.

Kvinnorörelsens grundare, Mary Wollstonecraft, försvarade inte bara kvinnorna, utan även djuren. Hon skrev t.ex. barnböcker som uppmanade till god behandling av djur. Många av de brittiska kvinnor som stred för kvinnlig rösträtt, var djurförsöksmotståndare. I USA förespråkades vegetarianism och kvinnors rättigheter av bl.a. Elizabeth Stanton och Lucy Stone. Den traditionen upprätthåller den amerikanska organisationen Feminists for Animal Rights.

Europeiska undersökningar...

Frågan är om det överhuvudtaget finns undersökningar eller studier som skulle stödja tesen att människor som bryr sig om djur bryr sig mindre om människor. I vilket fall finns det fakta som hävdar det motsatta. En stor europeisk opinionsundersökning genomfördes 1990. I den frågade man bl.a. människor om deras uppfattning om djurs värde. Religionssociologen Thorleif Pettersson påpekar att de som i denna studie värderade djur och människor lika snarare var "mer etiska" i sin syn på människor än de som ansåg att djur har ett mindre värde än människor. Detta är helt i linje med djurrättsfilosofin, som vill uppvärdera djuren, inte nedvärdera människor. I en opinionsundersökning som 1997 genomfördes på medlemmarna i Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök uppgav 60 procent av medlemmarna att de var medlem i någon annan djur-, natur- eller människorättsorganisation (t.ex. Amnesty och Rädda Barnen). Motsvarande procenttal bland icke-medlemmar var 22 procent.

...och amerikanska

Amerikanska sociologer gjorde en opinionsundersökning av prenumeranter till den ledande amerikanska djurrättstidningen The Animals' Agenda. Det visade sig att de slumpmässigt utvalda läsarna i hög grad stödde frågor som svartas rättigheter, feminism, kampen mot apartheid, pacifism och homosexuellas rättigheter. Detta resultat stämmer med en undersökning av USA:s kongressledamöter 1989. Det visade sig att de som oftast hade röstat för lagförslag som skulle gynna djur var de som också oftast hade röstat positivt i frågor om social rättvisa. Det motsatta var också fallet. De som visat minst intresse för frågor om social rättvisa var de som visat minst intresse för djurskydd.

En annan undersökning som gjorts kring vilka som är aktiva i djurrättsrörelsen i USA hävdar att "många är aktiva i frågor som feminism, imperialism, världssvält och fred", eftersom djurrättsaktivisterna anser att dålig behandling av djur är en manifestation av social orättvisa och exploatering.

Människor har djur-rättigheter

Visst finns det människor som bryr sig om djur och struntar i människor. Dessa människor är dock inte djurrättsmedvetna, eftersom djurrättsaktivister – medvetna om att människor också är djur – också verkar för människors rättigheter och frigörelse.

Den amerikanske filosofen Tom Regan blev djurrättsmedveten när han var aktiv mot Vietnamkriget och läste pacifisten och vegetarianen Mahatma Gandhi. Regan skriver: "Man kan inte förespråka djurrätt utan att samtidigt förespråka människorätt".

Djurrättsfilosofen Peter Singer kräver inte bara att vi slutar utnyttja djur, utan också att vi radikalt omfördelar resurser från rika länder till fattiga.

En av förgrundsgestalterna i den moderna amerikanska djurrättsrörelsen, Henry Spira, hade ett långt liv som fackförenings- och solidaritetsaktivist bakom sig innan han blev djuraktivist.

97. Vad sker med samerna och den traditionella renskötseln om vi ger renar rättigheter?

Rennäringen ger utkomst till ett litet antal utsatta samer, vilket skulle kunna vara ett skäl för rennäring. Mot detta står dock de stora markskador den på sina håll orsakar, bilolyckor, att renar infångas, transporteras till slakteriet långa sträckor, och dödas i onödan och att vargar och lodjur skjuts då renägarna inte – till skillnad från t.ex. de fårägare som runt om i världen vakar över sina hjordar – vill vakta renarna utan ser sig tvungna att skjuta rovdjur. Till detta ska läggas den centrala etiska frågan, att renar infångas och dödas.

Samerna har rätt till en utkomst, livsstil och kultur som inte bygger på att man utnyttjar renar. Samhället måste finna andra utkomstmöjligheter – genom turism, naturvård, regionalstöd osv. – för den minoritet av samer som försörjer sig på rennäring.

"Tysklands nya djurskyddslag tillåter vivisektion"

Rubrik på kritisk ledare i den svenska tidningen Djurens rätt 1934. Djurförsök kallades vivisektion vid den här tiden.

98. Nazisterna hade Europas mest progressiva djurskyddslagstiftning!

Den logik som ligger i detta påstående – precis som med Hitlers påstådda vegetarianism – är förstås galet, ett klassiskt exempel på "guilt by association". Nazityskland genomförde Europas mest omfattande anti-röklagstiftning. Är det ett skäl att *inte* försöka begränsa rökning?

Nazisterna stoppade inte djurförsök

Den ansedda brittiska medicinska tidskriften the Lancet har granskat nazisternas lag om djurförsök från 1934, med slutsatsen att den inte skilde sig från den brittiska lag som varit i kraft sedan 1876. Båda begränsade vissa djurförsök, men de förbjöd dem inte. Nazisttyskland genomförde djurförsök på samma sätt som andra europeiska länder. Faktum är att den nazistiska lagen gällde i östtyskland ända fram till den tyska återföreningen, men hindrade inte djurförsök i Östtyskland.

Bekämpa tyranniet

Om nazisterna skulle haft en progressiv djurskyddslagstiftning – eller om det kommer någon framtida diktatur som har det – måste djurrättsaktivister likafullt bekämpa en sådan regim och ideologi. Eftersom

människan är en kännande varelse inkluderas hon av djurrättsfilosofin.

"En nations storhet och dess moraliska framsteg kan mätas efter hur den behandlar sina djur" Mahatma Gandhi (1869–1948), *The Moral Basis of Vegetarianism*

99. Djurförsökare, pälsuppfödare och slaktare skulle bli arbetslösa om vi slutade att utnyttja djur!

Avskaffade man kärnvapen skulle de människor i vapenindustrin som utvecklar sådana förlora jobbet. Men det är väl inget skäl mot kärnvapenedrustning? Dessutom skulle de som förlorade arbetet när det systematiska djurförtrycket eliminerats kunna få andra arbeten genom de nya arbetstillfällena som skapas i ett samhälle som inte bygger på förtryck av djur. De kunde jobba med alternativa forskningsmetoder, vegetabilieproduktion osv.

I själva verket skulle en omställning till ett samhälle som inte förtrycker djur kunna innebära att ekonomin stimulerades och många nya arbeten skapades.

100. I Sverige har vi lagar som skyddar djuren!

I ovanstående frågor har vi mött några scener ur det svenska lantbruket. Döm själv om du tycker att djurskyddslagen är tillräcklig. (Ofta efterföljs inte lagen. Tillsynen av djurskyddslagen är mycket dålig). Lägg till detta att försöksdjuren är helt undantagna djurskyddslagens stolta formulering om att djuren ska ges "möjlighet att bete sig naturligt".

Djur som medel för mänskliga mål

Allt detta är dock bara symptom på huvudproblemet, att medlemmar av andra djurarter betraktas som ägodelar och inte som individer med rätt att leva deras egna liv. Djur ses som produktionsmedel som man kan använda för att omvandla foder till kött, som provsmakare för jordens kungar – Homo sapiens – eller som levande fyrbenta pälsleverantörer. Och detta, att djur betraktas som blott medel för våra mål, ifrågasätter ingen lagstiftning. Att situationen är ännu värre i andra länder är ingen ursäkt, vilken politisk eller etisk fråga den än gäller.

Onödigt lidande

För övrigt kan man diskutera om de djurskyddsförordningar som bestämmer mer i detalj hur djur ska hållas i lantbruket inte bryter mot djurskyddslagens andra och fjärde paragraf. § 2 börjar med följande ord: "Djur ska behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom".

§ 4 inleds med: "Djur som föds upp eller hålls för produktion av livsmedel, ull, skinn eller pälsar eller för att användas i tävling skall hållas och skötas i en god djurmiljö och på ett sådant sätt att det främjar deras hälsa och ger dem möjlighet att bete sig naturligt."

Det är uppenbart att djur inte ges möjlighet att bete sig naturligt. Och det lidande icke-människor utsätts för är förstås onödigt, eftersom vi inte behöver utnyttja djuren. Toge man lagens formulering om "onödigt lidande" på allvar skulle djurutnyttjandets epok vara över.

Grannens djurplågeri

Du kan testa din inställning till det djurutnyttjande lagen tillåter idag genom att fråga dig hur du skulle reagera om grannen hade sällskapsdjur under samma förhållanden som djurindustrin idag håller djur i lantbruket. Om hon hade papegojor i så små burar att de inte kunde sträcka på vingarna, eller hundar som hela livet stod i trånga burar och som aldrig fick gå utomhus; skulle du tycka det var acceptabelt?

101. Djurrättsaktivister är extremister och fundamentalister!

Martin Luther King är en av alla världsförbättrare som avfärdats som "extremist". Det finns vissa frågor i vilka man måste inta en extrem ståndpunkt. Rasism, slaveri, våldtäkt, tortyr och folkmord är exempel på sådant man alltid måste bekämpa. I så motto är både människorätts- och djurrättsaktivister extremister och fundamentalister.

Anti-extremism

I en annan bemärkelse är djurbefriare allt annat än extremister. Filosofen James Rachels har påtalat att detta att inte orsaka lidande eller död i onödan är en av de mest allmän accepterade etiska normer vi har. Vad kan vara mindre extremt än detta? Djurrättsaktivister tar endast de praktiska konsekvenserna av principen att inte döda eller plåga i onödan.

102. Djurvännerna är statsbor som fjärrat sig från djuren. Folk som bor i stan förstår sig inte på lantbruket!

Att slakteriägare och lantbrukare inte går i bräsch för djurens frigörelse är inte konstigt. De som tjänar på ett orättfärdigt system brukar vara de sista att vilja avskaffa det. Det var inte slavägarna och människorna i USA:s sydstater som först protesterade mot slaveriet och rasismen, även om de var närmare slaverna rent fysiskt och geografiskt, utan invånarna i nordstaterna, där slaveriet var avskaffat.

"Nordstaterna lever inte med slavar och har främjat sig från slaverikulturen", kunde slaverianhängarna i sydstaterna säga med logiken i ovanstående invändning.

Vetenskap och djurrätt hand i hand

Djurrättsidéerna har vuxit fram i takt med att vetenskapen lärt oss mer om djur. Allt sedan Charles Darwin har biologer, zoologer och etologer har visat på likheterna mellan arterna. Under årtusenden fjärrade sig människan från djuren p.g.a. okunskap, fördomar och religiösa dogmer. Djurrättsaktivister bryter sig loss från den pre-darwinistiska idén om människans särställning, och närmar sig djuren. Det är de som tror att arten Homo sapiens är väsenskind från andra arter som, alltjämt, lever "fjärrade från djuren".

Att ta Homo sapiens ned på jorden

Charles Darwin kritiserade den uppblåsta mänskliga fåfängan med orden: "Människan i sin arrogans anser sig vara ett storverk värdig en gudoms mellanställning. Dock vore det mer ödmjukt och troligen sannare att anse henne skapad från djuren".

103. Har du någonsin själv varit på en djurfabrik eller ett laboratorium? Folk som**inte sysslar med djurförsök, pälsuppfödning, cirkus osv. vet inte vad de talar om!**

Denna fråga antyder att man med egna ögon måste sett något för att man ska tillåtas ha en uppfattning. En annan variant av detta är: "Jag är ju inte biolog/filosof så jag kan inte uttala mig...", som också antyder att man måste ha expertkunskaper för att kunna ha en uppfattning i grundläggande etiska frågor.

Det är förstås fel. Man behöver inte ha levat under 30-talet för att ha en uppfattning om nazism. Man behöver inte ha blivit torterad för att ha en åsikt om tortyr. Man behöver inte vara ekonom för att tycka till om skatter osv.

Egenintresset skymmer sikten

Det kan tvärtom vara så att den som betraktar något utifrån ser tydligare om något är galet. Detta gäller i synnerhet om de som är inne i verksamheten tjänar på den. Då brukar det vara svårt att se det orättfärdiga i vad man gör. Även historiens mest klarsynta män har haft svårt att se det orättfärdiga i att kvinnorna spelat en underordnad roll i samhället och varit förpassade till hemmet. Varför? Jo, männen har ju tjänat på denna samhällsordning.

"För oss tycks det otroligt att de grekiska filosoferna skulle ha studerat rätt och fel så noggrant och ändå inte uppmärksammat det omoraliska i slaveriet. Kanske om 3000 år, kommer det kanske att tyckas lika otroligt att vi inte uppmärksamade vårt eget förtryck av djur." Brigid Brophy (1929-) Sunday Times 10/10 1965

104. Om det vore fel att utnyttja djur vore det väl inte lagligt?

En uppfattning blir inte mindre omoralisk för att den upprätthålls av lagen. I USA:s sydstater försvarade lagen rasdiskriminering, inte gjorde det väl rasismen mer försvarbar? Frågan är om djurutnyttjande är lagligt. Läs djurskyddslagens skrivningar i §2 och §4 (se fråga nr. 100) och döm själv om du tycker att lagtexten sanktionerar pälsdjurshållning, djur i lantbruket osv.

105. Djur kan ägas. Ägodelar kan väl inte ha rättigheter?

Det är ju just det som är problemet: Att djur kan säljas och ägas som varor, att djur betraktas som egendom. Människor kunde också ägas en gång i tiden. Med frågans logik skulle man inte kunnat avskaffat slaveriet eftersom de svarta var ägodelar, som inte kunde ha rättigheter.

Läs nedanstående utdrag ur Fjodor Dostojevskijs roman Brott och straff. Det faktum att Mikolka äger hästen – gör det misshandeln mindre allvarlig?

"Någon skrek 'hoppla', mårren tog i av alla krafter, men inte kunde hon sätta av i galopp, nej, hon kunde knappt ta ett steg, hon bara hasade framåt en smula, gurglade och kröp ihop under slagen, som haglade över henne från de tre piskorna.

– Piska ihjäl'na! vrålade Mikolka. Det är det bästa man kan göra. Jag ska allt piska dig jag!

– Har du ingen levandes hu, ditt as! ropade en gammal man i hopen.

– Hur skulle en sån krake kunna klara det här? tillade en

annan.

- Du har ju ihjäl'na ropade en tredje.
- Strunt i det! Det är jag som äger märren.
- Han slår ihjäl'na! skriks det runt omkring.
- Han har ihjäl'na!
- Det är min egendom! vrålar Mikolka och drämmer till..."

106. Om djurförtryck vore jämställt med rasism och sexism skulle inte så många äta kött och acceptera djurförsök. Majoriteten har rätt i en demokrati!

Under århundraden ansåg majoriteten att kvinnor var mindre värda än män. Inte innebär det väl att kvinnoförtryck var moraliskt acceptabelt under alla dessa år? Om en helt demokratiskt utförd folkomröstning skulle besluta att afrikaner är mindre värda än européer, inte skulle väl det innebära att det faktiskt är på det viset?

Människans minoritetstyran

En ståndpunkt blir inte mer eller mindre acceptabel beroende på hur många människor som omfattar den. Demokrati handlar om att alla berörda ska kunna vara delaktiga i beslut. Demokratin är ingen garanti för att man fattar etiskt sunda beslut.

För övrigt så är det de icke-mänskliga djuren som är majoriteten i Sverige och i världen. Homo sapiens apartheidstyre, är precis som i Sydafrika, en minoritetsdiktatur.

"Den dag kan komma, när den övriga skapelsen i djurvärlden erhåller dessa rättigheter som aldrig skulle ha förvägrats dem annat än genom tyranni." Principles of Morals and Legislation, Jeremy Bentham (1748-1842), engelsk filosof och samhällsreformator

107. Omsorg om djuren är bara utlopp för något annat. Ett pubertalt uppror!

"Pubertalt uppror", kallar vissa de unga djurrättsaktivisternas engagemang. Den här typen av kvasipsykologiska förklaringar på politiska fenomen är inte nytt. Somliga av de som var likgiltiga – eller rent av stödde USA:s bombningar av Vietnam – sa att Vietnamrörelsen var ett "fadersuppror" eller ett uttryck för gemenskapsbehov, snarare än en legitim moralisk och politisk protest mot ett orättfärdigt angreppskrig.

108. Om vi inte utnyttjade djur skulle det inte finnas så många mjölkossor, labbråttor och minkar!

Det är riktigt att det inte skulle finnas så många djur i lantbruk, i djurförsök och i pälsfarmer (vi har emellertid konstaterat att vilda och fria djur – harar, rävar, tjädrar osv. – kommer att ta lantbruksdjurens plats när skog och vildmark breder ut sig över de områden som nu används för foderodling till lantbrukets djur). Att det kommer vara färre av dessa fångna och torterade djur är emellertid ett tecken på moraliskt framsteg, och inte något att beklaga.

Det finns inga "mjölkossor"

För övrigt finns det inga "mjölkossor", "försöksdjur", och "slaktsvin". Namnen antyder att de skulle vara anpassade och skapade till att mjölka, att vara studieobjekt för djurförsökare osv. Namnen döljer att de är vanliga kossor,

vanliga möss och vanliga grisar, precis som deras fria artfränder.

109. Finns det någon djurfråga som är viktigare än andra?

Ja, kanske kan man säga att köttdisken i livsmedelsaffären är djurförtryckets själva brännpunkt. Om man bara kan göra en sak för djuren så bör man sluta äta kött och andra animaliska produkter, samt propagera för vegetarianism och veganism. Matvanorna är den centrala djurfrågan, vilket bl.a. Peter Singer påpekat. Det är i lantbruket den överväldigande majoriteten av djur plågas och dödas. Och det är genom att vi lär oss att äta kött som vi får en syn på djur som resurser; en fördomsfull attityd som är en förutsättning för att människor ska acceptera andra former av djurförtryck.

Djurförsök förutsätter köttätande

Så länge människor äter kött finns det föga hopp om att andra former av djurförtryck, som djurförsök, ska avskaffas. Varför skulle människor avstå från att döda och plåga djur för medicinska ändamål om man accepterar det för något så trivialt som att massera smaklökarna?

Genom att bojkotta kött och andra animalier kommer dessutom ditt ställningstagande mot djurförtryck att bli offentligt, andra kommer att se ditt ställningstagande och själva tvingas reflektera över djurs värde.

110. Vad kan djurrättsengagemang ge mig?

Att ta konsekvenserna av vad etik och förnuft kräver – t.ex. i förhållande till u-ländernas fattiga, flyktingar, efterkommande generationer och djur – kan vara ett sätt att ge sitt liv en djupare och mer äkta mening, skriver Peter Singer i sin bok *Hur ska vi leva? – etik i egennyttans tid*. För att illustrera detta tar han personer han mött i djurrättsrörelsen. Singer menar att ett politiskt och humanitärt engagemang för andra, till skillnad från allt annat mindre viktigt som vi ofta upptar oss med, aldrig kan te sig meningslöst.

"Du kan tänka över dina mål och fundera vad du gör med ditt liv. Om din nuvarande livsstil inte håller måttet inför en opartisk värdering, kan du förändra den... En sak är klar: du kommer att ha massor av meningsfulla saker att göra. Du kommer inte att bli uttråkad, eller gå otillfredsställd genom livet. Viktigast av allt är att du kommer att veta att du inte levt och dött för ingenting, för du kommer att ingå i den stora tradition som formats av dem som har reagerat på allt lidande genom att försöka göra världen till en bättre hemvist för oss alla." Peter Singer i *Hur ska vi leva?*

"Den enda kamp som förloras är den man överger" De galna mödrarna, Madres de Plaza de Mayo. Argentinsk människorättsorganisation.

Källor

Om jag ej skrivit tryckår - utan bara t.ex. Singer *Praktisk etik*, s 8. - så nämns boken med tryckår och förlag sist i litteraturlistan. Jag använder detta system för de böcker jag refererar till flera gånger.

I övrigt har jag, för att inte tynga läsningen, nöjt mig med att sätta ut tryckår och sida. Det torde räcka för den som vill spåra ett citat eller hänvisning.

1. Vad är "artism" och "speciesism"?

Singercitatet är från hans *Djurens frigörelse*, s 36.

Citatet om att jämställa människor och djur finns i Singer *Praktisk etik*, s 8.

Begreppet "speciesism", på svenska artism, myntades av psykologen Richard Ryder - som använde det i ett flygblad 1970 - och togs in i *Oxford English Dictionary* 1986.

3. Djuret har redan dött. Varför inte äta det!

Djurens frigörelse, s 185.

Om livsmedelsjätten Nestlés marknadsföring se t.ex. Unicefs tidning *Unicef idag* nr 2/1997.

6. Människor är intelligentare än djur!

Freys uppfattning uttrycks bl.a. i artikeln "Moral standing, the Value of lives, and Speciesism" i tidskriften *Between the Species* 4 (3), Summer 1988, s 191-201.

7. Vi är genetiskt och biologiskt närmare andra människor än djur!

Pluhar *Beyond Prejudice*, s 164.

9. Är djur och människor lika mycket värda?

Peter Singer vill som nyttoetiker (utilitarist) inte tala om rättigheter. Han tror inte det är ett meningsfullt begrepp, och föredrar "djurens befrielse", framför "djurens rättigheter". Men han har accepterat begreppet "djurrätt" som en politisk term, som beteckning på en politisk rörelse. Därför betecknar jag honom som djurrättsfilosof. Om människor och djurs värde och döden se Singer *Praktisk etik*, kap. 5.

Rachels *Created from Animals*, kap. 5, t.ex. s 222.

DeGrazia *Taking Animals Seriously*, kap. 3, t.ex. s 38.

Regan *The Case for Animal Rights*, s 324.

David DeGrazia hävdar att Singer, Regan, Rachels och andra djurrättsfilosofer inte gett särskilt bra argument för att hög mental kapacitet gör att en individ har mer att förlora vid döden. Han diskuterar detta grundligt i *Taking Animals Seriously*, kap. 8.

Pluhar skriver om liv- och dödsituationer *Beyond Prejudice*, s 288, s 292ff. Pluhar kritiserar inte bara Regan och Singer utan alla som omfattar den vanliga uppfattningen att mental kapacitet är relevant när man måste välja mellan liv, t.ex. vid resursbrist.

Filosofen Steve Sapontzis har en invändning mot Pluhars sista punkt. Han påpekar att detta att man förstår att man ska dö kan göra dödens sting mildare, man kan så att säga möta döden förberedd, med stoiskt lugn. *Morals,*

Reason, and Animals, s 169.

Sapontzis sammanfattning av djurrättsrörelsens ståndpunkt *Morals, Animals and Reason*, s 81.

Titeln på Swifts satir från 1729 är *A Modest Proposal for Preventing the Children of Poor Parents from Being a Burden to Their Parents or Country, and for Making Them Beneficial to the People*.

10. Vem ska räddas om huset brinner och du måste välja mellan ett djur och en människa?

Regan säger detta på en kassetinspelning tillsammans med Andrew Linzey *Getting it taped*.

Sapontzis *Morals, Reason, and Animals*, s 80.

DeGrazia *Taking Animals Seriously*, s 251.

12. Är djurrättsaktivister abortmotståndare?

De brittiska experterna refereras i tidskriften *New Scientist* 1 nov. 1997.

I den amerikanska djurrättstidningen *The Animal Agenda* nr 3/1998 debatteras frågan. Feministen och djurrättsaktivisten Carol J Adams försvarar där kvinnans rätt till abort.

13. Djur är djur och människor är människor.

Citatet: "Arterna är så nära släkt..." finns i Charles Darwin *Om arternas uppkomst* (1980), s 128f.

Citatet: "det finns ingen..." är ur Wynne-Tyson *The Extended Circle*, s100.

Ett uppmärksammat verk om feminism och djurrätt är Carol J. Adams, grundare av Feminists for Animal Rights, *The Sexual Politics of Meat*. Adams intervjuas i *Djurens rätt* nr 4/1996.

Feminists for Animal Rights hittar man på Internetadressen: <http://envirolink.org/arrs/far/>

Asa Gray citeras i James Rachels artikel "Why Darwians Should Support Equal Treatment" i *The Great Ape Project*, red. Peter Singer & Paola Cavallieri (1993), s 154.

Att människan är schimpansens närmaste släkting kan man läsa i Jared Diamond *Den mänskliga apans uppgång och fall* (1993), s 27.

I sin bok *Fågel, fisk och folk* (1996) skriver professorn i zoologi Staffan Ulfstrand: "Enligt gällande regelverk borde schimpanserna och människan egentligen placeras i samma släkte. Vi är otvivelaktigt den tredje schimpansarten - men den sanningen har hittills inte trängt igenom ens hos biologerna.", s 114.

Emergent evolution

Observera att Darwins kontinuitetsfokuserade evolutionsteori inte är den enda. "Emergent evolution" kallas den teori som tror att evolutionen kan innehålla radikala brott, där nya och oförutsägbara egenskaper uppkommer. Alltså skulle skillnaden mellan människan och andra arter skulle kunna vara en väsensskillnad, inte bara en gradskillnad som Darwin trodde.

Teologen Carl Reinhold Bråkenhielm åberopar den

emergenta evolutionen för att hävda människans ontologiska och moraliska särställning i sin bok *Människan i Världen* (1992), s 77. Det skedde något under den biologiska utvecklingens gång som gjorde människan unik, jämfört med andra djurarter. Människans självmedvetande och moraliskt ansvar bildar en ny nivå i den biologiska utvecklingen, hävdar han.

14. Varifrån kommer tanken om människans moraliska särställning?

Detta är en av Rachels huvudteser i hans bok *Created from Animals*.

Om den helige Fransiscus finns mycket skrivet. Se t.ex. Singer *Djurens frigörelse*, s 216.

15. Ni hävdar att djur och människor är jämlika! Det är absurt!

Singer *Praktisk etik*, kap. 3.

Rachels *Created from Animals*, kap. 5.

DeGrazia *Taking Animals Seriously*, kap. 3.

Regan *The Case for Animal Rights*, s 263ff.

17. Vi bör behandla individer utifrån vad som är normalt för deras art.

Singer bemöter denna invändning i *Praktisk etik*, s 75. Moralisk individualism är en av huvudteserna i James Rachels *Created from Animals*.

Henrik Ahlenius försvarar moralisk individualism i tidskriften *Liberal debatt* nr 2-3 1998.

Om biologiska skillnader mellan män och kvinnor skriver Singer i *Praktisk etik*, s 40ff.

Charles Darwin *Om arternas uppkomst* (1980), s 63.

18. Barn är potentiella intelligenta och ansvarstagande varelser. Det är skillnaden mellan barn och djur.

Peter Singer bemöter denna invändning i *Praktisk etik*, s 138.

19. Det känns fel att visa djur lika mycket hänsyn.

Frågan om känslorna och intuitionens roll i den etiska reflektionen är en stor separat diskussion.

Bland djurrättsteoretikerna finns olika åsikter representerade. Från Peter Singer (som är inte fäster stor vikt vid känslor och intuition) över Tom Regan (som ger den "genomreflekterade intuitionen" stor vikt. Regan diskuterar sin och Singers position i *The Case for Animal Rights*, s 136) till Andrew Linzey som säger: "vi kan filosofera och göra teologi, men den mystiska upptäckten ligger i djurrättsrörelsens hjärta", *Djurens rätt* nr 4/96.

Feministisk kritik

Det har framförts kritik från feministiska djurrättsfilosofer mot vad de upplever som de manliga djurrättsfilosofernas betoning av förnuft och abstrakt, rationellt tänkande, på bekostnad av intuition och känslor.

Feministen Josephine Donovan skriver om Tom Regan och Peter Singers teorier: "...hur olika de två teorierna än må vara, har de gemensamt att de rationalistisk förkastar känslor eller sympati som legitim grund för en etisk teori om behandlingen av djur. Många feminister

har hävdat det motsatta: att sympati, medkänsla och omsorg är den grund på vilken teorier om behandling av såväl människor som djur bör byggas." Gålmark *Djur och människor*, s 259.

"Om förnuft vore den enda motiveringen till etiskt uppträdande, skulle man kunna undra hur det kan finnas folk som känner till resonemanget i exempelvis Singers verk men ändå fortsätter att äta djur... Känslor av vrede eller avsky, sympati eller medlidande är viktiga för utvecklingen av fullständig moralisk känslighet", skriver Lori Gruen i Gålmarks *Djur och människor*, s 51.

George Cave

Ett exempel på vad djurrättsfeministerna kritiserar ger filosofen och aktivisten George Cave uttryck för när han skriver: "Som alla andra godtyckliga och nyckfulla motivationskällor är empati, medlidande, eller kärlek till djur (kalla det vad du vill) intrinsikalt diskriminerande...Jag visste alltid att ifall jag upphörde att äta djur så skulle det vara för att jag var övertygad om att det var fel, inte för att jag hade haft en sällskapshäst eller kanin som barn." (min översatt). Cave citeras i sociologerna James M. Jasper och Dorothy Nelkins studie av djurrättsrörelsen *The Animal Rights Crusade* (1992). I samma bok citeras Tom Regan. "Förnuft krävde att jag blev vegetarian. Men det var vår hunds död som väckte mitt hjärta", s 94 (min översatt).

Gary Francione

Juristen Gary Francione skriver: "...Jag betonar att jag genom att försvara vikten av förnuftigt resonemang, inte på något sätt förminskar vikten av ett känslomässigt svar på det tillstånd som djur befinner sig i. Sannerligen, jag instämmer med feministen Marti Kheel att en "förening av förnuft och känsla" är viktigt för djurrättsfilosofi, och med Tom Regan, som hävdar att "filosofi kan leda sinnet till vattnet, men bara känslor kan få det att dricka" (philosophy can lead the mind to water but only emotion can make it drink)." *Rain without Thunder*, s 6. (min översatt).

21. Människovärdet hotas om vi uppvärderar djuren!

Torbjörn Tännsjö *Dagens Nyheter* 6/10 1996.

23. Är det okej att döda djur smärtfritt?

I sin bok *Rain without Thunder* kritiserar djurrättsjuristen Gary Francione djurrättsorganisationen PETA, för att den gett eutanasi till friska djur. Den är svårt, om inte omöjligt, att förena idén om att djur har rättigheter med att man dödar friska djur, hävdar han, s 107.

Professor Nils Olof Lindgren om slakt: "Det som i övrigt i fråga om husdjursslakten på våra slakterier kan ge anledning till tveksamhet är i första hand, dels behandlingen omedelbart före slakten i samband med lossning av transportfordonen och djurens drivning in till själva slaktplatsen, dels att djuren i väntan på slakt måste bevittna dödan av artfränder. Med stor sannolikhet (min kursiv) utlöses under dessa moment ångestreaktioner hos djuren, som visserligen kan vara olika starka hos olika djurarter, men som ändå måste förutsättas..." Lindgren citeras i Helena Striwing *Djurplågeri - en studie i lag-*

stiftning och rättsfall (1987), s 43.

Den hets och stress som råder på stora slakterier - som bl.a. leder till att grisar skällas levande - beskrivs kort i *Min ko vill ha roligt* av Astrid Lindgren och Kristina Forslund (1990), s 75.

Odén och Lund skriver om slakt i *Samarbeta med djuren*, s 162.

Se även särtryck om slakt i *Djurens rätt* nr 5/1990.

25. Om djuren inte existerar för vår skull, vad har de då för syfte?

Alice Walker i förordet till Majorie Spiegels bok *The Dreaded Comparison* (1988).

Även framstående filosofer har haft en minst sagt grumlig syn på kvinnors värde. Mary Midgley refererar i *Animals and Why They Matter* (1984), s 75, till den franske filosofen Jean-Jacques Rousseau (1712-1794), som i hans kända verk *Émile* skrev att "kvinnan skapats till mannens glädje".

29. Är det okej att ha sällskapsdjur?

Keith Thomas *Människan och naturen*, s 134f.

John Bryant *Fettered Kingdoms* (1982), kap. 2.

Om veg-mat för hundar och katter står bl.a. i *Djurens rätt* nr 2/1998, nr 2/1995 och den amerikanska tidningen *The Animals' Agenda* nr 3/1997.

Gary Francione intervjuades i *Chicago Tribune* 25/6 1996. Intervjun finns på *Rutgers Animal Rights Law Centers* ambitiösa hemsida på Internet. Där finns flera intervjuer med och artiklar av Francione.

Om etiska aspekter på att ha sällskapsdjur skriver Bernard Rollin i *Animal Rights and Human Morality*, kap. 4.

Hans filosofkollega Evelyn Pluhar har också sällskapsdjur. Hon hävdar att sällskapsdjur och människor kan leva i relationer som gynnar båda. Något som dock kräver att människan accepterar djuret som en fullvärdig familjemedlem. Man bör dock skydda djuret och dess avkomma från att ständigt bli dräktiga. Vi låter ju inte nyligen könsmogna barn para sig, resonerar hon. *Beyond Prejudice*, s 271.

32. Humanismen baseras på människans unika ställning. Är djurrättsrörelsen anti-humanistisk?

Peter Singer *Dagens Nyheter* 9/2 1997

Sverker Sörlin *Dagens Nyheter* 25/1 1997

33. Får man döda skadedjur?

Se Singers förord till *Människor, djur, moral*, red. Godlovitch och Harris, samt *Djurens frigörelse*, s 253. Om man kunde skapa ett effektivt och användbart preventivmedel för icke-domesticerade djur så skulle människan inte bara få större möjligheter att leva i harmoni med s.k. skadedjur som lever nära inpå människan, utan också större valmöjligheter i relationen till viltpopulationer av t.ex. älg och rådjur. Fram till idag förefaller det dessvärre inte skett något genombrott i frågan, men om synen på djur förändras i djurrättslig riktning skulle förstås forskningen ske med en helt annan intensitet.

I *Viltökologi i teori och praktik* (1981), s 117, skriver Lennart Hansson att försöken att i fält försöka minska

djurs fortplantningsförmåga med s.k. kemosterilanter fram till denna tidpunkt, 1981, hade föga framgång. Ett problem är att djur som inte behandlas vandrar in från andra territorier.

Sedan boken skrevs lär det dock ha skett vissa framsteg vad gäller reproduktionsnedsättande medel för insekter.

34. Det enda som betyder något för mig är att maximera min egen lycka.

I många introduktioner till etik och moralfilosofi finns ett stycke som argumenterar för varför etiska egoister misstar sig. Se t.ex. James Rachels *The Elements of Moral Philosophy* (1993), kap. 3.

Peter Singer är kritisk till den etiska egoismen. Det är dock inte irrationellt att bara bry sig om sig själv, men väl oetiskt, anser han. Detta diskuterar han i *Praktiskt etik*, kap. 12 och mer kortfattat i *Hur ska vi leva?*

35. Bara människan har en odödlig själ!

Rollin refererar till kardinal Bellarmine i *Animal Rights and Human Morality*, s 6.

C.S. Lewis skriver detta i artikeln "A Case for Abolition" som återges i Tom Regan och Andrew Linzeys antologi *Animals and Christianity*, s 162.

36. Bibeln ger oss rätt att äta kött!

Jag har återgett den grekiska grundtexten av Matteusevangeliet 10:29. Se Tord Fornberg *Matteusevangeliet* 1:1 -13:52 (1989), s 190.

Linzeys tanke att makt ska uttryckas i tjänande möter i *Animal Theology* (SCM Press 1994), kap. 3.

Förvaltarskapstanken - att människan ska vara skapelsen goda förvaltare istället för dess tyrann - är vanlig i modern teologi. Se t.ex. *Människan i miljön - vårdare eller vandal*, red. Göran Agrell (1979).

Somliga kristna tänker så här: "Om Gud vill eller accepterar att djur dödas och torteras för människans skull måste Gud förkastas. En sådan gud/demon bör man inte ha något att göra med."

Befrielse- och feministteologer har resonerat på detta vis, när det gäller exploatering av kvinnor och fattiga.

38. Vi blir utan gödsel om vi slutar med djurhållning!

S Millington *Veganic agriculture* (1990)

Veganbladet våren 1997.

Konstgödsel i små mängder kan vara ett komplement, om det skulle visa sig nödvändigt.

40. Om alla blev vegetarianer skulle många djur aldrig få möjlighet att komma till världen.

Singer diskuterar detta i *Djurens frigörelse*, s 248.

41. Vad är fel med fiske? Fiskar lider inte!

The Medway Report återges i *Djurens frigörelse*, s.194. Utdrag från The Medway Report on Shooting and Angling 1976-79 finns på:

<http://envirolink.org/arrs/pisces/factshe2.html>

Den grundläggande uppbyggnaden i fiskens och människans hjärna är densamma, hävdar Per Jensen i *Stress i djurvärlden*, s 106.

Mer fakta kring fiske kan ges genom Pisces. Organisa-

tionen bekämpar fiske på djuretiska grunder. Deras hemsidaadress är:

<http://envirolink.org/arrs/pisces/index.html>

Osund fiskepolitik

Inte bara sportfisket, utan också det industriella fisket innebär lidande. Till råga på allt skattesubventioneras branschen - med nära hälften av sin omsättning! Skattebetalarna skjuter till 423,5 miljoner kronor av den totala omsättningen på en miljard., enligt *Dagens Nyheter* 17/12 1997. Tidningen refererade en rapport som dömde ut den svenska fiskepolitiken.

42. Kött är nyttigt!

Det finns ett otal böcker som pekar på köttkonsumtionens hälsoeffekter.

Peter Cox *The New Why you don't need meat* och John Robbins *Diet för a New America* (1987) för att nämna ett par exempel. Tidskrifterna *Vegetar* och *Veganbladet* är andra källor.

I Cox *The New Why you don't need meat* kan man läsa om kopplingen mellan högt proteinintag och benskörhet. T.ex. det faktum att eskimåer har världens högsta kalciumintag, främst genom fiskben, men också värst drabbade av benskörhet, s 153.

En utförlig och auktoritativ bok om vegankost är *Vegan Nutrition* av forskaren Gill Langley (1988).

En indikation på hur kött värdesätts i vår kultur är det faktum att det uppskattas att upp till en miljon fattiga amerikaner inkluderar katt- och hundmat i sin kost, snarare än att köpa billigare och nyttigare icke-animaliska produkter. Garner *Animals, politics and morality*, s 93.

Hjärt- och kärlsjukdomar

Hjärt- och kärskonferensen i Stockholm i augusti 1997 refererade lantbrukets affärstidning *ATL* nr 35/97 med bl.a. följande ord:

"Det budskap som fördes fram av ledande experter på hjärtkongressen i Älvsjö och som vidareförmedlades av de stora rikstidningarna var däremot klart och entydigt: Medelhavskosten, med mycket frukt och grönt, bröd och fisk kompletterade med vin och olivolja ger en flerfaldigt lägre risk för hjärtinfarkt än den traditionella nordeuropeiska kosten med mycket animaliskt fett ... Den viktigaste tumregeln är att så mycket som möjligt byta från livsmedel som kommer från djurriket, med undantag för fisk, till dem som kommer från växtriket" förklarade professor Daan Kromhout, Nederländerna."

43. Det kommer att bli färre djur på jorden om alla blir vegetarianer!

Om boskapskulturens ödesdigra ekologiska konsekvenser kan man läsa bl.a. i Jeremy Rifkin *Beyond Beef - the rise and fall of the cattle culture* (1992)

47. Hitler var vegetarian

Henry Picker *Hitlers bordsamtal i führerhökvarteret 1941-42* (1967), s 54, s 112, s 158.

Vilka var då Hitlers matvanor? Ett par av diktatorns favoriträtter var ris i mjölk, som han täckte med socker och choklad, samt Ryska ägg, hårdkokta och täckta med majonnäs. Om detta står i Colin Spencer *The Heretic's Feast - a History of Vegetarianism* (1993), s 306.

I *Hitlers bordsamtal- führerhökvarteret 1941-42* uppger Hitler hur mjölk var en viktig beståndsdel i hans kost under Wientiden.

Om Hitler inte var vegan, kan han då betecknas som lakto-ovo-vegetarian? Tja, ingen verkar veta säkert, och eftersom ingenting står och faller med detta är det egentligen helt ointressant. I vilket fall skriver författaren till *Judaism and Vegetarianism* (1988) professor Richard H. Schwarts följande: "Eftersom han led av onormal svettning och gasbildning, gick Hitler stundtals på en vegetarisk kost. Men hans huvudsakliga diet innehöll kött. Fastän nazisterna lydte Hitler slaviskt, finns det inget belägg för att någon annan nazistledare var vegetarian.", s 108.

I en liten bok som NSMPD gav ut 1984, *Brutus nr 1*, skriver djurrättsaktivisten Brigid Brophy under rubriken "Hitler var vegetarian...", s 36.

48. Mjölkkorna har det väl bra?

Om uppbindningen av kor i Sverige skriver Jensen i *Husdjurens beteende*, s 230ff.

Odén och Lund skriver om kons anpassning för att beta gräs i *Samarbeta med djuren*, s 114 och om båspallar i samma bok på s 123.

Om problemen för kor som står fastbundna, och i trånga ladugårdar, se Jordbruksverkets *Djurhållning i ekologiskt lantbruk*, s 10:10. Där skriver man t.ex.:

"Eftersom kor är flockdjur som är anpassade till att röra sig över stora ytor innebär det alltid ett stort ingrepp i deras beteendemönster när de hålls i trånga byggnader." Grovfoder är t.ex. hö, halm och ensilage, och kraftfoder är t.ex. spannmål, ärter och soja.

Om kraftfodrets betydelse - se Odén och Lund *Samarbeta med djuren*, s 119.

Energibrist

Peter Singer skriver följande om mjölkkons liv: "Vid produktionstoppens några veckor efter födslarna förbrukar kon ofta mer energi än hon har förmåga att ta in. Eftersom produktionsförmågan överstiger förmågan att omvandla fodret börjar kon bryta ned och utnyttja egna vävnader: Hon börjar mjölka ur sin egen rygg" ur *Djurens frigörelse*, s 161.

Den ämnesomsättningssjukdom (acetonemi) som Singer redogör för beskriver Anders H Gustafsson: "Acetonemi uppträder under laktationens två första månader med toppfrekvens under fjärde laktationsveckan... För att täcka det energibehov mjölkbildningen kräver, tar kon energi från kroppsfett, som bryts ner." Andersson, Lenart m.fl. *Mjölkkor* (1991), s 163f.

Antal producerade liter

De stora mängder kraftfoder som mjölkkorna tvingas äta för att tillgodose mjölkindustrins produktionskrav leder till en rad problem. Ett av dem - diarré som plågsamt fräter på kornas lår, nämner Kristina Forslund i *Min ko vill ha roligt* Astrid Lindgren och Kristina Forslund (1990), s 96.

Ett annat problem är juverinfektioner. Var femte ko drabbas av denna smärtsamma sjukdom, med antibiotikabehandling som följd, Schröder *Köpa mat*, s 72.

En svensk mjölkko av rasen SRB eller SLB mjölkar i

genomsnitt 26 liter per dygn under den tid hon mjölkar per år uppger Arla (personlig kommunikation, maj 1997). Kor kan dock mjölka 40 liter eller mer per dygn, enligt Odén och Lund *Samarbeta med djuren*, s 122.

Gunilla Bratt, en av tio författare, till boken *Mjölkkor* (1991) uppger att cirka 90 procent av det nötkött som vi äter kommer från mjölkkoraserna, s 221.

Om att ta kalvarna från sina mödrar

Om den stress som kor och kalvar utsätts för när de separeras skriver Jensen i *Stress i djurvärlden*, s 115.

Generell fakta om kor finns i Barry Kew *Animal Facts and Figures* (1991), s 42.

Om kalven i stället för att dia sin moder bara får dricka mjölk ur en spann ett par gånger om dygnet blir kalven inte bara utsvulten, den får också magproblem som slutar med diarré, skriver Börresen i *Husdjuren och deras människor*, s 115.

49. Mjölkkossor står fastbundna, eftersom de inte behöver röra sig

En nötflock rör sig, betandes, vanligtvis cirka fyra km på dygn skriver Per Jensen i *Husdjurens beteende*, s 54. I *Börja odla ekologiskt* av Inger Källander m.fl. (1996) skrivs på samma tema:

”Eftersom kor är flockdjur som är anpassade till att i sitt födosökande röra sig över stora ytor, innebär det alltid ett stort ingrepp i deras beteendemönster när de stängs in i trånga byggnader.”, s 76.

Om motionens betydelse för kornas naturliga beteende skriver man också på s 77.

Om kons behov av motion skriver Odén och Lund i *Samarbeta med djuren*, s 114.

”Kor är genom sitt matsmältningssystem och sätt att röra sig och dela upp dygnet anpassade för att beta gräs över stora områden.”

51. Mjölk behövs för kroppens kalkbehov!

Angående kalktablett: Det finns många fördomar om kosttillskott, även bland vegetarianer och veganer. Frågan om kosttillskott brukar aktualiseras när köttätare blir varse att många veganer tar B 12-vitaminer, eftersom B 12 är ovanligt i vegetabilier. ”Det är inte naturligt att äta piller”, säger köttätaren triumferande. Jaså? Och vad är naturligt med mediciner? På stenåldern fanns de inte att tillgå. Och vad är naturligt med preventivmedel, bantningskurer, parlamentarism, tropiska frukter, djurfabriker, bilar, datorer, telefoner och allt annat vi omger oss med i ett modernt samhälle. De som inte vill äta kosttillskott på grundval av att de är ”onaturliga” bör i konsekvensens namn fördöma allt detta.

Vad det handlar om är att människor ofta använder begreppet ”onaturligt” inför sådant som upplevs som nytt och obekant. Fördomsfulla människor som känner sig främmande inför homosexualitet hävdar ofta att det är ”onaturligt”. Många ansåg att det var ”onaturligt” att kvinnor skulle få rösträtt och delta i samhällslivet på samma villkor som män. I vårt ekologiska tidevarv har dessutom begreppet ”naturligt” fått en ännu mer positiv laddning.

Om vi kan äta näringsrikt utan att orsaka lidande och dödande är det vår moraliska skyldighet att göra det,

oavsett om det är ”naturligt” eller ”onaturligt” att äta kött.

Den som gillar att åberopa vad som är ”naturligt” kan säga att det är naturligt att människan försöker äta så näringsrikt och klokt som möjligt, utan att det går ut över andra individer (kannibalism vore inte okej, även om människokött vore nyttigt). Kosttillskott kan spela en roll i en sådan hänsynsfull, förnuftig och ”naturlig” diet.

I ett svar till Jack Weir, som i sin kritik av vegetarianismen flera gånger använder begreppet ”naturligt”, diskuterar filosofen Steve Sapontzis bl.a. kosttillskott och vad ”naturligt” betyder. ”... Weir, som många miljövänner, tycks anse att göra det som är ”naturligt” innebär att återvända till ett enklare, icke-teknologiskt, landsbygdsliv. Men om biologin har lärt oss någonting under de senaste 150 åren så är det att vad naturen handlar om är förändring. Det som vi, likt alla djur, är ”av naturen” är i en evolutionsprocess. Alltså, hänvisningar till vad vi är ”av naturen” kan inte innebära att vi måste eller ens bör förbli som vi är eller återvända till vad vi var.”, *Between the Species winter* 1991, s 30f.

Om kosttillskott skriver Sapontzis på samma sida. ”...att Weir gillar att tänka på sig själv som en köttbitstuggare snarare än en vitaminsväljare har föga betydelse när frågan gäller om vi har en moralisk skyldighet att upphöra med att utnyttja djur som mat.” (min översättning)

Nils Uddenberg diskuterar ”naturligt” och ”onaturligt” i *Prometheus och Dryaden* (1990), kap. 7.

52. Grisarna har det bra i Sverige!

Antal slaktade grisar är Slakteriförbundet/Scans uppgift. Personlig kommunikation 29/5 1997.

”Bara 2 000 (en promille) av landets 2,3 miljoner slaktsvin får gå ute fritt och böka”, skriver Ann-Marie Schröder i *Köpa mat*, s 32

”Vart fjärde slaktsvin har lungskador visar besiktningsveterinärernas slaktstatistik”, skriver Schröder i *Köpa mat*, s 45. TV 2:s Norra Magasinet 2 13/2 1995 och 27/2 1995 granskade det svenska lantbrukets djurhållning. Programmen uppgav bl.a. att 90 procent av slaktsvinen drabbas av lunginflammation p.g.a. stallmiljön och att bara lite drygt en promille av dem släpps utomhus.

”Grisar kan utveckla grava magsår på mindre än ett dygn i samband med transport och slakt.”, skriver Per Jensen i *Stress i djurvärlden*, s 36. Om suggors rörelsebehov skrev han i *Dagens Nyheter* 7/6 1990.

Om lungsäcksinflammation se Jensen *Djurens beteende*, s 126.

Om den belastning som grisar utsätts för när de bara efter några veckor tas från suggan skriver Jensen i *Stress i djurvärlden*, s 115.

Om grisarnas liv från 25 kg till 110 kg se veckotidningen *Land* nr 4/1997.

För antal grisar som föds upp i annan besättning än de är födda, se *Svinboken för avels-, smågris- och slaktsvinsuppfödare*, Andersson, Kjell m fl (1990), s 96. Om svansbitning och kannibalism skriver man på s 100f, och om att svin är lättstressade på s 116. Att möjlighet att röra sig gynnar grisar slås fast med en formulering som sä-

kerligen röjer något av hur djurindustrin ser på sina ”produkter”: ”Möjligheter till motion, större boxutrymme och halkfria golv är andra faktorer som gynnar djurens hållbarhet (sic!).” s 63.

Hörselskador på grisar

”Det kan vara svårt att tro att grisar är lågmälda om man upplevt det öronbedövande oväsandet i ett modernt gris-hus. Här får både människor och djur hörselskador av skriken från de yngsta djuren som väntar på mat. Men det visar sig att när grisar får gå lösa och bestämma över sig själva och äta när de är hungriga, så är de lika lågmäلت småpratande som sina vilda släktingar. Skrik och jämmer förekommer bara om de blir skrämda eller skadar sig.” Börresen *Husdjuren och deras människor*, 82. I *Djurens rätt* nr 3/1994 finns en lång artikel om grisar. EarthPig heter en kampanj för grisar. Man finner den på:

<http://labyrinth.net.au/~dmajor/cyberpig.htm>

53. Ägg är nyttig och billig mat

Om sandbadets betydelse för hönan skriver Per Jensen i *Stress i djurvärlden*, s 132.

Generell hönsinformation finns i *NSMPD:s faktablad nr 9* och *Dagens Nyheter* 17/11 1996.

Om slaktkycklingarnas svåra situation skriver Jensen i *Djurens beteende*, s 172 och Schröder i *Köpa mat*, s 55. Kycklingköttproduktionen nämns också i *Höns och andra fjäderfän* (1994) av etologen och hönsforskaren Kristina Odén. Denna bok är en bra källa till hönsfakta. Hon skriver bl.a. att urhönan värpte 10-20 ägg om året, att jämföra med dagens industrihönor som man fått att värpa mer än 250 ägg om året. s 37.

Den höga äggproduktionen är en av orsakerna till hönornas lidande. Ett annat problem är den proteinrika föda som hönorna ges, för att de ska värpa så mycket som möjligt. Tio procent av hönorna har magproblem p.g.a. denna kost Schröder *Köpa mat*, s 89.

I ett brev till statsminister Ingvar Carlsson, 20/9 1987, tog Astrid Lindgren upp det faktum att jordbruksnämnden gav 19 miljoner till kyckling- och fjäderfäindustrin. Av dem skulle 8 miljoner användas till reklam och marknadsföring. Astrid Lindgren och Kristina Forslund *Min ko vill ha roligt* (1990), s 65.

54. Djurförsöksmotståndare är vetenskapsfientliga!

Regan skriver detta i *The Case for Animal Rights*, s 388

Forsman refererar ett par olika ståndpunkter om djurrättsaktivisternas kunskap om djur i *Djurförsök*, s 115.

Artisken är högmodet och fåfångans etik, medan djurrättsidéerna vuxit fram ur insikten att människan inte är något gudaväsen, utan en art bland andra. Som James Rachels uttrycker det:

”Universum är ungefär 16 miljarder år gammalt - det är den tiden som förflutit sedan ”big bang” - och jorden själv blev till för cirka 4,6 miljarder år sedan. Livets utveckling på planeten var en långsam process, vägledad inte genom av någon avsikt eller vilja utan (i stort sett) genom slumpmässig mutation och naturligt urval. De

första människorna dök upp helt nyligen. De stora dinosauriernas utdöende för 65 miljoner år sedan (möjligen som ett resultat av en katastrofal kollision mellan jorden och en asteroid) lämnade ekologiskt utrymme för utveckling av de få, små däggdjur som fanns, och efter ytterligare 63 eller 64 miljoner år, producerade en linje av den evolutionen slutligen oss. I geologisk tid kom vi bara igår.

Men våra förfäder hann inte mer än anlända, förrän de började anse sig själva som de mest betydande i hela skapelsen. Somliga av dem inbillade sig till och med att hela skapelsen var till för deras skull. Alltså; när de började utveckla teorier om rätt och fel, ansåg de att skydd av deras intressen hade ett sorts avgörande och objektiva värde. Resten av skapelsen, resonerade de, var avsedd för deras nyttjande. Vi vet bättre nu. Vi vet att vi existerar på grund av en evolutionär slump, som en art bland många, i en liten och obetydlig värld i ett hörn av kosmos.”, *The Elements of Moral Philosophy* (1993), s 181.

56. Djurförsöken är tillförlitliga!

Djurrättsrörelsen bekämpar djurförsöken för att de är oetiska, inte för att de är ovetenskapliga, och den handfulla djurförsöksmotståndare som kallar dem ”vetenskapligt bedrägeri” och dylikt gör djurens sak en otjänst. Men väl underbyggd och saklig vetenskaplig kritik av djurförsöken är förstas på sin plats, så länge man inte glömmet huvudmotivet till djurförsöksmotståndet. Sådan kritik presenteras av Robert Sharp i hans böcker *The Cruel Deception* (1988) och *Science on Trial* (1994). I *Djurens rätt* nr 5/1996 finns en lång intervju med honom. I NSMPD:s rapport *Djurförsök - på vems villkor?* (1996) skriver man: ”Aspirin ger fosterskador på råttor, möss, katter, hundar och apor men är relativt ofarligt för gravida kvinnor. Å andra sidan har det konstaterats att t.ex. suprofen (Suprol) som används av patienter med artrit gav njurproblem och smärta i sidan hos patienter, trots att djurförsök genomförts och resultaten av dessa tydde på att det var säkert. Inga negativa effekter hade uppmärksamats på hjärtat, njurarna eller centrala nervsystemet hos flera olika djurslag. Men de personer som hade använt medlet fick ändå stå under kontroll av njurarna under två år efter det att de slutat äta medlet. Andra exempel är antibiotika som har hög toxisk effekt på marsvin; morfin som gör katter hyperaktiva och HIV 1 eller HIV 2 som utvecklar aids hos människa men inte finns hos andra djurarter. Endast schimpanser kan infekteras med HIV 1, men de utvecklar inte sjukdomen. Alzheimer och Parkinsons är sjukdomar som inte har en direkt motsvarighet bland de andra djurslagen.”, s 43.

57. Om djurrättsaktivisterna var konsekventa skulle de inte använda mediciner som testats på djur.

Pluhar *Beyond Prejudice*, s 300.

Faktum är att de nedfrysningsexperiment som japanska forskare gjorde på krigsfångar under andra världskriget gav mycket intressant information. Till den grad att USA de som utförde dem straffrihet under förutsättning att man överlämnade forskningsresultaten. Om detta står i Linzey Christianity and *The Rights of Animals*, s117.

Se även Forsman *Djurförsök*, s 169.

Gary Francione bemöter frågan ur ett djurrättsperspektiv i *Textbook Examples of Confusion*, #11, på Rutgers Animal Rights Law Centers hemsida.

58. Även djuren gynnas av djurförsöken!

Regan säger detta på Linzey & Regan *Getting it Taped*.

59. Vi bör acceptera päls från djur som fångats med saxfälla, för indianerna och eskimåernas skull!

Att endast två procent av Kanadas ursprungsbefolkning, inuiter, ägnar sig åt fångst av pälsdjur hävdas i *Djurens rätt* nr 5/1996.

Ursprungsbefolkningars fångstjakt diskuteras av Lawrence Finsen och Susan Finsen i deras bok *The Animal Rights Movement in America*. De skriver bl.a. att ursprungsbefolkningen i Amerika har olika uppfattningar om denna jakt. "Paul Hollingsworth, en Ojibwa artist och grundare av Native/Animal Brotherhood, hävdar att den internationella pälsindustrin och Kanadas regering (som stödjer den) använder ursprungsbefolkningen för deras egna mål utan verklig omsorg om dessa ursprungsbefolkningars överlevnad. Istället, betraktar han den historiska introduktionen av kommersiell fångstjakt som en del av en process att begränsa ursprungsbefolkningar till reservat och att förstöra deras traditionella kultur" (min översätt), s 243.

60. Pälsdjuren är domesticerade, ett slags husdjur. De lider inte i burarna!

Prof. dr. A. Nabholz, Schweiz, skriver: "Ingen kan påstå att minkar och rävar i pälsfarmer är tama och - därför - kan de inte anses vara domesticerade". Han citeras i NSMPD:s skrift *Pälsdjursfarming*, s 32.

Silverräv, blåräv och mink "kan knappast ännu kallas domesticerade" skriver författarna till *Husdjur - ursprung, biologi och avel*. Göran Björnhag, Eva Jonsen, Erik Lindgren, Birgitta Malmfors (1989), s 17.

Jan Englund är docent vid Naturhistoriska museet. Som någon som studerat rävar i tjugo år säger han: "Räven har stort behov av att röra sig över stora ytor. Det behovet är genetiskt nedärvt." *Djurens rätt* nr 1/96.

61. Läder och päls är miljövänligt!

Om läder, se *Biff och bil? - om hushållens miljöväl* (1996), s 32 och veckotidningen *Miljömagasinet* 19/12 1997.

Om miljöproblemen vid pälsfarming står i *Pälsdjursfarming*. Se även Klinkemann *Pälsnäringen - koloss på lerfötter*, s 46.

"25-50 procent av slakthusens vinst kommer från läderindustrin", skriver Peter Cox i *The New Why You Don't Need Meat*, s 205.

62. Att de rovgiriga minkarna gör rent i skogens skafferier beror på stolliga djurvänners minkutsläpp!

Vetandets världs miljöupplaga, P 1, 5/10 1997

Bara i Stockholms län fångas årligen 2 000 minkar, och detta är "en droppe i havet" enligt Stockholms läns jaktvårdsförening. Personlig kommunikation november

1997.

De stora minkutsläpp som gjordes i Sverige under 1997 och 1998 har kritiserats av bl.a. Emilie E:son, talesperson för Djurens befrielsefront, och Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök. I *Djurens rätt* nr 1/1998 kritiserar Linus Brohult utsläppen ur ett ekologiskt perspektiv. Kritiken mot utsläppen kritiserar i *Djurens rätt* nr 5/1997.

63. Jakt är en gammal fin tradition!

Jaired Diamond *Den mänskliga apans uppgång och fall*, s 48f. Han skriver också: "Idag anses det som ett uttryck för höjden av machomaskulinitet att skjuta ett stort djur. Manliga antropologer, som är fångade i denna mystik, tycker om att betona storviltjaktens nyckelroll i människans utveckling."

Det faktum att jakt varit något män sysslat med har säkerligen också bidragit till att höja jaktens status. Allt emedan att jaktens kritiker, djurskydds- och djurrättsrörelsen, har varit och är kraftigt dominerad av kvinnor. I många svenska jaktlag röstar man om kvinnor ska få vara med och jaga (*Ekot* P 1, 31/8 1997)

64. Vad är oetiskt med älgjakt?

Om antalet skadeskjutna djur, se *Djurens rätt* nr 5/1996. SNS:s demokratirapport citeras i tidskriften *Jaktdebatt* nr 4/1996.

Jägarförbundet har under många år fått stora summor i statsbidrag se *Dagens Nyheter* 1/7 1997 och *Djurens rätt* nr 2/1997.

Dessutom. Vilket syfte tjänar allt detta lidande för älgindividerna. I *Viltökologi i teori och praktik* (1981) skriver Lennart Hansson " ... i de största delarna av artens utbredningsområde i Norden är älgens skadegörelse på skogen tämligen måttlig.", s139.

Också hundar far illa

I *Kunskap och jakt*, vägen till jägarexamen av Christer André beskrivs något av jaktens lidande: "En träff i lungorna ger både förblödning och kvävning. Dåliga träffar, dvs. utanför hjärt-/lungområdet, i t ex lever eller njurar, leder till en långsam förblödning och kan ge en mycket utdragen döds kamp. Det nästan värsta som kan hända, träff i mag-/tarmområdet, ger sällan någon blödning, men innebär en långsam död med ett mycket svårt lidande för djuret." s 196.

Men inte bara bytesdjuren drabbas, utan även hundarna. Samme författare skriver: "En dåligt tränad jakthund kan ta stryk i frambenens leder och riktigt ambitiösa hundar kan rent av jaga ihjäl sig." s 220.

Jakt för samhällseliten

"Redan i vår första riksomspännande lag, Magnus Erikssons allmänna landslag från 1351, förklarades högviltet - älg, hjort och rådjur - vara konungens djur, och jakt på dem förbehölls honom. Under Wasakungarna på 1500- och 1600-talen tillkom efterhand en allt tydligare uppdelning av de lagliga rättigheterna: kungen ensam var jakträttsinnehavare på kronans jord, men även adeln tilläts jaga högvilt på egen mark- till skillnad från de jordägande bönderna." *Jägarskolan* av Svenska jägarförbundet (1992), s 17.

65. Den så kallade sårchocken gör att djuren

inte känner smärta när kulan träffar dem!

Birger Schantz i veckotidningen *Land* nr 12/1997.

66. Jakten håller nere viltpopulationen!

”För att förbättra vilttillgångarna sätter man ofta ut - eller inplanterar - vilt som fötts upp i fångenskap eller infångats på annat håll.” Svenska jägarförbundet *Jägarskolan* (1992), s 122.

När rovdjur behöver dödas

”Vissa arter måste dock begränsas till det antal som är rimligt med hänsyn till risk för skadegörelse på lantbruk, skogsbruk och andra näringar. Vidare kan några av de sk predatorena, som livnär sig på de för oss värdefulla viltarterna, också behöva begränsas.” Svenska jägarförbundet *Jägarskolan* (1992), s 125.

”Flera rovdjurs- och rovfågelarter har dock under senare tid minskat katastrofalt. För några är det främst miljögifterna som förorsakat nedgången, men i flera fall har också jakten haft stor inverkan. För de stora rovdjuren har jakten varit avgörande för tillbakagången.” *Jägarskolan*, s129.

Duvhöken är en konkurrent

Att se en duvhök i skyn skulle de flesta svenskar betrakta som en naturupplevelse. Men inte de som vill ha änder och harar för sig själva.

”Bland rovfågeln är det bara en art som verkligen vållar avsevärda bekymmer, nämligen duvhöken. Den lever till stor del på skogshöns, ripor fasaner, raphöns, änder och harar. Den tar också ekorrar, nötskrikor, en och annan kråka och skata, hackspettar och sommartid åtskilliga trastungar.” *Jägarskolan* s 130.

Rovdjurshatet

Stundtals blir jägarnas rovdjurshat nästan komiskt. Som när de ondgör sig över hur rovdjuren hotar jägarnas hundar. I början av 1998 gick Svenska jägarförbundet ut och sa att man övervägde att kräva skydds jakt på vargar i flera landskap, bl.a. för att de hotade hundarna (*Dagens Nyheter* 19/1 1998).

Över sjuhundra hundar dödades i trafiken 1995. Tre hundar dödades av vargar. Men tjugoen hundar blev samma år dödade av jaktvapen. Allt enligt statistik från Naturvårdsverket.

Jägarna själva dödade alltså sju gånger fler hundar än vad vargarna gjorde.

Sportsmanship

Att jaga från bil vore ingen sport. Då vore jakten över för snabbt. ”Grundregeln är att motordrivet fortskaffningsmedel inte får användas så att jakten underlättas. Jakt får således inte bedrivas från någon form av motordrivet fortskaffningsmedel på land.” *Jägarskolan* Svenska jägarförbundet (1992), 327.

Varför döda små djur

”Genom jakten reglerar vi stammarna av våra stora hjortdjur. Däremot är jakten försumbar som reglerande faktor för småviltarterna.” **Jägarfakta** av Ulf Granström och Anders Waldemarsson (1996), s 78.

Älgolyckor

Älgjakten legitimeras ibland som en trafiksäkerhetsfråga. Men observera att endast en liten andel, mellan två och

fem procent, av trafikolyckorna är älgolyckor enligt *Ett hundra frågor om älgen. Jägare och skogsfolk frågar. Forskare svarar.* Skogsstyrelsens förlag (1993), s 91.

Författarna skriver: ”Eftersom Sverige genomkorsas av vägar - 200 000 km allmänna vägar och 200 000 km övriga vägar - och en älg normalt rör sig inom ett område som innehåller åtminstone sju km allmän väg (och lika mycket annan väg), är det orealistiskt ”att skjuta bort älgarna längs våra vägar.”, s 94.

67. Människans överlägsna intelligens gör att vi lider mer än djur!

Bernard Rollin *The Unheeded Cry - Animal Consciousness, Animal Pain and Science* (1990), s 144. Brigid Brophy i *Djur, människor, moral*, red. Godlovitch och Harris, s 158.

Singer *Praktiskt etik*, s 62.

68. Om djuren inte mådde bra skulle de inte växa och producera ägg, kött och päls!

Exemplen är tagna från Per Jensen *Djurens beteende*, s 147f

Docent Kristina Forslund hävdar följande: ”Avlar man djur för att de ska få en vacker päls eller för att de ska lägga ett ägg varje dag, är det självklart att den egenskapen blir den mest framträdande, men det har inget med djurens trivsel att göra.” Från *Expressen* ”Snygg päls betyder inte att jag trivs” (9/2 1989), citerad i NSMPD:s *Pälsdjursfarming*, s 31.

69. Djuren har det bra. Det vore inte lönsamt att behandla dem illa!

Jim Mason och Peter Singer *Animal factories* (1980), s 49ff.

Singer behandlar detta i *Djurens frigörelse*, s 132, s 167.

70. Djuren vet inte om något annat liv.

Om djurs motivationssystem, t.ex. grisars behov av bobyggning, skriver Jensen i *Stress i djurvärlden*, s 60ff. Se även Kristina Odén och Vonne Lund *Samarbeta med djuren*, s 10.

Om djurs behov av utlopp för sitt nedärvda beteende och de tomgångshandlingar, stereotypa rörelser, som kan följa av att de är stressade och inte får utlopp för naturligt beteende behandlar även *Husdjur - ursprung,biologi och avel*. Författare: Göran Björnhag, Eva Jonsson, Erik Lindgren, Birgitta Malmfors (1989), s 93.

71. Hur vet du att djur lider?

Descartes ståndpunkt diskuteras utförligt i första kapitlet av Tom Regans *The Case for Animal Rights*.

Se även Peter Singer *Djurens frigörelse*, s 219ff och Forsman *Djurförsök*, s 79.

Resonemanget om djur och människors lidande följer Peter Singers *Djurens frigörelse*, s 40ff.

En utförlig diskussion kring djurs förmåga att lida presenteras i David DeGrazias *Taking Animals Seriously*. Hans slutsats är att de flesta eller alla ryggradsdjur och kanske några ryggradslösa djur kan lida.

Sverre Sjölander skriver om djurs förmåga att känna smärta i sin lilla bok *Etologi* (1980), s25. Många djur och människor har en likartad hjärna och ett likartat nerv-

system. Alltså bör vi utgå från att det inte finns någon avgörande skillnad mellan hur djur och människor upplever smärta, tills något annat kan bevisas, hävdar han.

72. Ett vilt djur skulle avundas tamboskapen som får stå i en varm och trygg ladugård!

Om James Boswells försvar av slaveriet står i Birgitta Forsmans doktorsavhandling *Djurförsök*, s 86.

Etologen Per Jensen skriver: " ... Djuren serveras ofta sin mat koncentrerat, de kan bli fysiologiskt mätta och välnärda på kort tid, men de får för lite utlopp för sitt naturliga beteende. En gris tillbringar i det vilda mellan sex och åtta timmar när de är på bete. På stall är måltiden ofta över på en halvtimme." *Stress i djurvärlden*, s 117.

I naturen går ca 80 procent av hönsens dag åt till födosök, skriver Kristina Odén i *Höns och andra fjäderfän* (1994), s 162.

För djurs dygnsrytm se Per Jensen *Husdjurens beteende*, s 54. Det är uppenbart att den överväldigande största delen av lantbruksdjurens vakna tid - om de får gå fria dvs. - ägnas åt födosök, betning och (för idisslare) idissling.

Francione *Rain without Thunder*, s 108.

73. Hur vet du vad djuren vill? De kan inte tala!

Filosofen Bernard Rollin hävdar att vissa mentala tillstånd hos vissa djur är lättare att förstå än vissa mentala tillstånd hos människor. Han nämner som exempel att han har lättare att förstå vad ett handdjur som kopulerar känner, än en kvinnas njutningsfulla upplevelser när hon har sex. *The Unheeded Cry* (1989), s 149.

En annan aspekt av frågan är att människor som lever med andra djur under lång tid lär sig att kommunicera med dem. Att vi inte förstår djur beror till åtminstone en liten del på att vi inte är vana att omgås med dem.

I vilket utsträckning djur kan kommunicera är omdebatterat. Jeffery Masson och Susan McCarthy tror att vi undervärderat djur i denna bemärkelse. "När psykologen Irene Pepperberg lämnade hennes papegoja Alex hos veterinären för lungkirurgi ropade Alex, "Kom hit. Jag älskar dig. Jag är lessen. Jag vill gå tillbaka." Han trodde att han hade gjort dåligt och skulle överges som straff.", skriver de i sin bok om djurs känsloliv *When Elephants Weep* (1996), s 217.

74. Köttproduktion är miljöanpassad, ekologisk och naturlig.

Biff och Bil? - Om hushållens miljöval (1996) heter en rapport från Naturvårdsverket som uppmanar till minskad bilism och minskad köttkonsumtion. Man konstaterar bl.a. att djurhållning leder till utsläpp av ammoniak, som bidrar till övergödning av skog och vatten; att det krävs mer energi att producera animaliska produkter än vegetabiliska livsmedel; samt att jordbrukets kvävebelastning minskar om vi ersätter proteiner från djurriket med proteiner från växtriket. Kväveutsläppen bidrar till övergödning, med påföljande algblooming och fiskdöd.

I sin licentiatavhandling *On a Sustainable Metabolism*

for The Industrial Society (1995) konstaterar Chalmersforskaren Stefan Wirsenius att "en global omställning till vegetarisk diet är en uppenbar möjlighet för en mer effektiv mathushållning" (min översättning), s 7. Bakgrunden är förstås att upp till 90 procent av proteinet och 96 procent av kalorierna går förlorade då man ger spannmål till boskapsdjur. Se Joni Seager *Världens Miljö-Atlas* (1995), s 103.

Det välrenommerade miljöforskningsinstitutet World Watch Institute har påtalat att vi som en följd av befolkningsökningen går mot en global livsmedelskris och att vi således måste konsumera mindre animalier. Idag går 35-40 procent av jordens spannmål till djurfoder. Om detta skriver man i artikeln "Den hotande livsmedelskrisen" i *Tillståndet i världen -94*.

I sin rapport *Ställ om för Rättvist Miljöutrymme - Mål och beräkningar för ett hållbart Sverige* (1997) konstaterar Miljöförbundet Jordens Vänner att den svenska köttkonsumtionen måste minska i solidaritet med de svältande och av miljöhänsyn.

Regnskogsskövling

"Ur ett miljöperspektiv är köttätandet en dyr vana", skriver Joni Seager i *Världens Miljö-Atlas* (1995), s 103. "Enbart i Mexiko har 15 miljoner hektar skog skövats sedan 1987 för att ge plats åt betesmark för boskap. Mellan 1966 och 1983 avverkades 104 000 kvadratkilometer av den brasilianska regnskogen i kommersiella syften, varav närmare 40 procent för storskalig boskapsdrift", skriver Seager, s 103.

Biologen Ingemar Hedström tar upp samma tema i sin bok *..Och det som är på Jorden* (1991), s 13.

"Antalet biffkor i Guatemala, Honduras, Nicaragua och Costa Rica fördubblades mellan åren 1960-1980, samtidigt som en fjärdedel av skogarna uttraderades", skriver han.

Vattenbrist

Under rubriken "Akut brist på färskvatten" skriver *Ingvar Andersson* (Dagens Nyheter 26/10 1996) om att vatten håller på att bli en global bristvara. Köttkonsumtionen är en viktig orsak till detta, konstaterar han.

"För att producera ett kilo vete i västvärldens moderna jordbruk krävs i genomsnitt 250 liter vatten, medan ett kilo kött erfordrar hela 25.000 liter", skriver Seager i *Världens Miljö-Atlas*, s 103. Ovanstående fakta torde räcka för att en gång för alla slå fast att miljön och jordens fattiga inte har råd med i-ländernas köttkonsumtion.

Mer om mat och miljöns marodörer

En mycket faktarik artikel om köttets negativa miljökonsekvenser är "Kött åt det rika gör jorden fattigare" i *Tillståndet i världen -92*. Läs den gärna jämsides med Svensk köttinformations inlägg i debatten, *Ett kompendium om Kött och Miljön* (1996).

Om djurstallarnas och gödsellagringens utsläpp av ammoniakkväve till atmosfären, som försurar skog, vatten och mark, kan man läsa i *Från jord till bord* av Bengt V. Hofsten och Peter Bergkvist (1989), s 51.

Läckande gödselupplag, ensilagesilos och spillvatten från mjölkkrum, spolplattor etc. orsakar dessutom vattenföro-

reningar, skriver författarna på samma sida.

”Om vi nu ändå accepterar principen om lika för alla innebär den att en genomsnittlig svensk livsstil måste läggas om med ungefär två tredjedelar när det gäller sådant som energianvändning, köttätande, materialförbrukning.” skrev ekonomen och författaren Kenneth Hermele i *Arbetaren*, nr 37 1997.

”– Spis mindre kött. Vegetarmat er generellt sett bedre for miljøet enn animalisk mat, sier den svenske forskeren Annika Carlsson Kanyama, på institutt for miljø- og energisystem ved Universitet i Lund.”, skriver den norske miljøtidningen *Natur & miljø Bulletin* nr 4 1997.

75. Men jag har hört att köttätande är mer miljövänligt!

New Scientist 6 december 1997

Naturvårdsverket *Att äta för en bättre miljö* (1997)

Se även *Djurens rätt* nr 1/1998.

76. Är inte djurrättsfilosofin okänslig för naturen?

I debatten mellan djurrättsfilosofier och djupekologer finns det olika schatteringar. Från de som ser rörelserna som närstående varandra till de som vill distansera sig från den andra sidan. Linus Brohult presenterar förhållandet mellan djurrättsfilosofi och miljöetik i *Djurens rätt* nr 3/1998.

Peter Singer diskuterar djupekologin i *Praktisk etik*, s 246.

I en intervju i den franska djurrättstidskriften *Cahiers antispécistes* nr 2/1992 uppgav filosofen Tom Regan att djurrättsrörelsen står människorättsrörelsen närmare än den ekologiska rörelsen, eftersom djurrättsrörelsen, likt människorättsrörelsen men tillskillnad från ekologiskt inspirerade tänkare och rörelser, sätter individen i centrum. Tidskriften *Cahiers antispécistes* tar för övrigt klar ställning mot ”ekologismen”. De flesta av tidskriftens artiklar finns på deras ambitiösa hemsida:

<http://www.mygale.org/08/antispe>

78. Växter kan känna smärta!

Fakta om Hubbard finns i Peter Cox *Why you don't need meat*, s 203.

79. I naturen äter djuren varandra.

Det är i och för sig irrelevant för frågan, men det är ändå likväl lustigt att vissa köttätare framställer naturen som ett frosseri i kött och blod, när i själva verket mer än 90 procent av alla däggdjur och kanske 80 procent av fåglarna är växtätare. *Husdjur - ursprung, biologi och avel*. Av Göran Björnhag, Eva Jonsson, Erik Lindgren, Birgitta Malmfors (1989), s 202.

80. Måste inte djurrättsaktivister agera polis i naturen och rädda haren från räven?

Tom Regan svara på denna fråga genom att säga att vi endast är skyldiga att undsätta offer för orättvisa, och eftersom rovdjuren ej kan begå orättvisa handlingar (efter som de inte är moraliska aktörer som kan reflektera etiskt) är dess offer ej offer för orättvisa. Alltså har vi ingen skyldighet att ingripa i naturen, *The Case for Animal Rights*, s 285. Regans resonemang leder bl.a. till

den underliga slutsatsen att vi inte har någon moralisk skyldighet att varna någon för ett hotande stenras, vilket filosofen Dale Jamieson påpekat.

Sapontzis

Filosofen Steve Sapontzis skriver följande om frågan: ”Där vi kan förhindra att djur jagar och dödar andra djur, utan att förhindra lika mycket eller mer lidande än det vi skulle förhindra är vi moraliskt förpliktade att göra så som en följd av principen att vi är skyldiga att förhindra omotiverat lidande som kan undvikas”. Han fortsätter dock med: ”Bortsett från att förhindra det dödande som sker av djur som vi kontrollerar (t.ex. sällskapsdjur), tycks det som om djurrättsaktivister under överskådlig tid använder sina resurser bättre genom att förhindra det omotiverade lidande som människor orsakar djur, snarare än att försöka förhindra vissa djur från att döda andra”. *Morals, Reason and Animals*, s 247.

Pluhar

Evelyn Pluhar anser att de djur vars liv inte redan störts av mänsklig inblandning bör tillåtas leva sina egna liv. Rovdjurs frihet och välbefinnande förutsätter att de dödar och att hindra dem från detta skulle kränka rovdjurens grundläggande rättighet. Vi bör dock hindra våra sällskapsdjur, t.ex. katter från att döda, eftersom dessa kan erbjudas stimulering på annat sätt. *Beyond Prejudice*, s 276 f.

81. Är vi inte skyldiga att döda alla vilda djur för att minska lidandet i världen?

Rachel refererar Darwin i *Created from Animals*, s 106.

83. Men fåren har det väl bra?

Om de negativa sidorna av fårskötsel, se Jensen *Stress i djurvärlden*, s 218. Han skriver dock samtidigt att fårskötsel möjligen är den husdjurshållning som bedrivs på det mest naturliga sättet.

Om fårakta, t.ex. för fåren i Australien, se den engelska tidningen *The Vegan Spring* 1998.

En kritisk granskning av ullindustrin görs i artikeln ”Wool Machines” i *Arkangel* nr 15.

Mer information kan beställas av *CALF* (Campaign Against Leather and Fur) BM 8889 London WC1N 3XX

84. Djurparkerna behövs i utbildningssyfte!

Om Zoo Check kan man läsa i Barbara James *The Young Persons Guide to Animal Rights* (1992), s 133.

En djurrättsfilosofisk diskussion av djurparker ges i David DeGrazia *Taking Animals Seriously*, s 290ff.

Filosofen Dale Jamieson argumentera mot djurparker i sin artikel ”Against Zoos”, i Peter Singers antologi *In Defense of Animals* (1985).

Om djurparker i allmänhet, se t.ex. *Beyond the Bars - The Zoo Dilemma* (1987).

86. Djuren omvandlar växter som vi inte kan äta till animaliskt protein!

Om hur spannmål går till djurfoder se t.ex. World Watch Institute *Tillståndet i världen* -94 .

Singer *Praktisk etik*, kap 4 och 5.

Tom Regan *The Case for Animal Rights*, s 337.

Pluhar *Beyond Prejudice*, s 296.

Och ja, Sverige kommer på sikt att tvingas att odla upp den odlingsbara mark som inte brukas. "Sverige har stora arealer jordbruksmark. Vi får på sikt vara beredda att exportera livsmedel. Idag sker dock precis det motsatta. Sverige importerar 360 000 hektar jordbruksmark mer än vi exporterar", skriver Miljöförbundet Jordens Vänner i *Ställ Om - för rättvist miljöutrymme* (1996), s15.

87. Att bara jag blir djurrättsaktivist och vegetarian gör ingen skillnad!

Shaw refereras i *Djurens frigörelse*, s 185.

Einstein citeras i Barbara James *The Young Persons Guide to Animal Rights* (1992), s 19.

Vid kontroversiella frågor formar människor sina åsikter i enlighet med den allmänna opinionen, enligt en kommunikationsteori som kallas "tystnadsspiralen". Ju fler som gör sin röst hörd i en särskild fråga i det offentliga samtalet, desto lättare är det för andra att ansluta sig till den idé som förespråkas. Vi flyter med strömmen. Om opinionsklimatet går emot oss tenderar vi att tystna, och ansluta oss till den dominerande sidan. I enlighet med denna teori skulle det bli lättare att bli vegetarian, fler skulle ansluta sig till det vegetariska lägret, i takt med att vegetarianism förespråkas offentligt och medierna avspeglar denna opinion.

88. Djurrättsaktivister demoniserar motståndarna.

I *The Case for Animal Rights* kritiserar Tom Regan vad han kallar "the cruelty-kindness view", dvs. idén att man inte ska vara "grym" mot djur, utan vara "snäll" mot dem. Det är en uppfattning som finns hos många djurskyddsorganisationer, skriver han. Vad man känner för ett djur är en helt annan sak än om det är rätt att plåga djuret, hävdar han, och ställer mot "var snäll med djuren"-idén sin teori om att djur har rättigheter, oavsett vad vi må känna för dem. s 195ff.

(De som resonerar som Regan gillar alltså inte uttrycket "djurvän", eftersom det antyder att vi måste hysa varma känslor för djur. Djurrättsteorin hävdar att vi måste respektera djurs rättigheter även om vi avskyr djur.)

Systemkritik och demonisering

Finsen och Finsen diskuterar frågan om demonisering i *The Animal Rights Movement in America*, s 277f.

Om att demonstrera vid individers bostäder, trycka affischer som visar djurförsöks bild och telefonnummer och på annan sätt svärta ned och skymfa motståndaren skriver de bl.a.:...det är inte alls säkert att denna strategi är begriplig med tanke på djurrättsfilosofin. När allt kommer omkring, djurrättsförsvarare står för en institutionell kritik snarare än en som bygger på våldsamma individers grymma karaktär.", s 277.

I sin avhandling *Djurförsök* skriver Birgitta Forsman : "Från AR- och AV-rörelsens (djurrätts- och anti-djurförsöksrörelsen, min kom) sida finns ett intresse av att dramatisera handlingen djurförsök och demonisera personen bakom", s 120.

Med Lawrence Finsen och Susan Finsen kan man emellertid hävda det motsatta. Just för att det är en systemkritisk radikal djurrättsrörelse har man skäl att inte demonisera motståndaren.

Befria exploateringens agenter

Ytterligare än aspekt på frågan är den som bl.a. Andrew Linzey framfört: Djurrättsrörelsens kamp handlar inte bara om att befria djuren utan också om att befria människor, bland dem djurförsökare, slakteridirektörer osv., från deras roll som djurförtryckare. Linzey & Regan *Getting it Taped*.

89. Men ni säger ju att kött är mord?

En källa till ödmjukhet inför de icke-väckta kan vara det faktum att djurförtrycket har oerhört starka rötter i vår kultur, och det försvaras av starka ekonomiska, juridiska och politiska krafter. Det är alltså inte så konstigt att inte fler har brutit sig loss från djurutnyttjandet. Peter Singer påtalar detta i *Djurens frigörelse* och i nedanstående citat från en intervju i *Djurens rätt* nr 1/1998.

"Vi kan säga att kött är tortyr, men å andra sidan är det en tortyr som människor har begått i sekler och som jag själv tagit del i tills jag blev vuxen, och som min familj - som jag respekterar - fortfarande tar del i."

Andrew Linzey varnar för djurrättsrörelsens drag av självgodhet och egenrättfärdighet i bl.a. *Djurens rätt* nr 4/1996.

Vegan-poliser

Veganen Tom Regan talar i en intervju i tidskriften *Cahiers antispécistes* nr 2/1992 om vikten av att djurrättsaktivister möter icke-väckta med ödmjukhet och förståelse. "...det handlar om att bekräfta mänskligheten hos den som vi har framför oss. Om vi blir ursinniga, om vi talar till henne med förakt, så fjärrar vi oss från henne, och det hade varit bättre om vi tigit. Det händer att djurrättsaktivister är djurens värsta motståndare. Den här "vegan-polis" mentaliteten intresserar mig inte."

Plats för ödmjukhet

I artikeln "En rörelses medel skapar dess mål" berör Gary Francione och Tom Regan frågan om djurrättsrörelsens förhållande till djurskydds-rörelsen - två helt olika rörelser enligt deras mening. "...vår ståndpunkt betyder inte att djurförespråkare - varken tillhörande djurrätt eller djurskydd, eller andra - måste vara i ständigt krig med varandra, eller att de som förespråkar djurrätt skulle se ned på andra. Det finns gott om plats för ödmjukhet hos alla, massor av möjligheter att visa tolerans och tålmod med folk som just börjat tänka på dessa frågor..." *Ratatosk* nr 3/1997.

90. Djurrättsaktivister är terrorister som hotar och misshandlar djurförsökare!

Om våld mot djuraktivister kan man läsa i Richard Ryder *Animal Revolution* (1989), s 280.

Den som vill lära känna Animal liberation front (ALF) kan läsa dokumentär-romanen *Free the Animals!* av Ingrid Newkirk (1992). Den berättar sagan om "Valerie", grundaren av USA:s ALF.

I sin bok *Djur är inte människor* (1997) angriper filosofen Ingemar Nordin Tom Regan och Peter Singer. Detta bl.a. för att deras filosofi riskerar att legitimera terrorism. Om man jämför slakteriarbetare med nazistiska bödlar, ja då ligger det nära till hands att angripa slakteriarbetarna, resonerar Nordin. För det första har, mig ve-

terligen, varken Singer eller Regan någonsin ens kommit i närheten av att jämföra slakteriarbetare och nazistiska bödlar (Regan har talat om vikten att visa respekt för djurförsökare i Linzey & Regan *Getting it Taped*). För det andra förespråkar både Singer och Regan icke-våld. Regan är mycket influerad av pacifisten Mahatma Gandhi, han ger uttryck för detta i bl.a. *Getting it Taped*. Och i förordet till andra upplagan av *Djurens frigörelse* fördömer Singer våld mot människor och lyfter fram Gandhi och Martin Luther King som exempel att följa. "Mitt intresse för vegetarianism växte ur mina studier av Mahatma Gandhis liv och författarskap", skriver Regan i *All That Dwell Therein* (1982), s 1.

För det tredje gör man ett misstag om man tror att en viss form av missförhållande måste bekämpas med en viss metod. Som att oberättigat massdödande måste bekämpas med våld, oavsett andra relevanta faktorer, till exempel vad slags missförhållande det är fråga om eller i vilken tid och kultur dödandet sker. Utifrån vilket politisk problem man har kan man inte automatiskt härleda hur man ska gå till väga för att råda bot på problemet. Våld behöver till exempel inte bemötas med våld. Faktum är att många menar att icke-våld är den politiskt mest effektiva metoden för att motarbeta våld.

91. Vem kan man lita på?

Läkemedelsbolagen och köttindustrin säger en sak, djurrättsrörelsen en helt annan.

Descartes citeras i Tom Regan *All That Dwell Therein* (1982), s 5.

Peter Cox försöker svara på frågan varför man bör lita på honom i *The New Why you don't need meat*, s 1. Lantbrukarnas riksförbund (LRF) är en erkänt stark och mäktig lobbyorganisation. I *Makten över maten - Livsmedelssektorns politiska ekonomi* av Olof Bolin, Per-Martin Meyerson, Ingmar Ståhl (1984) skriver man om livsmedelsproducenterna: "Det kan enkelt konstateras att intresseorganiseringen på producentsidan varit framgångsrik och att man inte minst externt lyckats uppehålla bilden av LRF som språkrör för samtliga bönder.", s 81.

Tidningen *Småbrukaren* kritiserar ihärdigt LRF.

92. Vår kropp är skapad för kött. Vi har alltid ätit kött!

Colin Campell, professor i näringslära och biokemi, menar att vi kan ha börjat äta kött så sent som för 40 000 - 50 000 år sedan (Homo habilis, vår förfader som tillverkade verktyg, uppkom för cirka 2,3 miljoner år sedan), och att den stora köttkonsumtionen inte slog igenom förrän strax före den industriella revolutionen (Svenska Dagbladet 9/1 1996).

Det är förvisso ett irrelevant argument - men det kan ändå vara intressant att veta att somliga hävdar att våra runda tänder och långa tarmsystem pekar på att vi i huvudsak ätit vegetabilier. Det djur vars anatomi mest liknar människans, gorillan, äter enbart vegetabilier. Schimpanser äter i huvudsak vegetabilier.

Om gorillors och schimpansers matvanor skriver Victoria Moran i *Compassion - the Ultimate Ethic* (1991), s 38.

Att vår kropp antyder att vi "är skapade" för vegetabilier hävdar bl.a. Peter Cox i *The New Why You Don't Need Meat* (1994), s 30, och Andreas Cahling i *Allt om bodybuilding* (1994), s 154ff. Stjärnbodybuildern och vegetarianen Cahling betecknar kött och mjölk som "artfrämmande föda", s 157.

93. Att jämföra djurförtryck med rasism och kvinnoförtryck är en förolämpning mot svarta och kvinnor!

Fakta om antal slaktade djur i Sverige finns i *Djurens rätt* nr 3/1998.

Sapontzis *Morals, Reasons, and Animals*, s 85f.

I sammanhanget kan det vara på sin plats att påminna om att djurskydds- och djurrättsrörelsen alltid har varit kraftigt dominerad av kvinnor. Att 80 procent av medlemmarna är kvinnor i djurrättsorganisationer är inte ovanligt. Se Peter Singer *Hur ska vi leva?*, s 219.

94. Det är kränkande att jämföra djurfabrikerna med koncentrationslägren!

Isaac Bashevis Singer *Fiender* (1979), s 149, s 261.

"i många fall står djurfabrikerna knappast Auschwitz efter i fråga om grymhet" skrev filosofen Torbjörn Tännsjö i *Dagens Nyheter* 6/10 1996.

Författaren och poeten Göran Palm skildrar i *Sverige en vintersaga del 2*. (1991) ett besök i ett smågrisstall. Han liknar det vid ett interneringsläger där fångarna lever i trånga och stinkande celler.

"Jag minns hans mörka blick när vi kom ut i solen. Blicken sa: nu skildrar du förstås mitt smågrisstall som ett slags Belsen där jag är chef. Det har jag också gjort.", s 386. Belsen var ett tyskt koncentrationsläger.

I Richard H. Schwartz bok *Judaism and vegetarianism* (1988) kan man läsa om judiska aspekter på djurrätt.

Jews for Animal Rights är en amerikansk organisation som man finner på:

http://www.envirolink.org/arrs/jar/jews_ar.html

Mer information kan fås genom *The International Jewish Vegetarian Society*, Bet Teva, 855 Finchley Road, London NW 11 8 LX

95. Hur kan man bry sig om djurs lidande när så många människor lider!

Hur kan man bry sig om sin köttbit, när så många människor lider? Kött är dyrt, trots skattebetalarnas subventioner. Kött och charkvarorna är den största enskilda utgiftsposten i hushållens livsmedelsinköp. De motsvarar nära nog en fjärdedel av de totala matinköpen, dvs. 4 000 kronor per person och år, enligt Schröder *Köpa mat*, s 41.

96. Ni bryr er mer om djur än om människor!

Keith Thomas *Människan och naturen*, s 207.

Om slavmotståndarna, bl.a. William Wilberforce och Fowell Buxton, och Wollstonecrafts djurengagemang står i Singer *Djurens frigörelse*, s 241.

Om 1800-talets kvinno- och djurrörelse skriver Finsen & Finsen i *The Animal Rights Movement in America*, s 29ff.

Rachels betonar Darwins starka känslor för djur i *Created from Animals*. Francis Darwin citeras på s 213.

Undersökningen av Nordiska samfundet mot nordiska samfundets medlemmar refereras i *Djurens rätt* nr 4/1997.

Thorleif Pettersson citeras i Nils Uddenberg *Det Stora Sammanhanget* (1995), s 116.

Undersökningen av läsarna av *Animals' Agenda* och kongressledamöterna refererar Evelyn Pluhar i *Beyond Prejudice*, s 127.

Den sistnämnda amerikanska undersökningen refereras i Birgitta Forsmans avhandling *Djurförsök*, s 111.

Regancitatet är från *The Case for Animal Rights*, s xiii.

Regan skriver på samma tema i *Between the Species* spring 1991: "Parollen; Djurens frigörelse är människans frigörelse, är mer än en paroll". Han menar att framsteg på den ena fronten är intimt sammanflätad med framsteg på den andra. En koppling mellan de två frågorna är - något bl.a. Regan själv påpekar i denna artikel - är det enkla faktum att människor inte kommer att vara benägna att ta djurs situation på allvar så länge som de själva lever eländigt. Om detta skriver David Olivier, grundare av den franska djurrättstidskriften *Cahiers antispécistes*, i en artikel "Humans Are Animals Too" i *Arkangel* nr 16.

Singer uppfostrar till solidaritet med fattiga och flyktingar i bl.a. *Praktisk etik* kap.8 och kap. 9, hans bok *Hur ska vi leva?* och den smått klassiska artikeln från 1972 "Famine, Affluence and Morality". Henry Spira möter man i Peter Singers film från 1997: *Henry - one man's way*. Henry Spira presenterar sig själv och sina idéer i en artikel i *Djurens rätt* nr 3/1994.

97. Vad sker med samerna och den traditionella renskötseln om vi ger renar rättigheter?

"Under vinterhalvåret är brist på åtkomligt bete det allvarligaste hotet mot renarna. Höstens samlingar till slakt och skiljningar samt flyttningarna ned till vinterlandens frestar hårt på renarna", skriver Knut Gustavsson i *Renningen - en presentation för skogsfolk* (1989), s 52. Frågan är om den rennäring som en minoritet av sameerna bedriver kan betecknas som traditionell, med tanke på att de numera använder helikoptrar, walkie-talkies, motorcyklar, skotrar och andra motorfordon.

Sametingets hemsida (<http://www.sametinget.se>) uppger att 2000-2500 sameer är beroende av inkomster från rennäringen. Enligt Svenska samernas riksförbund finns det cirka 15 000-20 000 sameer.

Om de sista århundradernas intensiva renhållning skriver Bergljot Börresen:

"Den mekaniserade renskötseln överbelastar betesmarkerna som på vissa ställen blivit totalt nerslitna." *Husdjuren och deras människor*, s 224.

Miljöjuristen Staffan Westerlund är kritisk mot renskötseln då den orsakar miljöskador. Han refererades i *Länstidningen* 12/3 1997 och skrev tillsammans med riksdagsledamoten K.O. Johansson och journalisten Christina Lindberg en renskötselkritisk debattartikel i *Aftonbladet* 30/7 1997.

Författaren Björn Arvidsson för fram kritik mot rennäringen, bl.a. att renarna är alltför lätt byte för vargen, i

tidskriften *Moderna Tider* april 1997.

98. Nazisterna hade Europas mest progressiva djurskyddslagstiftning!

The Animals Agenda nov./dec. 1996 refererar till *the Lancet*.

Birgitta Forsman skriver om nazisternas djurskyddslag: "Bortsett från att lagen inte innehåller något förbud mot djurförsök, förefaller det tvivelaktigt att betrakta den som en produkt av den nazistiska regimen, även om den är undertecknad av Adolf Hitler, eftersom en lags tillkomst är en mycket lång process.", *Djurförsök*, s 307. På samma sida skriver hon om den citerade ledaren i Djurens rätt 1934 och den östtyska djurskyddslagen.

Den franske filosofen Luc Ferry diskuterar, som ett led i hans kritik av djurrätts- och miljörörelsen, nazisternas djurskyddslagstiftning i boken *Den nya ekologiska ordningen* (1997), s 127ff.

101. Djurrättsaktivister är extremister och fundamentalister!

"Frågan är inte om vi är ytterlighetsmänniskor, utan vad slags ytterlighetsmänniskor vi är. Är vi ytterlighetsmänniskor i fråga om hat eller kärlek? Är vi ytterlighetsmänniskor, när det gäller att konservera orättfärdigheten eller när det gäller att utbreda rättfärdigheten", skriver Martin Luther King i "Brev från fängelset i Birmingham". Artikeln finns bl.a. i antologin *Icke-våld - från Tolstoj till Martin Luther King* (1971), red. Larry Hufford.

Rachels *Created from Animals*, s 212.

"Ras- och könsdiskriminering är alltid fel...ibland är extrema ståndpunkter om vad som är fel rätt", skriver Tom Regan i antologin *Liberating Life* (1990), s 74. Charles Birch, William Eakin & Jay B. McDaniel har redigerat den.

102. Djurvännerna är statsbor som fjärrat sig från djuren. Folk som bor i stan förstår sig inte på lantbruket!

Historikern Keith Thomas hävdar i *Människan och naturen* att omsorgen om djur i England växte fram bland medelklassen i städerna i samband med industrialismen. De behövde inte djuren som produktionsmedel, djuren marginaliserades i produktionsprocessen.

En annan viktig faktor för djurvänlighetens uppsving var vetenskapens framväxt, enligt Thomas. Naturvetenskaperna under 1600- och 1700-talet ifrågasatte 1500-talets människocentreringen. Allt eftersom vetenskapen gick framåt blev det svårare att finna en gräns mellan människor och djur. På 1700-talet avslöjade anatomin likheterna mellan djur och människors kroppar.

Darwincitatet är ur Gålmarks *Djur och människor*, s 57.

105. Djur kan ägas.

Juridikprofessorn och djurrättsaktivisten Gary Francione menar att det fundamentala problemet med djur-utnyttjandet inte är att djur lider och dödas, utan just detta att djur i vårt juridiska system betraktas som ägodelar, resurser som människor kan begagna sig av. I filosofiska termer; att de betraktas som enbart medel för mänskliga mål. Denna tes förfäktar han t.ex. i boken *Rain without Thunder*.

Episoden om hästen som misshandlas till döds finns i Fjodor Dostojevskijs *Brott och straff* (1982), s. 69ff.

109. Finns det någon djurfråga som är viktigare än andra?

Djurrättsfilosofen Peter Singer berörde denna fråga i en intervju i "Animal Issues" Vol 1/1997 nr 1. Fråga: "Vad ser Du i våra dagar som det centrala etiska problemet i vår relation till djur? Anser Du att det är det faktum att vi fortsätter att göra experiment på dem, eller att vi fortsätter att äta dem eller sätter dem i djurparker?"

Peter Singer: "Jag anser att matfrågan är grundläggande av två anledningar. En är helt enkelt att när det gäller antalet djur som används, mängden rent elände som vi utsätter djur för är vida större i animalieproduktion än i djurförsök. Man måste titta på antalet. Om man räknar jordens alla djurförsök kan man tala om 100 - 200 miljoner djur högst, men fem miljarder kycklingar produceras enbart i USA varje år. Så antalet är enormt mycket större och lidandet - fastän man kanske inte kan se det riktigt så uppskakande som när man läser en beskrivning av ett vetenskapligt experiment - kan vara mycket extremt och också mycket utdraget.

Den andra orsaken till att matfrågan är fundamental är att den hjälper till att forma våra attityder mot djur. Vi växer inte upp med att göra djurförsök. Men vi växer upp med att äta djur och jag tror att det har en avgörande effekt på den inställning vi får till djur sedan. Det får oss att anse att djur är föremål för oss att använda, snarare än varelser med sina egna liv, och det är där problemen börjar."

110. Vad kan djurrättsengagemang ge mig?

I *Hur ska vi leva?* ger Singer exempel på politiskt och engagerade människor som har goda liv. Han vill visa med dessa exempel ur verkligheten visa att ett etiskt engagemang kan göra ett liv rikare, djupare och mer äkta. Andra böcker som vittnar om detta är t.ex. djurrättsaktivisten Chris DeRose självbiografi *In Your Face*, Ingrid Newkirks *Valerie*, om grundaren av Animal liberation front i USA och Peter Singers bok om djurrättsaktivisten Henry Spira *Ethics into Action - Henry Spira and the Animal Rights Movement*. Singer har också gjort en film om Spira, *Henry - One Man's Way*. Tidskriften *Between the Species* är också en bra källa till självbiografiska berättelser ur filosofer och aktivisters liv.

Lästips

Det som här följer är långt ifrån någon uttömmande förteckning. Den verkligen ambitiösa studenten av dessa frågor kan konsultera Charles R. Magel *Keyguide To Information Sources In Animal Rights*. Här finner man kommentarer till i princip allt som skrivits om djurrätt på engelska fram till 1989.

De flesta av nederstående böcker och tidskrifter kan lånas från NSMPD:s bibliotek. Flera av dem kan dessutom köpas genom NSMPD.

Djuretik och djurrättsfilosofi

Peter Singer

Djurens frigörelse är den självklara boken för den som vill fundera mer kring djuretiska och djurrättsfilosofiska frågor.

Det innehåller mycket fakta om djurförsök och förhållanden i lantbruket. Australiern Singer skriver inte bara lättbegripligt. Han har dessutom en excellent språkbehandling. Hans filosofkollega David DeGrazia menar att Singer är den bästa författaren bland nutida engelskspråkliga filosofer. Ska man ha endast en bok om djurrätt är det denna. Boken slutar med en förteckning över viktiga böcker om djurrätt och vegetarianism. Singers bok *Praktisk etik* innehåller ett par kapitel där han vidareutvecklar några av sina djuretiska tankar. Singers *Hur ska vi leva? – etik i egennyttans tid* handlar inte om djuretik, men kan vara uppbygglig för den som undrar varför hon ska engagera sig för andra överhuvudtaget. Henrik Ahlenius intervjuar Peter Singer i *Filosofisk tidskrift* nr 3/1997.

En djuretisk antologi

Djur och människor – en antologi i djuretik, redigerad av Lisa Gålmark, innehåller artiklar av flera av de främsta djurrättsfilosoferna. Denna bok har liksom *Djurens frigörelse* givits ut på svenska på initiativ av NSMPD. Det är en utmärkt antologi, så jag tar den som utgångspunkt för att presentera andra djuretiker. (En mer utförlig presentation av de mest kända djuretikerna finns i Lawrence Finsen och Susan Finsen *The Animal Rights Movement in America*, kap. 6.)

Lisa Gålmark är också författare till boken *Djurrätt – en fråga om frihet, jämlikhet, solidaritet* (Nya Doxa 1998). Det är en förträfflig bok, som behandlar ett brett fält av frågor som är relaterade till djurrättsrörelsens sak. Boken är informationsrik, lättläst, och dessutom billig till priset.

Tom Regan

Den amerikanske filosofen Tom Regan är vid sidan av Singer den mest omtalade djurrättsfilosofen. Hans bok *The Case for Animal Rights* är med sina 400 sidor det största enskilda verket om djurrättsfilosofi. Regan är dock inte lika lättläst som Singer, och kanske är det därför han inte fått lika stort inflytande som Singer. Han är emellertid radikalare än Singer i det att han under inga omständigheter kan acceptera djurförsök eller att hålla

och döda djur i lantbruket. I antologin *Djur och människor* ges en bra introduktion till Tom Regans filosofi i hans artikel "Djurens rättigheter".

Djurens rättigheter heter också ett litet häfte som Regan författat. Det innehåller mycket korta frågor och svar om djurrättsfilosofi.

S.F. Sapontzis

Den amerikanske filosofen Steve Sapontzis tror till skillnad från Peter Singer och Tom Regan inte på heltäckande etiska systembyggen. I sin bok *Morals, Reason, and Animals* argumenterar han för att vår vardagsmoral begrepp, som att öka lycka och handla rättvist, leder oss till en djurbefriande etik. Hans bok rymmer en ovanligt utförlig diskussion kring huruvida djurrättsfilosofin tvingar oss att skydda bytesdjuren från rovdjuren.

Sapontzis är redaktör för den djuretiska tidskriften *Between the Species*.

James Rachels

I *Djur och människor* finns även ett bidrag av amerikanen James Rachels. Rachels har skrivit en mycket intressant bok, som dessutom är relativt lättläst, om de etiska konsekvenserna av Darwins evolutionsteori. Rachels menar att det efter Darwin är omöjligt att hävda att människan har en särskild moralisk ställning, och att vi måste visa djur samma respekt som människor. Om detta kan man läsa i *Created from Animals – The Moral Implications of Darwinism*.

Evelyn Pluhar

I *Djur och människor* finns ett utdrag ur Evelyn B. Pluhars bok *Beyond Prejudice – The Moral Significance of Human and Nonhuman Animals* tillhör i skrivande stund ett av de senaste djurrättsfilosofiska verken som publicerats. Pluhar presenterar i den en rättighetsteori, i kontrast till Regans rättighetsfilosofi, men framförallt i kontrast till Singers konsekvensetik. Pluhar ger en grundlig kritik av Singer i sin bok, bl.a. för att hans etik inte ger något skydd för oskyldiga, men kritiserar naturligtvis också dem som inte vill ge djur maximal moralisk status. Det är en förhållandevis lättläst bok.

David DeGrazia

Ett intressant kapitlet i David DeGrazias bok *Taking Animals Seriously* är det som finns återgivet i antologin *Djur och människor*. I det tar DeGrazia upp de starkaste argumenten för och emot att utsträcka principen om lika hänsyn till djur. *Taking Animals Seriously* diskuterar utförligt djurs mentala liv, om de har självmedvetande, språk, autonomi etc.

DeGrazia tillhör likt Pluhar den andra generationens djurrättsfilosofer.

Bernard Rollin

Till den första generationens djurrättsfilosofer kan man – tillsammans med Singer och Regan – räkna amerikanen och hundägaren Bernard E. Rollin. Hans bok *Animal Rights and Human Morality* tillhör de enklare

introduktionerna till djurrättsfilosofi. Boken innehåller ett avsnitt vardera om djurförsök och de etiska aspekterna av att ha sällskapsdjur. Sällskapsdjur är inte något djurrättsfilosofer annars brukar diskutera i någon större omfattning.

Andrew Linzey

Djurrättsteologi finner man i Andrew Linzeys *Animal Theology och Christianity and the Rights of Animals*. Ett av kapitlen i *Animal Theology*, i vilket Linzey argumenterar för att svaga individer bör ha moraliskt företräde, återfinns i antologin *Djur och människor*. Den som vill bekanta sig med Linzey kan läsa en lång intervju i tidningen *Djurens rätt* nr 4/1996.

Animals and Christianity – A Book of Readings är en antologi redigerad av Andrew Linzey och Tom Regan. Den innehåller texter av viktiga teologer och kyrkomän om djur och deras moraliska status. Ett måste för den som är intresserad av ämnet.

Antologier

Förutom *Djur och människor* finns på svenska den djuretiska antologin *Djur människor moral*, redigerad av Godlovitch och Harris. Den har blivit berömd främst för att det var den bok som på sätt och vis satte igång den moderna djurrättsrörelsen, eftersom Peter Singer skrev en recension av den som i sin tur ledde till att han skrev *Djurens frigörelse*. Antologin rymmer flera artiklar som stått sig genom åren.

Animal Rights and Human Obligations är en antologi som Tom Regan och Peter Singer tillsammans har redigerat. Den innehåller texter från både djurrättsförespråkare och deras kritiker. Den rymmer även klassiska texter av bl.a. Thomas av Aquino, Descartes och Voltaire.

Djurrättsrörelsen och dess strategi

En grundlig kritik av den amerikanska djurrättsrörelsens val av strategi de senaste tio, femton åren presenteras av Gary L. Francione, juridikprofessor och djurrättsaktivist, i hans bok *Rain without Thunder – the Ideology of the Animal Rights Movement*.

Francione menar att djurrättsrörelsens medel, dess politiska strategi, måste vara i samklang med dess mål, det institutionaliserade djurutnyttjandets avskaffande. Att likt många samtida djurrättsrörelser använda sig av djurskydd som politisk strategi för att nå djurrätt – dvs. djurförtryckets avskaffande – är dömt att misslyckas, menar han. Som stöd för detta tar han det faktum att det är fler djur som utnyttjas nu än för hundra år sedan, trots ett sekel av djurskyddsarbete.

Francione hävdar att även djurutnyttjarna vill eliminera "onödigt lidande", och skillnaden mellan deras teoretiska position och djuraktivister som Robert Garner, Henry Spira och Peter Singer blir mycket liten, om det alls finns någon skillnad.

Franciones och Tom Regans gemensamma ståndpunkt i frågan sammanfattas i deras artikel "En rörelses medel skapar dess mål" och Franciones "Djurrätt och djurskydd: fem ofta ställda frågor", *Ratatosk* nr 3/1997 respektive nr 4/5 1998.

Frågan om djurrättsrörelsens strategi diskuteras i ett par

artiklar i *In Defense of Animals*, en antologi som Peter Singer redigerat. En senare, från 1996, och något utförligare diskussion av frågan ges i *Animal Rights – The Changing Debate*, en antologi som redigerats av Robert Garner.

För den som är intresserad av själva djurrättsrörelsen rekommenderas, för utom ovannämnda bok av Francione, *The Animal Rights Movement in America* av Lawrence Finsen och Susan Finsen samt *Animals, politics and morality* av statsvetaren och djurrättsaktivisten Robert Garner. Peter Singer diskuterar Henry Spira djurrättsstrategi i *Ethics into Action – Henry Spira and the Animal Rights Movement* (1998).

The Animal Rights Crusade - the Growth of a Moral Protest av sociologerna James M. Jasper och Dorothy Nelkin och *Animal Liberators – Research and Morality* av antropologen Susan Sperling är två studier av djurrättsrörelsen från utsidan, dvs. av personer som inte själva är aktivister.

Svenska filosofer

Här följer ett axplock av artiklar, på intet sätt en uttömmande bibliografi.

Ingemar Persson pläderar för jämlikhet över artgränserna i sitt bidrag till antologin *Djur och människor*. En tidig artikel av honom är "Kan djur ha moralisk ställning?" i *Filosofisk tidskrift* nr 4/1984. Persson uppfattning – att djur bör ges kraftigt moraliskt skydd – ifrågasätts av Anders Tolland i *Filosofisk tidskrift* nr 2/1986, som i sin tur besvaras av Persson och Björn Eriksson. Ingemar Persson djurfilosofier även i *Djurens rätt* nr 3/1998. Torbjörn Tännsjö diskuterar frågan i *Djurens rätt* nr 4/1992 ("Kan djuren lida? - Svårare är inte frågan") och på Dagens Nyheters debattsida 6/10 1996 ("Nazism mot fattiga och djur"). I *Djurens rätt* nr 2/1998 försvarar Tännsjö en hänsynsfull och selektiv köttkonsumtion. Ett sådant köttätande försvarar också Dan Egonsson i en skrift från Sveriges lantbruksuniversitet, *Vegan, vegetarian, allätare*. Han har samma perspektiv som Tännsjö: om vi inte åt kött skulle lantbrukens djur inte komma till världen.

Egonsson recenserar Tom Regans *The Case for Animal Rights* i *Filosofisk tidskrift* nr 1/1987 och Mats G Hanssons Singerkritiska avhandling *Human Dignity and Animal Well-being* i *Djurens rätt* nr 5/1992. Egonsson recenserar en av djurrättsfilosofins kritiker, Peter Carruthers bok *The Animals Issue* i *Djurens rätt* nr 2/1995.

Häftet *Brutus* nr 1, utgiven av NSMPD, rymmer bl.a. filosoferna Hans Mathlein och Roger Fjällströms artiklar "Har du fördomar om djur?" respektive "Har vi rätt att förtrycka djuren?"

I sin lilla bok *Djur är inte människor* (1997) angriper Ingemar Nordin Peter Singer och Tom Regan utifrån sin tes att människan överlägsna förnuft ger oss en moraliskt särställning.

I artikeln "Individer måste kunna behandlas olika" (*Liberal debatt* nr 2–3 1998) bemöter Henrik Ahlenius Nordins resonemang.

Den bästa källan för den som vill läsa svensk djuretik är tidningen *Djurens rätt*.

Biologi, historia och djursyn

Om biologin och människans plats i naturen kan man läsa i Nils Uddenbergs bok *Ett djur bland alla andra?* Moderna svenskers syn på sig själva, djur och natur möter i Uddenbergs *Det Stora Sammanhanget*.

Om synen på djur och natur i England 1500–1800 läser man i historikern Keith Thomas spännande bok *Människan och naturen*.

Richard Ryders *Animal Revolution* är en historiebok över djursyn och djurrättskamp genom årtusendena. Ryder fokuserar sig dock, precis som Keith Thomas, på England. Richard Ryder är en av föregångarna i den moderna djurrättsrörelsen. Han myntade begreppet ”artism” (eng. speciesism).

Etologi – läran om djurs beteende

Per Jensen är etolog och professor vid Skara lantbruksuniversitet. Han skriver lättbegripligt om djurs beteende. Ett par av hans böcker är *Husdjurens beteende*, *Djurens beteende – och orsakerna till det* och *Stress i djurvärlden*.

Observera att Jensen inte är något djurrättsperson. Han anser att vi kan utnyttja djur ”för att tillgodose våra behov av mat och andra produkter, samt rekreation” och vi kan döda djur ”för att tillgodose våra intressen”. Han anser dock att djur ska behandlas – inom ramen för ovanstående – ”så att deras behov tillfredställs så långt överhuvudtaget möjligt.” *Djurens beteende*, s 152f.

Lantbrukets djur

I Lisa Gålmarks *Djurrätt – en fråga om frihet, jämlikhet, solidaritet* ges fakta om hur djuren har det i lantbruket, i djurförsök och på andra områden i samhället där de exploateras.

Singers *Djurens frigörelse* innehåller ett kapitel om lantbrukets djur.

Om förhållandena i Sverige kan man läsa i NSMPD:s skrift *Handla djurvänligt* och i Jensens *Djurens beteende*. *Husdjuren och deras människor* av Bergljot Börresen (1994) är en annan titel på samma ämne.

Samarbeta med djuren av Kristina Odén och Vonne Lund ger råd om hur man kan hålla djur i lantbruket under ”humana” villkor. Odén och Lund är etolog respektive agronom.

Ett liknande upplägg har Håkan Hallanders *Husdjur till husbehov*.

Om höns kan man läsa i Kristina Odéns *Höns och andra fjäderfän* (1994).

En liten men faktsäckad bok är *Köpa mat*, av Ann-Marie Schröder (1995).

Animal Facts and Figures av Barry Kew innehåller kortfattad fakta.

NSMPD:s video *Gillar du djur?* handlar om de svenska lantbrukardjuret.

Djurförsök

Nordiska Samfundet Mot Plågsamma Djurförsöks studiebok *Djurförsök här och nu* ger information om djurförsök, framför allt i Sverige.

I Peter Singers *Djurens frigörelse* finns ett kapitel om djurförsök.

Birgitta Forsmans avhandling *Djurförsök – Forskningsetik, politik, epistemologi* diskuterar bl.a. de djurförsöksetiska nämndernas roll.

Mer material kan beställas från NSMPD.

Päls

För information kan man vända sig till Rädda Pälsdjuren, en arbetsgrupp inom NSMPD. De har bl.a. gett ut häftet *Pälsdjursfarming* (1996)

Pälsriket och Pälsnäringen – koloss på lerfötter? av Bertel Klinkmann är andra skrifter som kritiserar pälsindustrin.

Konsumentguide

Handla djurvänligt är en billig, kortfattad och faktarik guide för den som vill undvika produkter som skadar djur. *Handla djurvänligt* har samma ”vad kan jag som konsument göra”-upplägg som ”Handla miljövänligt”-handböcker. Den utges och säljs av NSMPD.

Kokböcker

En mycket bra vegankokbok – som demonstrerar att man kan laga de flesta recept veganskt – är *Terneborgs lyckliga kokbok* av Jim och Gabriella Terneborg. *Vegankokboken* av Kristofer Åberg är en mycket billig kokbok med många recept.

Elisabet Karlix *Läcker veganmat* vänder sig främst till den som av hälsoskäl vill äta vegankost. Vackert illustrerad.

En mycket grundlig genomgång av vegankost ur ett hälso- och näringsvärdesperspektiv ges i Gill Langleys *Vegan nutrition – a survey of research*.

På svenska finns också Lena Abrahamssons kompendium *Vegankost – en vägledning*.

Peter Cox *The New Why You Don't Need Meat* innehåller mycket kostfakta.

Argumentsamlingar

Ät för livet är NSMPD:s vegetariska argumentsamling, författad av Karin Gunnarsson. Finns hos NSMPD.

Hur man svarar en köttätare är en argumentsamling med korta frågor och svar av Elias Bröms. Finns på hans hemsida.

Animal Rights – Frequently Asked Questions är en utförlig argumentsamling med många olika författare. Finns på Internet.

Manual of Animal Rights är en argumentsamling med många korta svar. Finns på Internet.

Internet

På Internet finns en massa information om djurrätt, främst på engelska förstås. En stor del hittar du genom Animal Rights Resource Site (ARRS).

Litteratur

Jag tror en fullständig litteraturlista är av ringa värde i en skrift av det här slaget. Här nämner jag alltså inte samtliga böcker och tidskrifter som jag hänvisar till, utan endast de böcker i källhänvisningen som jag inte ger fullständigt namn och tryckår på i källförteckningen.

Här följer alltså de böcker som jag upprepade gånger refererar till:

Börresen, Bergljot *Husdjuren och deras människor* (Rabén Prisma 1994)

Cox, Peter *The New Why You Don't Need Meat* (Bloomsbury 1994).

DeGrazia, David *Taking Animals Seriously – Mental Life and Moral Status* (Cambridge University Press 1996).

Finsen, Lawrence & Finsen, Susan *The Animal Rights Movement in America. From Compassion to Respect* (Twayne Publishers 1994).

Forsman, Birgitta *Djurförsök – Forskningsetik, politik, epistemologi* (Almqvist och Wiksell International 1992).

Francione, Gary *Rain without Thunder – The Ideology of the Animal Rights Movement* (Temple University Press 1996).

Garner, Robert *Animals, politics and morality* (Manchester University Press 1993).

Gålmark, Lisa (red.) *Djur och människor – en antologi i djuretik* (Nya Doxa 1997).

Godlovitch, Roslind, Godlovitch, Stanley & Harris, John (red.) *Djur människor moral* (Aldus 1976).

Jasper, James M. & Nelkin, Dorothy *The Animal Rights Crusade – The Growth of a Moral Protest* (The Free Press 1992).

Jensen, Per *Husdjurens beteende* (LTs förlag 1983). *Djurens beteende – och orsakerna till det* (LTs förlag 1993). *Stress i djurvärlden* (LTs förlag 1996).

Linzey, Andrew & Regan, Tom *Getting it Taped. The rights of animals* (Ecuvision 1987. Består av fyra kassetband).

Lund, Vonne & Odén, Kristina *Samarbeta med djuren* (Bokskogen och Naturskyddsföreningens Förlag 1993). Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök *Pälsdjursfarmning* (1996).

Pluhar, Evelyn *Beyond Prejudice – The Moral Significance of Human and Nonhuman Animals* (Duke University Press 1995).

Rachels, James *Created from Animals – The Moral Implications of Darwinism* (Oxford University Press 1990).

Regan, Tom *The Case for Animal Rights* (University of California Press 1983).

Rollin, Bernard *Animal Rights and Human Morality* (Prometheus Books 1981)

Sapontzis, S.F. *Morals, Reason, and Animals* (Temple University Press 1987)

Schröder, Ann-Marie *Köpa mat* (Utbildningsförlaget Brevskolan 1995).

Singer, Peter *Djurens frigörelse*, andra upplagan (Nya Doxa 1992). **Praktisk etik**, andra upplagan (Thales 1996). *Hur ska vi leva? – etik i egennyttans tid* (Natur och Kultur 1997).

Spiegel Majorie *The Dreaded Comparison* (Hertics books 1988).

Thomas, Keith *Människan och naturen* (Ordfront 1988).

Jon Wynne-Tyson *The Extended Circle – An Anthology of Humane Thought* (Cardinal 1990).

Tidskrifter

Between the Species. A journal of ethics.

Djurens rätt. Utges av Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök.

The Animals' Agenda <http://www.animalsagenda.org>

The Vegan. Utges av brittiska Vegan Society.

Veganbladet. Utges av Veganföreningen i Sverige.

Vegetar. Utges av Svenska Vegetariska Föreningen.

